

رام

اڙي رام، تنهن جون صورتون جي ڏسان ٿو، سوئون آهين.
 روشنيءَ ۽ شان سان سڀني دنيا ۾ قائم آهين.
 اڙي رام، سچ جو مٿي ڇمڪي رهيو آهي سوئون آهين.
 اڙي رام سچ چنڊ تارا جي آڪاس سينگاري رهيا آهن سيئون آهين.
 اڙي رام، حياتي، جا سچو جڳت پري ويٺي آهي سائون آهين.
 ڇا هن ڦرندڙ سرشتيءَ کي پنهنجي دؤري ۾ پيئون ڏوڙائين.
 اڙي رام اُڪريون تنهن جي ايشوري روپ ۾ آهين.
 آگاه پاڻي جي وهن پيا، لهرون هڻن پيا ۽ ڇمڪن پيا ٿن ۾ئون آهين.
 اڙي رام، روشني جا جهنگلي بيلن ۾ ڏسجي ٿي سائون آهين.
 وطن ۾، ٻوٽن ۾ ۽ نرم ساوڪ ۾ ئي آهين.
 اڙي سڀ حياتيون تنهن جي ايشوري روشنيءَ جو پاڇو آهين.
 نون پويو، آئندو ۽ طاقت آهين سڀ ئي سڀ ئي آهين.

— اوم —

فقط هڪ ئي اجهو

اڙي رام! تون مونکي ٿو اجهو ڏان،
 تون آهين منهنجو پيارو، منهنجي حياتي، ٿو مونکي هلائين
 مان ٿو پر آهيان، تون مون پر آهين،
 تهذيب پتا ماڻا، منهنجو تون آهين.

تون حياتي آهين جو سڀ پر پيو وسين،
 سڀني شين ۽ حياتين پر پيو تون رهين،
 تون وڏي ۽ ننڍي جي حياتي آهين،
 منهنجا دوست ۽ ڀاءُ شل تون مون پر رهين.

توهنجا ڪنول جون هڙدم منهنجي خيال پر آهن،
 توهنجي ايشوري جو دست منهنجا سرڻا آهن،
 توهنجون شيواڻون منهنجي قسمت پر آهن،
 منهنجو ڏن، نام ۽ مشهور ٿي ٿو پر ئي آهن.

اڙي رام! ڪهڙي نه موهيندڙ آواز جي آهي تار،
 اڙي چپ! رام رام جو ڪريو اچار،
 اڙي من! رام رام جو ڏيان ڌار،
 هن پر - هن پر پاڻ کي تون وسار.

بیت

اوم سـري رام

پرير آهستي پنهنجو مٿو ٽريو،
روشنيءَ چستا ئيءَ سان چوڌاري نچيو،
آنند خوشيءَ جو آواز ڪيو،
صلح سڀني تي برڪت وجهڻ آيو.

پرير نرمائيءَ سان اکيون کوليون،
روشدا ئي آهستي وچڻي سان ٽوڙيون،
آنند ٿپا ڏنا، ڦريو ۽ ٻوڙون پائيون،
صلح سڀني مٿان مٿڪون وڌيون.

رام- خوش مزاج پرير جي ساڻ،
رام- روشنيءَ جي جهاڪ ساڻ،
رام- برڪت واري اوچاڻ،
رام- سڀ مٿان صلح آڻ.

دامر آهي هڪڙو اميرت جو نلاءُ. اميرت، جو روشنيءَ، ٻرلءَ ۽
آندڙ جو لاهل آهي. انهيءَ اميرت جي ڪوٺ ۾ ٺهي هڻ. هيٺ
وح، تو، نچ ۽ ڀلي نه انهيءَ ۾ پاڻ کي اڙو. اور سري دامر.

دامر آهي سڳمڙ جو انداز، جو روشنيءَ، ٻرلءَ ۽ آندڙ
جو لاهل آهي. اڙي دامداس! هن اميرت جي لهر سان هڪ
ٺي وح، ٺهي هڻ، راند ڪر، ٺيڪ ٺاڏي ۽ ڀل پاڻ کي
ان ۾ گر ڪر. اور سري دامر.

دامر اندلٽ آهي، جا روشنيءَ، ٻرلءَ ۽ آندڙ جي لاهل
آهي. اڙي دامداس! هن ونگين آسمان ۾ نظر ڇهتاءُ، پاڻ
کي ڳنڍ، پٽاءُ، گڏجي وح هڪ پاڻ کي هن سان هڪ ڪري
سمجهه. اور سري دامر.

دامر آهي سريلو واڳ، جو روشنيءَ، ٻرلءَ ۽ آندڙ
سان ٻريل آهي. اڙي دامداس! هن ٿو هاري جو جوش ٻوڙو
ٻاڻي پيءُ، ليٽو، ڏٺو، جاڳ هڪ انهيءَ ٺهي ٻر سري. اور
سري دامر.

آهي، ڏڪار اوديا آهي. پريم چستا ئي آهي، ڏڪار موڳائي
 آهي. پريم سرڳ آهي، ڏڪار نرڳ آهي. پريم ڀڳوان
 آهي ۽ ڏڪار ماڻا آهي. اور سري رام.

اڙي ماڻهرا

ڪٿي آهي مهراج - اهو نه ٿو ڀر آهي.
 ڪٿي آهي ڪوڙاڻا - اها نه ٿو ڀر آهي.
 ڪٿي آهي خوشي - اها نه ٿو ڀر آهي.
 ڪٿي آهي دک - اهو نه ٿو ڀر آهي.
 ڪٿي آهي روشني - اها نه ٿو ڀر آهي.
 ڪٿي آهي اوندھ - اها نه ٿو ڀر آهي.
 ڪٿي آهي پريم - اهو نه ٿو ڀر آهي.
 ڪٿي آهي ڏڪار - اها نه ٿو ڀر آهي.
 ڪٿي آهي گرمي - اها نه ٿو ڀر آهي.
 ڪٿي آهي سردي - اها نه ٿو ڀر آهي.
 ڪٿي آهي جهنگلي - اها نه ٿو ڀر آهي.
 ڪٿي آهي خرابي - اها نه ٿو ڀر آهي.
 ڪٿي آهي سچ - اهو نه ٿو ڀر آهي.
 ڪٿي آهي ڪوڙ - اهو نه ٿو ڀر آهي.
 ڪٿي آهي ڏاهپ - اها نه ٿو ڀر آهي.
 ڪٿي آهي اوديا - اها نه ٿو ڀر آهي.
 ڪٿي آهي بهشت - اهو نه ٿو ڀر آهي.
 ڪٿي آهي دوزخ - اهو نه ٿو ڀر آهي.
 ڪٿي آهي ڀڳوان - اهو نه ٿو ڀر آهي.
 ڪٿي آهي ماڻا - اها نه ٿو ڀر آهي.

اور سري رام.

ڪٽڙو نه نرم، ڪٽڙو نه مهر وارو. ڪٽڙو نه سچو، ڪٽڙو نه
طاقت ڏيندڙ، ڪٽڙو نه ٺار ڏيندڙ، ڪٽڙو نه چڱو ۽ ڪٽڙو نه جٽاءُ
ڪندڙ. اڙي رام ٺهندڙ پاڻو ٺهندڙ آهي، ٺهندڙو، ٺهندڙو.
ٺهندڙو آهي هيءَ ٻار هميشه واسطي، هميشه واسطي، هميشه واسطي.
اوم، اوم، اوم، سري رام.

مٿي ۽ وڌيڪ مٿي خيال ٻيو چڙهي چيستانن کي هـو
الڪ ۾ گم ٿيو وڃي. وڌيڪ اونھو، وڌيڪ اونھو خيال هـو
ڊوڙ ٿيو وڃي چيستانن ۾ اُچا ٿيا، ۾ گم ٿي وڃي ٿو.
وڌيڪ ويڪرو، وڌيڪ ويڪرو خيال پکڙجي ٿو ٿان جو هو
اڻ ڳولهجي ۾ گم ٿيو وڃي. وڌيڪ سوڙهو، وڌيڪ سوڙهو
خيال (مسندو) ڳهت ٿيندو وڃي ٿو ٿان جو هو اڻ سوچي ۽
۾ گم ٿيو وڃي. اوم سري رام.

ٿو ٿان ٿي ويڪرو ڪري ٿو ۽ ڏڪار کي ڳهائي ٿو.
ٻار ٿان وڌيڪ ڪجهه. مون نه آهي. ڏڪار ٿان وڌيڪ ڪوڙو
ڪجهه. ڪن آهي. ٻار ٿان وڌيڪ آهي ۽ ڏڪار اُسي وڌيڪ
آهي. ٻار ٿان ٿو ۽ ڏڪار ٿان ڪري ٿي. ٻار ٿان ٿو ٿان
موهندڙ ۽ ٺار ڏيندڙ آهي. ڏڪار هڪ سڪل ۽ ڏڪار وارو
ٿان آهي. ٻار ٿان ٿان آهي. ڏڪار وڌيڪ آهي. ٻار ٿان
ٿان آهي، ڏڪار ٿان آهي ٻار ٿان آهي، ڏڪار
ٿان (ڪمبختي) آهي ٻار ٿان آهي، ڏڪار ٿان
ٿان ٻار ٿان آهي، ڏڪار ٿان آهي ٻار ٿان آهي ٻار ٿان
ٿان، ڏڪار ٿان ڪري ٿي ٻار ٿان آهي، ڏڪار
ٿان. ٻار ٿان آهي، ڏڪار ٿان آهي. ٻار ٿان
ٿان، ڏڪار ٿان آهي. ٻار ٿان آهي. ٻار ٿان

آهي. خود تهندي حياتي به رام سان ويڙهيل آهي. اڙي رام! تون رامداس جو پاڻ ۾ نٿو ڇڏو اڻ ٿيندڙ ڪر. هميشه ٻڪو ۽ ٻڙن ڪٽل. سڀ رامداس جا خيال ڪم ۽ گفتا سڌا اومان نڪرن. تهندي حڪم هيٺ. تهندي نالي ۽ فقط تهن جي صدقي. رامداس پنهنجي خود شخصيت تون سان ملائي ڇڏي. هن کي پنهنجي جڳهه ٻڌاء يا تون هندي جڳهه ٻڌ. هڪ ٻئي ۾ هميشه گڏيل هجو. هڪڙي ڀل جي به جدا ئي نه ٿئي. گڏيل، ٻئي هڪ ٻئي سان گڏجي هڪ ئي وڃي هميشه ۽ هر هميشه لاء. اڙي رام! تون طاقت وارو آهين، تون پريم آهين، روشني تون آهين، آئند تون آهين، اصل وڏو سچ تون ئي آهين. تهندي پانهون ٽوڪي پراڻا ڪري ٿو، توکان دعا پئي ٿو، توکان روئي گوري ٿو، تو وٽ روڊن ڪري ٿو، تو اڳيان ڏنڊو ڪري ٿو. اڙي رام پنهنجي پانهي تي رحم ڪر، هن کي اصل پنهنجو ڪر. رام، ارڪٽ ٿي، پنهنجي پانهي تي ارڪٽ وجهو. پنهنجي پانهي تي ارڪٽ وجهڻ آهي دنيا تي ارڪٽ وجهڻ. پنهنجي پانهي کي پيار ڪرڻ، آهي دنيا کي پيار ڪرڻ. اڙي رام، اڙي اٻار پريم، رامداس جي هستيءَ ۾ اصل گهڙي وڃ ۽ وڃي ره ۽ پنهنجي روشني، پريم ۽ آئند اُن ۾ پکيڙ. اوسري رام.

*

*

*

اڙي رام! هڪڙي پر ه ٿئي آهي. رامداس جي دل ۾ بهڪندڙ پر ه ٿئي آهي. انهي ۾ روشني جي ٻوڏ آهي. پريم جي جهلڪ آهي. آئند چوساگر آهي. ٻوڏ ٿا اُٿي رهي جتي رام آهي. هو گهري ٿو نه سڀ خرابي اُٿي پئي ٿي. سچ اُڀري ٿو نه سڀ اولهه ڪم ٿي وڃي ٿي. اڙي رام، ڪهڙو داندان مان تهندي آهي. جنهن ڀل ۾ ٽوڪي پراڻا ڪجي ٿي، تون ڏيان ڏين ٿو ۽ اڳهائين ٿو! اڙي مانا تهندي ڪيڏي نه مهرباني آهي. ڪهڙو نه سهڻو تهندي پريم آهي، ڪهڙي نه سوکير،

اڙي رامداس! مٽي جڙه، مٽي جڙه. سڀني مٿان اڏام،
 آسمان تي اڏام. جيڪا روشنائيءَ جي ٻوڏ، عالیشان سڄي
 مان نڪري ٿي تنهن سان ملي وڃ. ڀل نه ٿو ڪي صاف سوکير
 هئا مٽي جو ٺاري گهرو ڪري وڃي. ڀل نه آسمان جي خرد
 چوڻي ٿو ڪي ڳڙڪائي ڇڏي. ٻوه رامداس تون ڪٿي هوندين؟
 رامداس نه ڪٿي ڪنهن آهي. رامداس هيٺر فقط چريائي
 آهي، هرا وانگر هو ڪي به ڪنهن آهي. سڄي، وڏو سڄي رام، ٿو ڪي
 ڳڙڪائي ويو آهي؟ تون هاڻي نه آهين، نه آهين، نه آهين.
 اور سري رام.

*

*

*

اڙي رامداس! ٻنهي ساوڪ سان هڪ ئي وڃ. روشنائيءَ
 جي ٽچلي ۾ مٽو ئي وڃ. ٽڪرين جي ڌنڌ سان گڏجي وڃ.
 هئا جو لڳڻ ٿي. هاڻي هر رڪ تي ڪرن ٿا. اڙي رام!
 سڀ ٺهندڙي وڌائي آهي. هاڻي باه وسامي ٿي. آسمان جي
 ٺنڊ جي سائمن، ڇا ڀر ۽ شائتيءَ جي جادوءَ سان پوئل آهي،
 سا رام جي ميناج سان پوئل آهي. چوٽڪو، چوٽڪو، مڪتي
 ٺهندو نالو آهي. اور سري رام.

*

*

*

اڙي رام! ٺهندو ٻانهو سڄو ئي ٺهندڙي حشاطف هٻڪ
 آهي. تون ئي فقط هن جو اجهو آهين. سڀڪنهن ڇيڙ واسطي
 هو ٽولي ڀروسو رکي ٿو. هر وقت ٺهندڙو منو ٺاڙو هنجي خيالن
 ۾ رهي. اڙي رام! رامداس جو من صاف ڪر. سڀ خرابيءَ
 ۽ اڻڻاڻن خيالن کي ڌوئي صفا ڪر. اڙي رام! رامداس
 ٺهندڙو آهي. اهر ياد رک، رامداس، نه تون فقط رام
 واسطي جيئن ٿو. ٿي ڪنهن به ڇيڙ واسطي يا ڪنهن به منهن
 واسطي نٿو جهڙين. رام ئي ٺهندڙي هستيءَ جو مقصد ۽ پڇاڙي

آهي. خود تهندي حياتي به رام سان ويڙهيل آهي. اڙي رام! تون رامداس جو پاڻ ۾ نشچو اڻ ٿيندڙ ڪر. هميشه پڪو ۽ پورن ڪتل. سڀ رامداس جا خيال ڪم ۽ گفتا سڌا تومن نڪرن. تنهنجي حڪم هيٺ. تنهنجي نالي ۽ فقط تنهن جي صدي. رامداس پنهنجي خود شخصيت تومن سان ملائي ڇڏي. هن کي پنهنجي جڳهه بڻاء يا تون هنجي جڳهه بڻج. هڪ ٻئي ۾ هميشه گڏيل هجو. هڪڙي ٻي جي به جدائي نه ٿئي. گڏيل، ٻئي هڪ ٻئي سان گڏجي هڪ ئي وڃي هميشه، ۽ هر هميشه لاء. اڙي رام! تون طاقت وارو آهين، تون پريم آهين، روشني تون آهين، آند تون آهين، اصل وڏو سچ تون ئي آهين. تنهنجو ٻانهون توکي پراڻا ڪري ٿو، توکان دعا پئي ٿو، توکان روئي گهري ٿو، تو وٽ روڊن ڪري ٿو، تو اڳيان ڏنڊوت ڪري ٿو. اڙي رام پنهنجي ٻانهي تي رحم ڪر، هن کي اصل پنهنجو ڪر. رام، برڪت ڏي، پنهنجي ٻانهي تي برڪت وجه. پنهنجي ٻانهي تي برڪت وجهڻ آهي دنيا تي برڪت وجهڻ. پنهنجي ٻانهي کي پيار ڪرڻ، آهي دنيا کي پيار ڪرڻ. اڙي رام، اڙي اُٻار پريم، رامداس جي هستيءَ ۾ اصل گهڙي وڃ ۽ وڃي ره. ۽ پنهنجي روشني، پريم ۽ آند اُن ۾ پڪيڙ. اوم سري رام.

*

*

*

اڙي رام! هڪڙي پرهه ڦٽي آهي. رامداس جي دل ۾ بهڪندڙ پرهه ڦٽي ٿي آهي. انهي ۾ روشني جي ٻوڏ آهي. پريم جي جهاڪ آهي. آند جو ساگر آهي. پوڻا اُٺي رهي جتي رام آهي. هو گهري ٿو ته سڀ خرابي اُٺي پجي ٿي. سچ اُڀري ٿو ته سڀ اولهه ڳم ٿي وڃي ٿي. اڙي رام، ڪهڙو دُشمن مان تنهنجو آهي. جنهن ٻل ۾ توکي پراڻا ڪجي ٿي، تون تيان ڏين. ٿو ۽ اُگهائين ٿو! اڙي مانا تنهنجي ڪيڏي نه مهر ٻاني آهي. ڪهڙو نه سهڻو تنهنجو پريم آهي، ڪهڙي نه سوکير،

اڙي رامداس! مٽي چڙه، مٽي چڙه. سڀني مٿان اڏام،
 آسمان تي اڏام. جيڪا روشنائيءَ جي پوڻ، عالیشان سڄي
 مان نڪري ٿي تنهن سان ملي وڃي. ڀل نه توکي صاف سوکير
 هئا مٽي جو ڏاري گهيرو ڪري وڃي. ڀل نه آسمان جي خود
 چوڻي توکي ڳڙ ڪائي ڇڏي. پوءِ رامداس تون ڪٿي هوندين؟
 رامداس نه ڪٿي ڪن آهي. رامداس ڪينئر فطرت چربا ٿي
 آهي، هراوانگر هو ڪي نه ڪن آهي. سڄي، وڏو سڄي رام، توکي
 ڳڙ ڪائي ويو آهي ۽ تون هاڻي نه آهن، نه آهن، نه آهن.
 اور سري رام.

اڙي رامداس! ٻنهي ساوڪ سان هڪ ئي وڃي. روشنائيءَ
 هي اڇلي ۾ مٽو ٿي وڃي. نڪرين جي ڏند سان گڏهي وڃي.
 هئا ڇو لڳل ٿي. هاڻي هر رک ٿي ڪون ٿا. اڙي رام!
 سڀ تنهنجي وڏائي آهي. هاڻي باهه وسامي ٿي. آسمان هي
 نمد جي سائو، ڇا پير ۽ شائتيءَ جي جادوءَ سان پوئل آهي،
 سا رام جي مباح سان پوئل آهي. ڇو ٽڪو، ڇو ٽڪو، مڪتي
 تنهنجو نالو آهي. اور سري رام.

اڙي رام! تنهنجو ٻانهو سڄو ئي تنهنجي حفاظت هيٺ
 آهي. تون ئي فطرت جو اهو آهن، سڀ ڪنهن ڇڙ واسطي
 هو ٿوئي ڀروسو رکي ٿو. هر وقت تنهنجو منو نالو هنجي خيالن
 ۾ رهي. اڙي رام! رامداس جو من صاف ڪري سڀ خرابيءَ
 ۽ اڻڻائي خيالن کي ڌوئي صاف ڪري. اڙي رام! رامداس
 تنهنجو آهي. اهر ياد رک، رامداس، نه تون فطرت رام
 واسطي حڪم ٿو. پيءُ ڪنهن نه ڇڙ واسطي يا ڪنهن نه من
 ۾. رام ٿي تنهنجي هستيءَ جو مقصد ۽ پٽاڙي

هميشه سڃا ۽ ڇڏا هجن. هن جي گفتگو هميشه ڏاهپ واري
۽ حليم هجي. هن جا ويچار هميشه ٻڙ ۽ صاف هجن. ٿوري
پر، رامداس جا ڪم، لفظ ۽ خيال تنهنجي ايشوري
روپ جي ڌيان مان سڏا نڪرن. اوم سري رام.

*

*

*

اڙي رام! تون ڪهڙي نه عاليشان هستي آهين. رامداس
پنهنجو مستڪ تنهنجي چرنن ۾ ڌري ٿو. پنهنجي ٻانهي ٽي
سڃي پنهنجي روشنيءَ جي ڇا ٿو جي مهر ڪر. هن کي پنهنجو
ڪر، سڃو ٽي پنهنجو. رامداس کي توکان سواءِ ڪو به اجهو
ڪو نه آهي. نوکانشواءِ ڪو به ماڻه پيءُ ڪو نه آهي. نوکانشواءِ
ڪو به سونهون ڪو نه آهي. نوکانشواءِ ڪو به ڏڻي ڪو نه آهي
۽ نوکانشواءِ ڪو به وڌيڪ اوچو آدرش ڪو نه آهي. اڙي
رام! هن ٽي ڏيا ڪر، رحم ڪر. سڀ کان مٿي اڙي رام،
ڏس نه هر ٽوڪي نه وساري. توکي وسارڻ آهي هن واسطي
اصل برباد ٿيڻ. رامداس انهيءَ جو فقط ويچار به سهي نٿو
سگهي. اڙي رام! رامداس کي پنهنجي ٻورن اعتقاد ۾
رک. جيڪي به رامداس توکان گهري ٿو سو تون بڪدم هڪي
ڏين ٿو. هڪي هميشه پاڻ ۾ رهاء. فقط ٿو ٻه. اوم سري رام.

*

*

*

اڙي رام! پنهنجي ٻار کي ٻڃاء، ٻڃاء پنهنجي ٻانهي
کي. شل هنجي هستيءَ جي هر ڪا نس تنهنجي چريائيءَ جي
سر جي جوش ۾ اچي، خود سندس رڳن جو رت تنهنجي چريائي
جي جوش سان هلي تڪو ٽڪو وهي. تنهن جي جوش واري
چريائيءَ جا جهوا هن جي هڏن کي گهڙيءَ گهڙيءَ ڌوڏي
ڇٽڪ ٽوڙڻ لڳن ٿا. هن جو سڃو بت لڏي، ڏڪي ۽ ڌڏي
ٿو جڏهين تون هڏي چريائيءَ جي ارف جون ڇڙون ڪيرائين
ٿو. اوم سري رام.

ٻه ڏاکڻيون آهن، پريءَ ڏڪار، جي تومن باهر
 نڪرن ٿيون. اڙي دام! توکي پاڻي يعني مٽي ڇڙهڻ ۾ پري
 جي ڇڙهڻي ڪم ۾ آڻجي ٿي. توکي ڇڏڻ ۾ يعني هوٽ لهڻ ۾
 ڏڪار جي ڇڙهڻي ڪم ۾ آڻجي ٿي. پري وصل ڏانهن چڪي
 ٿو. ڏڪار ٻيائيءَ ڏانهن گهلي ٿي. وصل آندو آهي ۽ ٻيائي
 اُٿي درد آهي. تنهنڪري اڙي دامداس! تون مٽي ڇڙهڻ
 وارو دستو چونڊ جو توکي نيٺ شانتِيءَ ڏانهن وٺي ويندو.
 هميشه رهندڙ ۽ امر شانتِي، جو دام ٿي آهي. ڇڏهين تون دام
 ڇڏين ٿو، تڏهن ڏڪار توکي هيٺ اُٿي ٿي جتي تون ڏک
 ۽ موت ۾ پڏين ٿو. اوم سري دام.

* * *

دامداس هٿ نه ڪر. اهو ويچار ڪر ته دنيا ۾ ڪو
 به توکان گهٽ نه آهي. سڀ سان ادب ۽ پري واري هٿ
 هلڻي آهي.

* * *

اڙي دامداس! تون پنهنجو من هميشه دام سون جي
 چرخي ڏانهن وار نه وقت سر تون من کي پوئو ٿا ۽ جي
 اچي ڪڍڻ ٿو پوءِ اڳيان.

* * *

اڙي دام! دامداس پنهنجو پاڻو آهي. پنهنجو سڄو
 پاڻو. هو توکي مٿس، سندس هر ڪنهن ڪم ۾، هر ڪو لفظ جو
 سندس چين مان نڪري ٿو ۽ هر ڪو خيال جو من مان نڪري
 ٿو تنهن ٿي، سخت بهري وڪڻ جي برابر ٿي ڪري ٿو. اڙي
 دام! ڏس ته ڪجهه به ڪو توکي لائڻيءَ جو ڪم نٿو ڏسڻ ۾
 اچي، يا توکي قبول نه پوي ته اهو نه ڪراءِ، نڪي ٻالهاراءِ
 يا مڃي پاڻي کي اڙي ويچار ۾ وجهه. شل دامداس جا ڪم

رآمداس ! سڀ سا راه، سڀ عزت، سڀ ادب رام
 واسطي آهي. ڇاڪاڻ ته تنهنجو ڳالهائڻ، تنهنجو ڪم ۽ تنهنجو
 خيال سڀ رام جي نالي تي آهي. رام جي صدقي، رام جي
 ڏنل اشاري تي. رام جو ڪرايل، رام جو خيال ڪيل، ۽
 رام جو ويچار ڏنل. سڀ رام ۾، رام کان، رام ڏنل،
 رام تي، رام بابت، رام لاءِ. سڀ رام، رام، ڪي ڪين
 سواءِ رام جي. اوم سري رام، اوم، اوم، اوم، رام، رام،
 رام. اها رام جي چريائي آهي. اها اعليٰ شان واري
 چريائي آهي. آئندڙ پوئل، روشني پوئل، پريم پوئل ۽ رام
 پوئل. ڪو به خيال نه، پر رام جو. ڪم به ڪم نه، فقط رام جو.
 ڪو به ڳالهائڻ نه، فقط رام جو. رام سان ڳالهائڻ، رام جو ڪم
 ڪرڻ، رام ۾ خيال ڪرڻ، رام ۾ مات ڪرڻ، رام سان سهڻي ۾
 رهڻ، رام سڀ ڪچڻ آهي. سڀ ڪچڻ، رام آهي. اوم
 سري رام.

رام روپ آهي، رام روپ ورتو آهي. رام روپ سان
 آهي، رام روپ کان سواءِ آهي. رام هستي ۽ اڻ هستي
 آهي. رام ظاهر ٿئي ٿو. رام ڪم ٿئي ٿو. رام کي ڄاڻ آهي.
 رام کي ڄاڻ ڪانهي. پريم ۽ ڌڪار رام ۾ آهن. روشني ۽
 اونداهه رام ۾ آهي. آئندڙ ڌڙد رام ۾ آهي. ڏاڍ ۽
 چريائي رام ۾ آهي. طاقت ۽ طغيان، رام ۾ آهي. اوم،
 اوم، اوم، رام، رام، رام. شانت، شانت، شانت.
 اڙي رام ! تون اهو نڪتو آهين جتي پريم ۽ ڌڪار گڏجن
 ٿا. اوم سري رام، تون صلح سانمت آهين. مٿ ست کان
 سواءِ. اڳ ڏندڙ، اهر، آپار، سروشڪت، تون، خيال کان ٻاهر،
 سمجھ، کان ٻاهر. اوم، اوم، اوم.

اڙي رام! تنهنجي طاعت نهايت وڏي آهي،

اڙي رامداس! توکي ڪا به ڇا نه آهي،

اڙي رام! تون ئي فطرت آهين،

اڙي رامداس! توکي ڪا به هستي نه آهي،

اڙي رام! اڙي اپار ٻرلم، ڀل نه رامداس پاڻ کي

نور ۾ ڪري.

*

*

*

اڙي رام! تنهنجو ٻرلم هر هنڌ ٻڌو سي. تنهنجي

روشني هر هنڌ پهتي چمڪي. تنهنجي آئند سڀ ڪنهن کي

محو ڪيو آهي. رام! تون روشني، ٻرلم ۽ آئند آهين. رامداس،

تو کي جدا هستي ڪانهي. تون آزاد آهين. اهڙو آزاد جهڙو

ٻرلم، اهڙو آزاد جهڙي روشني، اهڙو آزاد جهڙو آئند!

سڀني کي ٻڌار ڪر، سڀني تي روشني وجه، سڀني

سان آئند وٺ. تون سڀ آهين ۽ سڀ تون آهين. تون ۽

سڀ گڏجي بڻجي ٿو رام، شاندار رام. رام هڪ آهي. رام

ڪنهن ڏسڻ ٻاڇي ٿو. هڪ ئي سچ آهي. ڪنهن ڪوڙ

آهي. هڪ. هڪجي سڀ هنڌ ۽ اهر آهي رام. رامداس

تنهنجي ڇا سا رام جي ڇا آهي. فطرت رام واسطي ئي ره.

رام توکي پنهنجو چريو ڪيو آهي. سڀاڳو تون آهين، رامداس.

رام جي چريائي جو مطلب تنهنجي واسطي سڀ ڪچو آهي،

۽ ڇڏجي کڻي نه ٿو مطلب سڀ ڪچو سڀني واسطي آهي.

انهيءَ چريائيءَ ۾ ڪو نه درد ڪونهي، نڪا ڪا مونجهه آهي،

نڪو اڳيان، نڪا ڪا پٺيان، نڪو ڪو دڪ، نڪو ڏڪار

۽ نڪا خرابي ڪنهن به قسم جي. اها سڀا ٻرلم، روشني،

آئند، سگهه، طاعت، ڏاهپ ۽ هر قسم جي چڱائيءَ جي

جڙيل آهي.

کوشش کري ۽ جوڏسڻ ۾ پيو اچي ته توکي پنهنجي پاڪر
۾ وجهي ويٺو آهي. سڄ چنڊ ۽ تارا جيڪي سدائين تهن جي
هر دم ڦرندڙ روشني ۽ سونهن ڏسندا رهن ٿا ۽ اکڄن ٿي
نٿا تن کي تون ڪهڙو نه سندر نظر و پسان ٿو.

ماڻهيون تهن جي سائيءَ ساوڪ سان ڀريل
آهن، جن سڀني مان ڇهڪندڙ پاڻي پيو وهي. ڀاري اوچا
جبل وڃي آسمان سان لڳن ٿا. اهي پنهنجي شانتيءَ جا
پهر يدار آهن. وڏا پکڙيل ٻيلا، ساوا ۽ ٻيلي رنگ وارا،
اهي پنهنجي ڀڪڻ جا سهڻا ڪپڙا آهن، جن جي ٻر ٻر ڀريل
تھن ۾ تون اڻاهه قسمن جون حياتيون اڀائين ٿو.

*

*

*

اهو رنگا رنگي نظارو ڪنهن هستيءَ ۾ آندو؟ اهو
سڀ رام جو ڪم آهي. ٻر ٻر جو ڪم. رام خود پنهنجي عالیشان
نظاري ۾ ڏيکاري ڏيئي رهيو آهي.

*

*

*

اڙي رامداس! توکي هن دنيا ۾ ڪجهه به ڪين آهي
جو تون پنهنجو سمجهين ٿو. سڀ رام جو ئي آهي، تو سميت.
رام سڀ ڀلي لاءِ پيو ڪري. رام ئي ڪندڙ آهي. تون رامداس
هميشه هن جي سر ۾ هل. اڙي رام ڏس ته منهنجي ٻار ٿا تو
وقت اڳهي ٿي. تون سڀ ۾ سڀ پنهنجي ٻا نهي واسطي آهين.
هنکي تون ڪيئن پيو ڪجهه به نه. اڙي رام، رامداس جو من صفا
ڪر. ڪو به خراب خيال ان ۾ آندو گهڙ نه ڏي.

*

*

*

اڙي رام! تون هر هنڌ آهين. اڙي رامداس تون ڪٿي
به ڪين آهين.

سڀ ڏڏڪا سر سان ۽ سڄا هجن. شل ظاهر ڪرڻ کان ٻاهر
آئند جو ميناڄ سڀ ڪنهن هنڌ راج ڪري.

*

*

*

اڙي دام! دامداس کي پاڻ ۾ مست ڪر. هن کان تو
کانسواءِ ڪا به بي گفتگو نه ڪراء. هن کان تو کانسواءِ ڪو به
خيال نه ڪراء. تون ڪهڙو نه ڏيادان آهين. تون ڪهڙو نه
پوي آهين. اڙي برهم، اڙي دهر، دامداس کي اصل
پنهجو ڪرڻ.

*

*

*

دام جهڪي تون ڪرين تو، - و سڀ ڀلي لاءِ ڪرين تو.
دامداس سڄو پنهنجو آهي. تون هن کان گهڻا، ڳالها ٿيا،
خيال ڪرڻ، ڪم ڪرڻ ۽ سڀ ڪنهن پنهنجي مرضي آهي ڪنهن
ڪرائين تو. هڪي ڪنهن به ڀاڱي نه ڏکي، نه افسوس ڪرڻو
آهي. هو تو ۾ هميشه رهي تو. هو توکي ئي هر هنڌ پسي
ٿو. ملڻ ٿو ئي هن سرشتيءَ جي صورت ورتي آهي. هي وڏو
مولهن پري، ڪئين قسمن جي دنيا ۾ جو ڇڏو. اڙي! ڪهڙو
نه پنهنجو عالمنان نظر ده. اڙي! ڪهڙي نه عظيم ڏراڻي.
وڏن ڀاڱين جون چاندرون. طاقت وارا سمندر هي ڳريل
روپ وانگر سڄ هي روشنائيءَ ۾ ڀيا هڪن. جو پنهنجي
سمي ۾ ڪئين قسمن جي جانورن کي جن ئي ڀاڱي ڇڏيو
آهي تن کي ڌاري تو. اڙي! تون پاڻ آگاه آهين.
ڪهڙي نه پنهنجي نهايت سهڻي بناوب آهي. هڪڙو آگاه
نيلو گند جهڙن ۾ ڪتي ڪتي عجيب شڪلين ۾ اچي پسر جهڙا
ڪڪر آهن، جي پنهنجي طاقت واري پاڪر ۾ انڪ جهڙو
هن کي انهن پاڻ ڇڏيو آهي تن کي رکن ٿا. اڙي! برتري
جهڙو ٿا معلوم ڪهڙو آسمان هي حدن ماڻ ۾ اچائي پيو

جهڙي ٻار سان. ڪو به خرابيءَ جو خيال، ڪو به بياڻيءَ جو خيال شل نه هئڻ جي من ۾ اچي. سڀ ڪنهن ڏانهن هئڻ کي ٻار جي روشنيءَ واري نظر ڪراءِ.

*

*

*

اڙي رام! تون ئي آهين جو سنسار جي دڪن ۾ پيو روئين. تون ئي آهين جو سنسار جي آئند ۾ پيو مري ٿو. ٿو هوندي به تون سڀ آئند کان ۽ سڀ دڪن کان مٿي آهين.

*

*

*

رام! تون آمر ٻار ٻولي ٻار آهين. دامداس هميشه رام جي نرم مرڪن جهڙو ٻڙڪي ارادي سان ڪوشش ڪري ٿو پر اهي هنجي جهل کان ڪسڪي وڃن ٿيون.

*

*

*

ٻار پنهنجي ٿڌي ڇا نوڏڙي ٿو. دامداس پنهنجا چپ هڪي پيٽ لاءِ کولي ٿو. پر روشني ٿو ڪي وڃي ٿي.

*

*

*

دامداس نيٺ مرڪون جهڙي ٿو. ايتريون گهڻي ڇهڪي واريون، ڪي به ڪن، جي هئڻ جي مڪڙي ۾ ڇمڪن ٿيون.

*

*

*

دامداس نيٺ رام جي ٻار جي روشني خوب پيئي ٿو ۽ شائيتيءَ جي سمندر ۾ نرمائيءَ سان پيو ٿو.

*

*

اڙي ٻار! اڙي رام!! سڀ ڪنهن جهڙي پنهنجي نرم جهلڪا ڏندڙ روشنيءَ جي جهلڪ ۾ ويڙهه. اڙي ٻار! شل

اڏام ۽ سڄيءَ ڌرتيءَ جي گولي کي هڪ ئي ٻرير جي پاڪر ۾
 ڇهتا. تنهنجي رهڻ جي جاءِ ساري سرشتي هي، جوئي
 تنهنجو بت آهي. تون ان ۾ ٻرير مٽي ٿي وه. ٻرير کان سواءِ
 ٻيو ڪي ڪن آهي، ٻرير ئي سڀني کان اعليٰ آهي. هر ڪو
 ٻن، هر ڪو ڳاھ جو سلو، هر ڪو ڏوڙ جو ڌرو، هر ڪو سڀ
 کان ننڍو جهڙو سو ڏاڍيان تنهنجو ئي ٻرير ڳائي رهيو آهي.
 اڙي رام! سڀڪو چنڊ جو ٿورو، سڀڪو سج جو ٿورو،
 سڀڪا تارن جي ٽمڪ ٽمڪ تنهنجي ٻرير جي روشني ڦهلائي
 رهي آهي. اڙي رام! هر ڪو ڳوڙهو، سڀڪا مرڪ، سڀڪا
 چولي، سڀڪا آئند جي مٺي سس بس سا تنهنجي ٻرير سان
 ٻرال آهي. اڙي رام.

*

*

*

اڙي رامداس! اٽ، ويراڳ، جي و ۽ معاهه ۽
 ئي ڇڙه ۽ هن جي چوٽيءَ تي ويهي سسار جو اُٿڙو سڄو نظارو
 چوڌاري ڏس، هر هنڌ تون ڏسڻ ٿو، نه جمڻ، وڌڻ ۽ مرن
 آهي. سڀئي ٻس ٻس ساڳئي رستي تان ڊوڙ لدا ناس
 ٿيندا پها وڃن. هن وڏي مسافر جي ڀرمي ٿي. هن وڏي
 فرستان ۾، جتي سڀ شيون نيڪ ڏوڙ ۽ رڪ ٿي ٿون وڃن.
 ڪهڙي نه نا اُميد۽ جي گتي آهي. اهو منو ۽ امر اثر نه
 هجي ها. اهو ايشوري امروٽ جهنگي ٻرير ڪري سڏجي
 ٿو! ٻرير سڄي رت، روشنائيءَ وارو جهڪندڙ سج آهي جو هن
 جهنگي ڪئين قسم ۽ اعليٰ شان واري سرشتيءَ جي بناوٽ مان
 ٽس ٿيندڙ صورتن مان آڊيار لنگهي ٿو. ٻرير آئند آهي.
 ٻرير پگوان آهي. ٻرير رام آهي.

*

*

*

ٽي رام! ٻر، ٻر، ٻر، رامداس کي پنهنجي امروٽ

رآمداس کي پنهنجو پاڳل بڻاء، جلدي ۽ وقت نه وڃائڻو آهي. جلدي، جلدي، هن ئي رحم ڪر. اوم سري رام.

اٽ، اٽ، اڙي اُميد جي نا اُميدي. اٽ، اٽ، اٽ اڙي آئند جي پريشاني. اٽ، اٽ، اڙي اوندهه جي روشني. جاڳ، جاڳ، اڙي امر حياتيءَ جا سڀنا. جاڳ، جاڳ، اڙي آئند، اڙي شان و شوڪت. ڪهڙو نه بيان کان ٻاهر آئند آهي، رڙڻ ۾ رودن ۾، مرڪڻ ۾، ڪاٽ ۾، رهڻ ۾، رام جي پريم ۾، مرڻ ۾، رام جي مهر ۾؛ رام جي روشنيءَ ۾. اوم سري رام.

شانتي، شانتي، شانتي.

رام! رام!! رام!!!

رآمداس تون ظعيف نه آهين، تون سرور شڪتياوان آهين. رام تو ۾ پنهنجو ايشوري چمڪات وڌو آهي. تون اُٻار بچ آهين. رام پنهنجي روشنائيءَ جي ٻوڏ تو ۾ اُچلي آهي. اُٿي جاڳ. تون طاقت وارو آهين، تون رام جي پريم جي طاقت سان سڀڪنهن تي فتح ڪري سگهين ٿو. هٿوراڙيون نه هڻ، پاڻ کي ظعيف مخصوص نه ڪر. ٽڪرين جي چوٽين تان، گهرن جي ڪڏن تان، رام جو، رام جو شان جي، رام جي پريم جو تورا رو وڃاء.

بهادر ٿي، اڳتي هل. ڪوچ ڪري ٽڪڙو بند پئ. . .
لوفان کي منهن ڏي. ورڏا ٿا تنهنجي ٻانهي آهي، انهيءَ
پنهنجي چرنن ۾ رک. جڏهين رام پنهنجو دوست آهي ته
کي ڪهڙو خوف آهي؟ سڀ پا بند يون ڦٽيون ڪر. اٽ،

شل رآمداس جو من جا ڳندي، نند پر، سپن پر اوسان
 ٿي اڀرل رهي. اڙي وار، اڙي مالا، اڙي اڇا ٿيندڙ! ٻڌهن
 جي ٻار ۽ ٻڌهجي ٻانهي تي دٻا ڪر.

رآمداس هن جي ڪم کي لڳ. اڙي راما هنکي پل
 ل دنیا ۾ وڃڻ ڏي، پر وڃيو ڪرڻ ڏي، سھڻ ڏي ۽ ٻڌهجي
 صدي مڙ ڏي. پل نه هو ڏڪار کي، ظلم کي، بلڪ موجب
 کي ٻڌهجي پر پر جي عهدي واسطي، آئند ۽ روشنيءَ واسطي
 منهن ڏي. انهيءَ پريڪشا جي باهه پر شل رآمداس ٻڌهجي ڳهر
 وارو روح پاڪ ڪري. اُتي پريشاني سا آهي اُتي آئند.
 انهي کان مٿي چڙهن آهي سڄو آئند پاڻ. سڄي شالتي.

اڙي راما! اهو سڏ ڪر، شل ٻڌهجو سخت ڪم اچي.
 جهڪڻ ٿيڻ اٿن نه ٿئي نه هن سرور کي ناڪام وقت بظاءِ جو
 سڳي ۽ ناس آي وڃي. اڙي راما! شل هر ٻيل ٻڌهجي ٿي
 ڪم ۾ ڪتب اچي.

هوا جو اڀرڻ لنگهي ويو. طومان اڇڻ وارو آهي.
 رآمداس ٺهر پٺيان ٺهر هن پر اڀرڻ مخصوص ڪريو، پاري
 ٺهرون اٿلڻ - هند جون. اڙي راما! تون ٻڌهجي ٻانهي جي
 رکيا ڪر، هنکي پل ڏي، طاقت ڏي، ٻڌهجي ڏاهپ ڏي
 ۽ هن کان ٻڌهجي سڄي جي ٻلسٿان تي قرباني ڪراءِ، پر پر
 جي مندر پر، روشنيءَ جي آلي ٿي، سڀ راما آهي. راما،
 راما، راما. اڙي اڇا، اڇا. رآمداس سڄو ٺهڻو آهي.
 سڄي حياتي، سرور، روح، سڀ، سڀ ڪجهه.

جو آهي ۽ جو دنيا ۾ نه آهي. ڏاهپ ڇڏي ڪر. ڪنهنڪي
اها گهرجي؟ ڏاهپ زهر آهي. چريائي اميرت آهي. رام
جي چريائي، انهيءَ کي ڏيان ۾ رک. رامداس! توکي جدا
هستي ڪانهي. رامداس تون ڪير آهين؟ ڪوڙو ڏيک جو
تو پاڻ خلقيو آهي. ٿوڙا هو ۽ رام ۾ ره. اهو پريم جو،
آندو جو ۽ روشنيءَ جو ساگر. ”ما ڪ جي بوند نرڪي پوي
ٿي، ڇهڪندڙ ساگر ۾.“

*

*

*

باراڻو سپاه، رام جو پاڳلپڻو ۽ پورن ڏاهپ، انهن جي
معلي ساڳي آهي.

*

*

*

اڙي رام! تنهنجو ٻانهو رامداس سڄو ئي تنهنجو آهي.
هنجي حياتي پورن تنهنجي شيوا ۾ اڀرن ڪيل آهي. پل نه
تنهنجي اپار پريم جو ميناج رامداس جي روح ۾ گهڙي
وڃي. پنهنجي ٻانهي کي پل ڏي نه. هن جو اسي
سنسار جي آزمائشن کي منهن ڏيئي سگهي. شل هو هميشه
ٿو ۾ ئي رهي.

*

*

*

اڙي رام! تنهنجو ٻانهو وري توکي ڀڪاري ٿو نه
تون هنڪي پنهنجو پاڳل بڻاء، پر تون هن جون برادرڻا تون
دل و جان سان نٿو ٻڌين. تون فقط ٿوري وقت لاءِ هن ۾
چريائي آئين ٿو، ڇو ڪن هميشه لاءِ؟ س انهيءَ جو هن سواءِ
نهنجي، تنهنجي ۽ صرف تنهنجي ئي ڏيان ۾ رهي. اها ئي
چريائي جنهن واسطي هر ليلائي ٿو. هتي رهر ڪر.

*

*

*

ڪر نه پوءِ ٺهڻجو ڳالهائڻ، ٺهڻجا ڪرڻ ۽ ٺهڻجا خيال
 سڀ ٺهڻجا آهن. رآمداس جاڳس، پاڻ کي ڏوٽ ۽ ڪڏهن
 نه ٺهڻجي وائڙاري ۾ ڊرو نه ٿي. اڙي وڃ، ٺپا، ٺپا ڏي.
 سونو مورو چن. رام جي نرم پير جي لذت جو نشو سوڄي
 ڪري پئي.

رآمداس نون ڪجهه نه آهن. رآمداس ٺهڻجو ڪو به
 ملهه ڪونهي. جيڪڏهن تون ٺهڻ ڪجهه به پلو ٿئي تون اهو
 سڀ رام جو آهي. تون فقط پاڻس ڏيندڙ مٽيءَ جو ٺڪر آهي.
 ٺهڻجو هڪ ڦٽو ڪر.

رآمداس نون هاڻي ڇت جو پو آهي. اڙي مٺ
 چريائي، چريائي، چريائي. اڙي پير، رآمداس، نون سڀ
 ٻڌ، چريو آهي. هاڻي رام ٺهڻجي چريائيءَ جي مٺا آهي.
 رآمداس! پيءُ پيءُ رام جو پير، رام جو امروست، رام جي
 روشني هر هنڌ جهلڪا پيئي ڏئي.

رآمداس نون آزاد آهي. ڪو به توکي نٿو ٻڌي سگهي.
 تون هوا وانگر آزاد آهي. اُڏام مٽيءَ، مٽيءَ آسمان ۾،
 جيستائين تون هر هنڌ پکڙهي وڃي ۽ ساري ماندان ۾ ويڙهڪ
 رهين. رام سان هڪ ئي وڃ. سڀ رام آهي. سڀ رام آهي.
 ڪپڙو نه غالبان نظارو جو ڏنڊڪ روشني رام جي سڀ
 خنڊن هنڌ ڏسجي. جهلڪا ڏيو، جهلڪا ڏيو، ڪوٽ وانگر
 جهلڪا ڏيو. اڙي لاف، اڙي خدا ٺا، اڙي پير، اڙي
 رام، رآمداس ٺهڻجي چريائيءَ جو ملهه سڀ ڪجهه آهي.

رام واسطي پاڳلڻو. رام جي ٻرير جو پاڳلڻو. اڄ،
رامداس کي هٿ ڪر ۽ هميشه واسطي پنهنجي ٻرير جي اپار
سمند ۾ پيو تارينس.

*

*

*

مٺي چريائي، ناريندڙ چريائي، حلير چريائي ۽ شائتي ۽
واري چريائي. ڇاڪاڻ ته هن ۾ رام جي اميرت ٻرير جو
جزو بيل آهي.

*

*

*

هن بي جياءَ واري دنيا جون سڀ خوشيون ٻري ٿيون،
رام جي آئند جو سورج مٽي چڙهيو آهي، ۽ پنهنجي سڄي
جاري سان اُڀري، پنهنجي شائتي ۽ ٻرير جي جهاڪي وارا
ٿرورا چوڌاري وجهي رهيو آهي، سڀ دڪ جي اوندهه کي
ڪڍي رهيو آهي، پاڪ تارن ۽ چنڊ کي به جهڪو ڪري
ڇڏيو اٿس. اڙي هن اي بقاءَ دنيا جون جهڪيون ٿيندڙ
خوشيون، ٻري ٿيون.

*

*

*

اڙي! بکي پوري مان اڏامي ويو آهي ۽ مٽي هوا ۾
چڙهندو پيو وڃي ۽ پاڻ کي اٿاه آڪاس ۾ گم ٿو ڪري.
رام ۾ گم ٿي وڃي ٿو، هڪڙو ڦڙو سمندر ۾.

*

*

*

اڙي من! ٻڪو ٿي ۽ رام ۾ پاڻ کي ڪپاءِ. ٻيو سڀ
گم (ڏنڌو). پنهنجي واسطي پاڪل ٺڪو آهي. ٿون رام
جي پست وزن ۾ دنيا جي رابن تي هلاڪ نه ٿو ۽. جڏهن رام
پنهنجو آهي ته ٻوٽو ٺوڪي ڪجهه نه بکي. رام جو سنگ هميشه

ٻاهر، سڀني پاسن، مٿي ۽ هيٺ، هوا ۾، وڻن ۾، ڌرتيءَ تي
 پاڻيءَ ۾، آڪاس ۾، پاڻال ۾، سڀ هنڌ راءِ آهي. پر نه
 آهي. اڙي پر نه، اڙي راءِ، پل نه ٿيندي پر نه جي خوشيءَ
 جي ٻوڙ بلياڻ ٻوڙ راءِ داس جي روح مان ٺهڻي وڃي. اڙي
 راءِ، اڙي آئندو، اڙي پر نه، اڙي آئي خوشي، اڙي
 پاڻڪڻا، اڙي چڪائي. ٺڪو آرام، ٺڪا ٺڪو، ٺڪو کاڌو،
 ٺڪا ڪا خوشي ماڻڻ، پر نه ٿيندي ٿيڙي ٻار ۽ ٿيڙي
 روشني، اڙي آئندو! ٿون راءِ جي اٻاو پر نه جي امرو ۾
 ٿيل راءِ. اڙي روشني ٺڪو. اڙي ڪوڙ جا جهلڪا، اڙي
 راءِ جي وڏائي، جهلڪو جهلڪو. اڙي سڀ کان گهڻي خوشي،
 اڙي آئندو، اڙي راءِ! اڄ، اڄ. راءِ داس ٿو ۾ ڪم آهي.
 خوشيءَ ۽ مڃو ۾ ڪم آهي، سڌا لاءِ ڪم. ٺهڻي آئندو، ٺهڻ
 جي اٻاو ٻوڙ ۾. بيان ڪوڙ کان ٺاهو. ٺهڻي ٺهڻي
 روشنائيءَ ۾ ڪم آهي، ڪڍندي روشنائيءَ ۾. جهلڪا، جهلڪا،
 جهلڪا، هر هنڌ جهلڪا. پر نه، پر نه، پر نه، هر هنڌ پر نه.

مشهور ۽ ناموس، ڏن، مائٽ، دوست، سڀ روح.
 ڪجهه به اصلي نه. ڪو به انهن ۾ ٿيڻو ناهي. من، جو راءِ
 هي ڏان به ڪٿل آهي ٺهڻي اٻاو شائني، اٻاو آئندو پر نه
 آو. ڇا ڪاڻ نه راءِ پر نه، ديا ۽ خوشي آهي.

پل نه سر پر تاس ٿئي، من هلي وڃي، پل نه حواس ڪم
 نه. پل نه سڄي دنيا ڪم ٿي وڃي. پل سڀ ڇڪي ڏسڻ ۾
 هي ٿو ٺهڻي چولي هتي ٺهڻي وڃي. راءِ، ام پر نه ۽
 آئندو ٺهڻي وڃي ٿو. حياءُ ڪري ٿو. ٻوڙ، ري داغ،
 ٺهڻي وارو آهي. راءِ ٺهڻي حياءُ ٺهڻي، ٺهڻي

منهنجو همت، جهل انهيءَ کي ۽ بدن جنهن ۾ تون ورتل آهين
ان مان اُت. اڙي پريم، اڙي سچي سرشتيءَ جي حياتي،
اڙي مائا، اڙي رام! ڪهڙي نه غجر جي ڳالهه آهي ته هميشه
تمهنجي پريم جي اثر واريءَ اس ۾ گهمجي.

اڙي رامداس! تون رام ۾ آهين ۽ هن کان ٻاهر آهين.
تون هن سان هر هنڌ آهين ۽ هو ٿوسان هر هنڌ آهي. هو
تو کي ڇڏي نٿو سگهي ۽ تون هڪي ڇڏي نٿو سگهين. هو
ٿوسان ٻڌل آهي ۽ تون هن سان ٻڌل آهين. تون هن جي حوالي
آهين ۽ هو تمهنجي حوالي آهي. هو توکان سواءِ نٿو هلي ۽
تون هڪ کان سواءِ نٿو هلين. هو تو ۾ رهي ٿو ۽ تون هن ۾ رهين
ٿو. ان ڪري تون ان جو ٻانهو آهين ۽ هو تمهنجو ٻچا ٿيندڙ
آهي. اڙي رام! تون به آهين، پر تون هڪڙو آهين. به
هڪ ٿين ٿا ۽ هڪ هميشه گيءَ وارو ڀار، امر ۽ پريمي آهي.
اڙي پريم، اڙي رام. اڙي من! رام جي پريم سان پر جي
ڪڪر ڪندو هل.

اڙي رام! رامداس جا سڀ سنگلپ ناس ڪر. هن
مان اهي ڪوري ڪيا. هڪي قبول ڪر ۽ ڀاڱ ۾ هن جي
واسطي هميشه رهڻ جي جاءِ ٺاه. اڙي رام جو پاڳلپڻ، اڙي
پريم، اڙي ڪترائي، ڪاوڙ ۽ خواهش! رامداس کي اصل
ڇڏي ڏيو. شل تنهنجي مهر ميا سان هنجڙو من صاف ۽ پور
رهي. رام اڇاءِ، ڀڄاءِ هڪي.

اڙي رام! تون پريم آهين. هر هنڌ وسين ٿو، اندر،

اڙي رام! تهندي ٻانهي کي خبر نه
 اپار پير ٻاٻت گهڙو ويچار ڪري. هو
 ڪري؟ هتي راما ٿا ڪري؟ هتي ڪيڪ
 هتي ڪي؟ تهندي پير ڪهڙو نه ايڏو عالمن... سي،
 گهڙو ڪشادو ۽ آلاءِ سمندر وانگر اڇلون ڏيندڙ ۽ گچندڙ لهرن
 وارو آهي. وقتي هو اعڙو نرم، حلير، مانو، هڪڙي ننڍڙي
 چشمي جي جهڪي وهڪ ۽ هنجي ٻا ٿيندڙ چولين مثل آهي.

*

*

*

اڙي رام! تون پهندي ٻانهي کي هميشه پاڻ ۾ مڃو
 رک. هيءُ تهندي ٻانهو هر دم تهندي ٻار آهي. هو تهندي
 شيوا ڪرڻ واسطي هر طرح تهندي ڏاهپ موجب، جا تون
 هندي ٻنهي ٿو، تيار آهي. هو تهندي معصوم ٻار آهي، جو
 هميشه تهندي سونهي ۽ تهندي بچاءُ ڏانهن ٺهاري ٻندو رهي
 ٿو. هڪي پهندي پوڙ چرڻ کان ڌار نه ڪر ۽ اڙي رام!
 هڪي اهڙيءَ حالت ۾ نه وجهه، جو هو توکي ڇڏي ڏي.

*

*

*

اڙي رام! اڙي ماما!! اچاء، اچاء، اچاء. پهندي
 نمائي ٻانهي آهي، پهندي چس ٻار ٿي.

*

*

*

اڙي اپار پير! پهندي ٻار جي سڪل دل ۾ گهٽ ۾
 گهٽ ٿورڙو ڌرو پهندي پير وجهه.

*

*

*

اڙي رام! اچاء، اچاء، اچاء. هميشه منو اميرت رام
 جي پير رس جو.

سواہي راہداس
(پتہ پانڈو غفا جي اڳيان)

۱۱ مٿي ۱۱

• غار ۾ رهڻ

اڙي رام! تون مانا، پتا، ڀاءُ، دوست، استاد،
وديا، مشوري، ڏن، دولت ۽ سڀ ڪجهه آهين. تون ئي
سڀني جي پناه آهين. پنهنجي پاڙي کي هيٺ راسطي ڀاڻ
ڪم ڪر، لفظ ڀاڻ ۾.

•
•
•
اڙي رام! پنهنجو پاڙو راءداس ڄا ڪري ۽ ڄا نه
ڪري، سو لفظ تون ئي حاڪمي سگهين ٿو. هو نه پنهنجي ٻيو
آهي. هو لاچار آهي، هڪي سڀ ٿوئي ئي ڇڏي سگهارو. ڀل
نه هو رهي ۽ پنهنجي هٿي ٿو ڀري، وڌيڪ ڀل نه هو ٿا ئي،
پسئي، سمهين، جاڳي، اٿي، ويهي، ڳالهائي، اوائلي، خيال
ڪري، ڏسي، ٻڌي، سگهي، چوي، مطالب نه سڀ ڪجهه
پنهنجي نالي تي ۽ لفظ پنهنجي ئي صدي لاءِ ڪري.

اڙي رام! اڙي ڏندري مانا!! راءداس سڄو ئي
پنهنجو آهي، صرف پنهنجو. دل، دماغ، روح، سم، تن،
من ۽ سڀ ڪم، سڀ ڪم.

* دل مان نڪرندڙ راءداس جا گستاخ ڪڏهن غار ۾ رهيل هو.

رامداس هاڻي رام جي حڪم موجب ڪادري ٽڪريءَ
جي هڪڙيءَ غار ۾ رهيو ٿي. ان غار کي ”پنچ پا نندو غار“
ڪري سڏيندا آهن.

رامداس اُتي سائنٽيڪي حياتي گذاري ٿو ۽ پنهنجو
سمورو وقت ان سرؤشڪتيوان، آئندءَ ۽ جلوي واري
رام ٻايس ڳالها ٿو، لکڻ ۽ هنجو ڏيان ڪرڻ ۾ گذاريو.

اوم !

جڏهه رام !!!

جڏهه رام !!

سري رام !

جواب ڏنو.

”اڙي مالا! هيءُ سڀ ڪم رام جو آهي. فقط رام ئي نمائني رامداس کي هن سناريءَ جي پيڙهڻ کان آزاد ڪيو آهي. رامداس هاڻي رام جي پڙو ڇرڻن ۾ رهي ٿو. هاڻي هو هميشه لاءِ رام جو ٻانهو آهي ۽ هڪئي هروقت اها پيارندا ڪري ٿو ته هڪئي هميشه اهڙوئي رهي. رام ئي اعتقاد ڏاڍو، سڀني واسطي هڪجي پيءُ ڪرڻ جي اعليٰ طاقت قبول ڪرڻ ۽ اهو اعتبار ڪرڻ ته فقط هو ئي ڪم ڪندڙ آهي ۽ هو ئي هر ڇيز جو مالڪ آهي. حياتيءَ جي دڪان کان چوٽڪارو ٻاڻ لاءِ، هڪجي شون پوڻ اهڙوئي فقط هڪ دستور آهي. پنهنجي ڪري اڙي مالا! پنهنجي سڀني ڪمالن ۽ ڪشمتين کان آهي ئي، رام جي ايشوري ڇرڻن ۾ ڏيان لڳاءِ، هميشه شائستگيءَ ۽ آئندڙ اڻپئي گذار. غريب رامداس توکان اهڙو ئي ڪراڻ چاهي ٿو.“

رامداس هاڻي مهربان مالا جي سونهن ۽ سهيل همت اٿان ڪاڏيءَ رستي روانو ٿيو. مارمو ڪو به پنهنجي سڀني هڪڙي جهار ۾ ڇڙهيا، جنهن پنهنجي مشرو وقت تي هنن کي منگولو ۾ پهچايو. ٻارئي ڄڻ بدو ٿي پئجي ٿي رامداس رام جي حڪم موجب هنن جي اڳيان هليو ۽ پنهنجا قدم سڌو ڪاڌري ٽڪرين ڏانهن ڪيا. اتي هو راحت واسطي ريو.

رامداس پئي ڏينهن رام جي اڃا موجب پنهنجي پاڻ سبتا رام رت. هي گهر ملاقات واسطي ويو، جو اڳئين نالي سندس پاڻ هو ۽ رام جو وڏو ڀڳت هوندو هو. ٿورن ڏينهن کان پوءِ هڪي ڏينهن جي ڪوڊيو جو روشن ڪرڻ جي خوشي حاصل ٿي (جو اڳئين نالي ڪري سندس پيءُ هو). هن ئي رامداس کي ايشوري رام منتر جو اُپديش ڏنو هو.

رامداس نهايت ادب سان ڏندوت ڪئي. اُتي هن اڪڙ ڏه ڏينهن اُتي آندو گذاريا. صبح ٿوڙي سانجهن جي ڌرمي بستڪ پڙهيا هئا ۽ انهن تي سندر ويا ڪيا ٿيندا هئا. رامداس ڏاڍي ڌيان سان هن ودوان ۽ پيتل شخص جي ڇڻ مان نڪرندڙ ڏاهپ جا لفظ جهٽيڻو ڪيو. رام هن لاءِ اهڙو بندوبست ڪيو جو جو انهن ڏينهن ۾ اُپديش تي اهڙو ٿيندو جو جئين هو آلهه ۽ وڌاري ڏانهن وڌيڪ مائل ٿئي. باقي وقت هُو من جي بنيان جيڪي ٻيون هيون تن ۾ وڌيڪ ڪندو هو. هُو گهڻو ڪري اُتي جي وڏي مسلم سنت سرڳواسي ڪبير داس جي تربت (سماڌيءَ) تي وڃي ويهندو هو.

رامداس کي اُنهيءَ آلهه واپس ڇڪر جو آزمودو ۽ چٽيءَ طرح ملي سگهيو ٿي، جو شائتيءَ ۽ آند سان پُريل هو، من ۽ ڌرمشالار، ۽ خاص ڪري وڏي سواميءَ جي حاضريءَ ۾. سري سڌو سوامي هڪڙو وڏو يوگي، وڏيءَ عمر وارو آهي. هُو مهربان، هر دلچسپ، مهربان نواز ۽ ٻورن شائتيءَ جو پتلو آهي.

هاڻي مئنگلور ۾ خبر پوڄي ويئي ته رامداس هليءَ جي من ۾ رهيل آهي. اُن وقت هڪجي اڳين زال، پر هاڻي ماما صاحب (جڏهن سڀ زالون رامداس جون مائٽون آهن) ۽ هڪجو ٻار اُتي رامداس کي وٺڻ لاءِ آيا. اُن ڀاڱي هنن سري سڌو سواميءَ کي عرض ڪيو. اُنهيءَ ڏاڍاوان دل واري سنت رامداس کي مئنگلور وڃڻ جي صلاح ڏني. رامداس اُنهيءَ حڪم جي پيروي ڪئي ۽ مخصوص ڪيائين ته اهو خود رام جو حڪم آهي. رام جو هميشه پلو چاهيندڙ آهي سو سڀ ڪجهه ٻورن پلائيءَ واسطي ئي ڪري ٿو. ماما صاحب (رامداس جي اڳين زال) رامداس کي ”سناڙ“ ۾ وري وٺڻ جي رت ڏني. اُنهيءَ تي رامداس هيٺيون

سری سدرت سوامی

رآمداس دڪڙيءَ ٿاڏيءَ ۾ چڙهي جا اڃا به ٺڪا
 طرف ئي وائي، نيٺ وڃي هليءَ ۾ اهو ۽ هليءَ ۾ وڃڻ جو
 خيال ٻڌي ۾ رهندڙ دڪڙي ڀاءُ رامڪرشن هنجي مڙ ۾
 وڌو هو. رامڪرشن مشهور سنگ سري سڌرن سوامي هليءَ
 واري ڇر وڌو پڳت هو.

رام هڪي آلي ولي ويو نه هئين هڪي هن وڏي سنڀ
 جو درشن ملي، منجهند گذري چڪي هئي حد هن هو سري
 سڌوڌ هي مک پر پتو، جو ريلوي اسٽيشن کان آي ميل پري
 آهي. مک پر ٽن قسمن جون جايون چڙيل آهن. پهرين جاء
 لائين پر هڪڙي ٺهري سنگمرمر جي پٿر جي چڙيل آهي.
 ان هي مٿان هڪڙو ٻڌڻو ٺاهي شڪل وارو ڪند ٺهيل آهي.
 هيءُ مندر انهيءَ مراد سان ٺهيل آهي نه سواميءَ هي مٿا
 سماڏيءَ پر گهرڻ کانوءَ سندس گورو جو ڪدام ٺاهي. ٻيون
 به جايون بالڪل گهڻو ٺاهي والارين ٿيون ۽ اهڙيءَ طرح ٺهيل
 آهن جو هڪڙو وڏو چورس اُڀر سندن وچ ۾ پڌري وڃي پيو.
 انهن مان ئي هڪڙي ٺهڻا آهي، جيئن پر سياسي، پڳهه
 ۽ ٽرٽواري وٺڻ لاءِ. مک هي سامهون هڪڙا به سندر ٺاهڻ
 آهن ٺاهڻ هي ٺهي باسي هڪڙو وٺڻ جو هڪٻئي آهي جو
 نڌي چانوڻ ٺاهي. مک ٺاهي موهيندڙ ۽ ٺاهي سندر ٺاهي
 ۽ اڏيل آهي.

رامداس مک پر گڑی دوستن جي مڙ ٺاڻي سان وقف
لي سري سڌوڻ سواميءَ سان گڏيو. حڪومت جي چرن اي

دوست جي گهر آيو، جتان کيس نيمد ملي هئي. اتي واپاري
 ۽ سندس زال غريب رامداس سان نهايت مهر بائيءَ واري
 هلت هليا. انهن هن تي گهڻو زور رکيو ته هو به ڏينهن وٺڻ
 رهي. انهيءَ وقت ۾ هو جامع مسجد جي وڏي ۽ موهيندڙ
 مناري جي ڏسڻ لاءِ ويو. هو ٺل ٺي چڙهيو ۽ گول مک جي
 سندر بناوت جي جهڙپريءَ تي چڙهي ويو. ان جڳهه جي
 حڪمتي بناوت نهايت عجيب آهي. جاءِ جو پورو گنبد اصل
 ٿوري آواز سان ست پيرا اندر پهچي. آواز ٻڌ وڌو
 ٿئي ٿو. جو ماڻهو هن پاري ۽ راکاسي بناوت جي ويجهو
 بيٺي ٿو سو چٽڪ هڪڙيءَ ڪيڙيءَ مثل ٻيو ڏسڻ ۾ اچي.
 رام رامداس کي اهي سڀ وسيلي ۽ وجهندڙ شهن

شڪي ۽ نمائتيءَ نظر سان گهور ڪري ڏٺو. تنهن کان پوءِ
هڪڙي پٿر تي ڪري، هڪڙي چوٽي تي هڪڙي ٺاهاري
رامداس کي چيو:-

”نيم پگوان مون کي ڀاڱو ڏيکارو! تون سواءِ پگوان
جي ٻيو ڪجهه ڪم آهين، هڪڙي مون ٻار ٺاهي ڪئي ۽
هيءُ سڄو سال ٻار ٺاهي ڪئي آهي.“ وري هن واکو
ڪري چيو ”اڙي! مان سڄو ٿو لاهان يا هيءُ ڪهڙو آهي؟“
هاڻي رآمداس بلڪل واڙو ٿي ويو ۽ هڪڙي هڪڙيءَ
جواب ڏئي چيو: سڀ اصل سمجهي نه سگهيو.

رامداس پڇيو ”اڙي ڀائو! تون ڪهڙي وڏن آهي؟“

هن ٻڌي جواب ڏنو ”مهراڄ! مان ٻڪرا واسطي صبح
کان ٺولي ٻي راتو آهيان، مون کي هن مهل ٽائين فقط هڪ اڪو
ملبو آهي. (هتي هن به پٿر ڏيکاريا) گهور ۾ هڪڙي ٻڌي اڪو
زال آهي، تنهن کان سواءِ ٻه ٻار به آهن جن کي کائڻ ڏيڻو
آهي. خالي هٿين گهور وڃڻ آهي هنن ٻارن کي ٻڪر ۾ مارڻ.
مان ڏاڍيءَ نمائتيءَ سان پگوان کي ٻار ٺاهي ڪري رهيو
هوس ۽ ذري گهٽ آمد وچائي ڇڏي هئس. پر هڪڙي ٿو
مون کي سد ڪري کائڻ آيو آهي تنهن مان توکي خود پگوان
ڪري سمجهان ٿو.“

اڙي رام! ڪهڙي نه ڏکڻاڻڪ واراڻا آهن. اڙي رام!
ڪيترائي هن دنيا ۾ ڏکي انسان آهن جي ٻڪر ۾ ٻيا ٻه ٿين!
(هاڻاها هتي وري وري اٿڪري ڏئي ويئي آهي نه جيڪا غريبن،
ڏٺڻ ٻين ۽ گهٽ درجي وارن ماڻهن کي ٻڪر ۾ وڌي
ٻه ٿيڻو ٻي ٿو تنهنجي ڀاڱو ٻي. اڙي شاهوڪار ڀائو!
اڙي شاهوڪار ماڻا ٿين!! اڙي رام!!!

هاڻي رآمداس ان ٻڌي دوست کان جدا ٿي واپاري

جون شيون هنجي ڪنهن به ڪم جون نه هيون جو هن پاڻ
ڪين ٿي رڌو. جيڪڏهن کيس ڪاڌو مليو ٿي ته ورتائين ٿي
نه ته هري انشا. پر هن خاص ڪم ۾ رام جو هنجي من ٿي
گهڙو اثر ٿيو.

بازار يون گهمندي، هڪڙيءَ گهٽيءَ مان پيءُ ۾ ۽ هڪڙي
دوڪان کان ٿي پٽي ٿي، نيٺ ٻن ٽن ڪلاڪن کانپوءِ
رامداس کي هڪڙيءَ جڳهه جو ڏس مليو. ان هن کي ڪجهه
ڪٽڪه جو اٿو، دال ۽ چار پيسا مڇر هالڻ واسطي مايا.
اهي شيون رآمداس هڪڙي ڪپڙي جي ٽڪر ۾ ٻڌيون.
هو ماڻهن جي گرڙ وارين گهٽين مان بي لڏهيو. هن کي خبر
ڪانه ٿي پيئي ته هو ڪيڏانهن ٿو وڃي؟ جڏهن هو هڪڙيءَ
گهٽيءَ جي وچ تي هو ته هن کي هڪڙي جوان جي سڏ لڙسا يو،
جو هڪڙيءَ وڏيءَ ماڙيءَ واريءَ جڳهه مان کيس ٿيو هو.
هن چيو ”مهراج! تون منهنجي گهر مان اڃا واسطي ٻڪيا
وٺڻ قبول ڪندي؟ جيڪڏهن تون ائين ڪري سگهين ته هن
گهر ۾ ٻارهن بجاءِ اچج.“

ان وقت اٽڪل ڏهه لڳا هئا. رآمداس اها نيند قبولي
اڳتي وڌيو. نيٺ هڪڙي بند ٿيل دوڪان جي ٻاهرئين
وراندي ۾ وڃي ويٺو. اڃا ڏهه منٽ ٿي نه گذريا ته هڪڙو
ٻڏو ماڻهو (جنهن کي رڌر ڪيش جي وڏي ماڻها ڳڻجيءَ ۾ پيل
هئي) هن ٿوري مفاصلي تي هڪڙي گهر اڳيان اُس ۾ ٻڪيا
واسطي ٻيٺل ڏٺو. رآمداس ٿاڙي وڃائي ان ٻڏي بڪشوءَ
کي پاڻ وٽ اچڻ لاءِ اشارو ڪيو. هو اُتي آيو. هڪ ٻئي
کي رام رام ڪرڻ کانپوءِ ٻڏو رآمداس جي پُڙ ۾ ٿي ويٺو.
هاڻي رآمداس جي من ۾ رام خيال وڌو، اها هڙ جنهن ۾
ڪٽڪه جو اٿو وغيره پيل هئا ۽ هڪڙو آڻو پٺ هنجي هٿ ۾
ڏٺو. اڃا رآمداس ائين ڪيو ته هن رآمداس ڏانهن ڳٽيڻ

شوقين جو. هو هنڪي ڪرڻا ٻائي ڪري سڏيندا هئا. هن
 کي سندو شلوڪ مرهڻيءَ ۾ گڏو ماڻا ئي لکيا آهن. سج ٻيج
 ڪانڌ سرهڻي جي ماڻا آهي ۽ جڏهن ٻر ڪڙو ڀاري آدرش
 حليمائيءَ، پوٽو ٿائيءَ، پاڻ قربان ڪرڻ ۽ معصوميت جو آهي.
 گڏو ماڻا کير ڏئي ٿي جڏهن مان ڏڌ، مکڻ ۽ کيڏ ماڻهن جي ڪم
 لاءِ آهن ٿا ۽ وري هو ڏيکڻ جي ماءُ آهي جي ٻنهن ۾
 هر ڪڙي ماڻهن جي کاڌي واسطي اناج پيدا ڪن ٿا.
 هنن جو چيڻو به ٻارڻ واسطي ڪم ۾ اچي ٿو.
 ڪالجاواڙ ۾ هتي وڻ ۽ ٻيلو ويجهڙائي ۾ نه آهن
 اتي ٻاهر ٻارڻ جي ڪم ۾ ڊگڙ چيڻي جون ٺڪرون ڪم ۾ آڻيندا
 آهن. وري مرن کان پوءِ ڪئين ڪمائيون شيون هنجي جهڙي
 ۽ هڏن مان جوڙيندا آهن. اهي ماڻا! تون سج ٻيج ڪامڊهو آهين!

رامداس هاڻي رام جي حڪم موجب ڏهاڙو واسطي
 پيرين بند ويو هو مڱل ويڙهه کان چاليهه مول ٻري آهي.
 هن کي واٽ تي ڪي ڳوٺ لٽاڙ ٿا ٻيا ۽ سڀئي ڳوٺن ۾ اتي
 هي رهندڙ ساڌن رآمداس جي چڱي آجيان ڪئي. ڪن
 ڳوٺن ۾ شهر واسين هنڪي باڻوٺ به ٿي ڏينهن دغ واسطي
 مڃايو. سو اها ماسفري رام جي مهر سان ڏاڍي آئند
 واري ثابت ٿي. نيٺ هو سانچين ڌاري پهتا ٻوڙ ۾ پهتو.
 هڙ سڌو هڪڙي رام مدر ۾ ويو ۽ ٻوڙ کان پوءِ ڪجهه ٻر ساد
 ولي واٽ جي آرام واسطي هڪڙي ٺاڙي مڙ ۾ سميتو
 هو مدر جي بلڪل لاکيتو هو.

ٿي ڏينهن صبح جو رام هنڪي من ۾ وڌو نه هو ڪنهن
 شاهوڪار واپاريءَ جي پڇا ڪري هو ساڌن کي کاڌي
 جو سامان مهيا ڪري ڏيندو هو. گڏو ڪري سڀ ڪنهن
 شير ۾ اعزا اُدار چٽ وارا پگڙ آهن. رآمداس بهرحال
 روءِ روءِ لاهيا ڪم ڪرڻ چڏي ڏئي هئي. سج ٻيج ٺاڙ

پر پندج ڏينهن رهيو.

رام ڏاڍو مهربان آهي. رامداس کي خبر پئي ته مڪل ويڌه فقط ٻارهن مهل پندر پورو ڪان پري آهي. هڪڙي ڏينهن هيءُ مٿاڇرو پند ڪري هليو ۽ مڪل ويڌه ۾ مڃهند ڌاري پهتو. شهر ۾ هڪڙي مهربان واپاريءَ هڪي کاڌو ڪارايو. ائين پئي ڏسڻ ۾ آيو ته هو رامداس جي اچڻ جي راه ڏسي رهيو هو. رام جون راتون هميشه اهڙيون آهن جڏهن مٿس سڀ ڪجهه دست اندازي ڪرڻ کان سواءِ هن تي ڇڏي ٿو. مڪل ويڌه هڪڙو ننڍڙو شهر آهي جتي اٽڪل چار سؤ ورهيه اڳي هڪڙو وڏو مشهور سنڌ داماجي پٺت ٿيو هو. جهونو ۽ ڊنل قلع، جنهن ۾ داماجي جي آفيس عام ماڻهن جي ڪمن علائق واسطي بيجا پور جي راجا جي نظرداري عيت هئي سا اڃا اُتي آهي.

داماجي وٺوڻيا پندر پورو واري جو وڏو پڳت هو. ڪيئن هن هزارين پڪين، ڏڪار ۾ ورهائ انسان جي پهنج جي پريم ۽ دان جي ڪمن سان پرگهور لڏي ۽ ڪيئن نه پڳوان وٺوڻيا هڪڙي اڇوت جي صورت وٺي پهنج جي پگم کي بچايو، سو هڪڙو مشهور مضمون هن وڏي سنڌ جي حياتيءَ جي ڳالهه ۾ آهي. هن سنڌ جي حياتي اڃا تائين هن پرڪت واري شهر جي سڀڪنهن رهواسي تائين پياري ۽ پورو ڪندڙ آهي. هن سنڌ جي سماڏيءَ تي هاڻي هڪڙو مندر آهي جنهن ۾ ٽي پٽلا آهن. يعني وٺوڻيا، رڪمڻي ۽ داماجيءَ جو. هتي پڇن، پوڄا ۽ ڌرمي ڪتابن جو پڙهڻ به هن مندر ۾ سڄو ڏينهن ۽ رات جو ڳڻي ڳڻي هلدو آهي. هتي به هڪ ساڌو رهڻ ٿو. رامداس هڪڙي سنگ ۾ پندج ڏينهن رهيو. اُهي ڏينهن رام جي ميا سان ڏاڍا خوشيءَ جا هئا.

ساڌو ساڌو ۽ ٻار جهڙو مٿس هو ۽ جو داماجيءَ جو سڄو شش هو. هو هڪڙي اچي گائڻه ٺپا ٿيندو هو جنهنجو هو گهڻو

پنڌر پور - بيٺا پور

پنڌر پور وٺوڻا، سو تحقيق سڀ کان مشهور شهر آهي. اتي ٻاٿري هندستان جي سڀني طرفن کان درشن واسطي ايندا آهن. جن ۾ ٽان مشهور اٽسون جي ڏينهن تي هزارين ماڻهو اٿي اچن ٿا. اتي چندر پاڳ سندر ٺڌي ٻيٽي وهي. ٺڌيءَ جي ڪناري کان ٿورو پري وٺوڻا جو مندر اڏيل آهي. اندر مندر ۾ گهرڻ آهي پاڻ کي هڪڙي وايو چڪر ۾ گهرڻ، جو روحاني چاه سان سڄو ڀريل آهي.

هڪڙي پاسي هڪڙو جٿو ڪنڊهون وڃا ٿيندي اچن ۾ وڌل آهي. ٻئي پاسي ڀڳتيءَ جو جنسي سروب سمنڊ ههڙا جي وانگر هڪڙي وري وري مندر اڳ، گيت يا ٻورو مثال ڏيئي رهيو آهي. وري ٻئي هنڌ ڪي سمنڊ ٿورو هٿ ۾ کڻي سمنڊ لڪارام جا اڀڪاس ٻيا ڳاڻين. ڪي مندر جي پاري ٿين جي ويجهو ويهي ڏيان ۾ نڪل هٿ آهن. اڃا به ڪي ماڻهو ورائين ۾ ڌرمي بستڪ پڙهڻ لاءِ ويل ڏسڻ ۾ اچن ٿا. وري ڪي ٻيا ٽنچن ۽ وائل وائل يا اچارين! اڙي اهو ڪهڙو نه اڻ وسرندڙ نظارو هو جڏهن ۾ رامداس مندر ۾ گهڙي ڪهڙا پيرا پيرا ۾ گهر ٿي ويو. ان مندر ۾ هميشه پاڻين جي وٺوڻا جي درشن لاءِ پاري ٻيٽ لڳي رهندي هئي.

رامداس پنڌر پور ۾ شڪر جي هڪڙي ننڍڙي مندر (جو ٻوٽو ٺڌيءَ جي ڪناري تي هو) ۾ ساڌن جي سنگ

ڪم اچي ٿي سا سموري ڪڍي ڇڏڻ گهرجي .

سنياسيءَ وڌيڪ چيو ته ڪروڙن روپين جي ساڪ جا
چين، جپان ۽ ٻين ملڪن مان گهرائي وڃي ٿي سا غريبن
واسطي پاري نقصان آهي ۽ هندستان جي مالي حالت
کي ڇيهه-ورسائي ٿي .

ٻڌي سنت وڏي فخر سان پي ڳالهايو ۽ رامداس کان
پڇڻ پڇيو ته هو هن راءِ سان شامل هو يا نه ؟
رامداس يڪدم پنهنجي لمائي سپاءَ ۽ بنان ڪنهن به
هٽڪ جي هن خرابيءَ جي ڳلا نسبت پنهنجي پسندي ڏني .

سنياسي ڏاڍو چاهه سان پريل هو ۽ انهيءَ مضمون کي
ٿلهلائڻ ۾ مشغول هو . هو مڊرن ۽ ڌرمشالائن جي ڀتين
تي اشتهار لڳائي، اخبارن ڌنارن پڌرائي ڪري سڀني
ڌرمشت ماڻهن کي عرض ڪندو هو ته ساڪ جو ورتاءُ اصل
لاءِ ڇڏيو، جو هي پاڻ وارڊ ورتاءُ آهي . هن سمجهايو ته
ساڪ ڪم آڻڻ جي جهوني هندستان جي ماڻهن کي خبر نه هئي،
ڇاڪاڻ ته انهيءَ بابت ويدن ۾ ڪٿي به ذڪر ڪيل
نٿو ملي سگهي ۽ ڪنهن به ڌرمشت پرش انجي ورتاءِ جي
موڪل نه ڏني آهي .

سنياسي رامداس تي ڏاڍو مهر بان هو ۽ مرضي هئس
ته هو ٽرميڪيشور ۾ اڃا ڪي ڏينهن وڌيڪ گذاري . پر
رام جو حڪم ته اڳيئي پهچي چڪو هو . پئي ڏينهن صبح جو
رامداس اها جڳهه ڇڏي پنڇوئيءَ ڏانهن روانو ٿيو .

رامداس اتي منجهند کان پوءِ پهتو . پنڇوئيءَ ۾ سري
رامچندر واري مندر ۾ ويو ۽ گوداوريءَ جي ڪناري تي
ڪيترن ساڌن جو درشن ڪيائين . پئي ڏينهن هو اسٽيشن تي
وڃي رات واريءَ گاڏيءَ ۾ روانو ٿيو ۽ مڊد ۽ ڪرواديءَ
جي مسافري ڪندو پٿر پور پهتو .

آهي. رآمداس جو پورو عمت جو ڪڙي پٿر کي ڇڏي ويٺو ۽
 سو به پئي ڏڏو. هن آهيءَ هنڌ سڄو زور لڳائي وري پاڻ
 سڀالو ۽ ٿرڪڙيل پسر جيڪي ورتو. اهو سڀ لفظ راءِ جي ۱۴۰
 سان ئي ممڪن ٿيو. ٿورن مٿن کانئس هڙ وري ساڻئي ڀڃري
 ئي آيو جو اڳڪريءَ ڏانهن ئي ويو. موٽندي هڙ ڪڙي
 ٽنڊي لاءِ ئي پيو جو چشمي جي صاف ٻاٺيءَ سان ٻوڙيل ۽
 اٽي وري آهيءَ ٿرڪڙيل سان گڏوگڏ چوٽي کان هڙ هڏا ٿيو ۽
 مٿا شڪر نه ٻڃي نه سگهيو، سو اٽي پٿر وٺي مدد ڏانهن
 ويا ۽ سانڌيءَ ڌاري ٽڪريءَ جي لاهيءَ وارو رستو آهي هڙ
 وري ٿرڪڙيل پٿر پٿر.

آهيءَ راءِ رآمداس کي وري وري آهي ئي سڀال
 ئي اٽل لاءِ ڇڏي ۽ ڪرڻ لاءِ هو نه ڪڍي نه راءِ جي کي
 ۽ سڀ اندازي ان اڳڪريءَ کان ڪرڻ کان بچا ۽.

آهيءَ ساڳيءَ سانچين جو رآمداس ڪڙيءَ ٽنڊيءَ
 ٽڪريءَ تي چڙهي ويو ۽ ڪجهه وقت ڪڙي مٿي سڀ
 جي ڏرمشا لاءِ رهيو. اٽي وري هڪ ڪڙي ٽنڊي سڀاليءَ
 جي روشن جو سڙو وڃي مڏو، جو هڙ آهيءَ ڏرمشا لاءِ هڪيءَ
 طرح رهيل ۽.

رآمداس سان ٻانهن ڪنڊي آهيءَ ٿرڪڙيل سڀال
 جو ساڪ کي ٻوڙ ڪڙو ڪري ڪم آڻڻ کي سڃي لڻن ۾
 رهندو. هن جو ٻوڙ جو نه ڪجهه مان لاءِ لڻل ڪڙو ۽ ٻوڙ
 اٽڪ آهي جو سڀ کان وڌيڪ اهو ۽ ٻوڙ ٻيڙ آهي، ۽ سڀال
 نه ۽ ڪڙي ڪل جي ٻوڙي مان آهي ٿو.

ساڪ جو ڪڙو ۽ ٻوڙيل ساڪ جا ڪجهه ٿان واري ٿو
 حاصل ڪڍي ٿو. انهن ڪڙي جي ۽ ٻوڙيل ساڪ جو ڪڙو
 ٻوڙيل هڪ جي ٻوڙيل اها ٻاٺ جي شئي آهي، هاڻي ڪڙي لاءِ

۱. هنجي سنگ ۾ هليو. اهو ۾ همط فقط توري پند تاء ساڻس
ڪنو هو. ڇا ڪارڻ نه ڇڏهين هڪي ڪا نڊ ۾ ۽ اوچي اُڀريل
گاه ۽ ڪن مان هليو پيو ته اهي وڇڙي ويا جو بهي رستو
وڃائي ڇڏيو.

رامداس هاڻي ٽڪريءَ جي ڇائيءَ تي هڪڙي ڏاڪن
جي وڏي قطار ڏٺي. هو انهيءَ جي وسيلي هيٺ لٿو ۽ هڪڙو
ننڍڙو کليل ٺنگ ڏسي، ان مان لنگهي پئي پاسي ويو ۽
پاڻي هڪڙيءَ پيءُ ٽڪريءَ تي ڏٺائين. پوءِ ٿورو پند ڪري
هو ساڳيءَ طرح جي پئي لنگهه. وٽ آيو ۽ ان مان به لنگهي
وري پئي پاسي پيءُ ٽڪريءَ تي پهتو. رآمداس اڃا به
اڳتي وڌيو. هو ڪنڊن وارن پوئڻ ۽ گهاٽي اُڀريل ڪن مان
لنگهي، نيڪ جبل جي چوٽيءَ تائين وڃي پهتو. اُتي لاهيءَ
جي پاڪل ڪمي تي هڪڙو لتاڙيل پيڇو وڌسڻ ۾ آيو.

رامداس هاڻي نهايت اُپيءَ ٽڪريءَ جي ڪمي تي
بيٺل هو. ٽڪريءَ جو ٿرڻ ان جڳهه تان ڪيترا سؤ فوت اونهو
۽ پاڪل سڌو هيٺ ڏسڻ ۾ آيو. انهيءَ سلاميءَ تي هليو
هڪڙو ڏاڍو خوفناڪ آزمردو هو، پر رآمداس کي هڪڙي
عجيب چاهه پڪڙيو. هو ان سلاميءَ تان آهستي آهستي ٽرڪڻ
لڳو. ٽڪريءَ تي سهڙو سڪل گاهه اُڀريل هو. هنجي پئي هٿ
انهيءَ ڏکڻي ڪم ۾ رڌل هئا. اها حالت اعڙي هئي جو هر هڪ
پل خبردار رهڻو هو، پر رآمداس بيچر راهه ۽ پي ٻڌيو هو.
اوچتو سڪل گاهه هنجي ڏائي هٿ مان ڇڏائي ويو ۽ هنجو
ڏاڻو پير ٽرڪي ويو. رآمداس ٽڏهين به وياڪل نه ٿيو ۽ ٻه
سانتيڪو هو ۽ رام جو نالو ڏاڍي زور سان پي اُچارايائين.

رام جي بچائڻ جي اها آڙماڻش ڏاڍي سخت هئي.
ڪجهه به ڪرڻ ان سروسڪتيوان رام جي اڳيان ناهندي نه.

ٿر مڳيشور

وامداس پئي ڏينهن صبح جو ٿر مڳيشور ڏانهن روانو ٿيو، جو پنڇوئيءَ کان سورهن ميل پري هو. هُو منجهند ڇو ٿي ٻچو کانڙو آئي ٻهتو. انهيءَ هنڌ هڪي ڪنڊارنات ۽ بدربنات جي بادگري ڌاري. جنهن ميدان تي شهر ۽ مندر جڙيل آهن، گڏجي ٺهڻي پاسن جي چوڌاري اوچا حل آهن. انهن جبلن تي هُو هڪ پئي پٺيان چڙهيو. پهرين ٽڪري آڻا جيءَ جي هئي، جنهن کانڙو گنگا ڌار ۽ ٻين کانڙو انهن کان نه وڌيڪ مٿي برهمگريءَ جي ٽڪري هئي.

برهمگريءَ تي جڙيل ٽي وسرڻ جهڙو هو. رآمداس ان تي اڪيلو چڙهيو پر وار هڪي ڇنڻ تي هو. ٽڪريءَ تي چڙهي هُو پئي پاسي کان لاهيءَ کان ڪم ٿيو. هُو هڪڙي ننڍڙي لاءِ جي مٿان شڪر جي مندر وٽ پهتو، جتي هڪڙو ساڌو رهندو هو. ان ساڌو رآمداس جي ڏاڍي مڃان نوازي ڪئي. هن ان ٽڪريءَ تي گزير جي ايامر ۽ ڪل لسيا بابت ڳالهه ڪئي. ساڌو آئي اڪيلو رهندو هو، صرف ڪي ٻانڌو مندر جي ڇت تي بيا ٻوڙون پائيندا هئا. ساڌو، رآمداس کي پنهنجو رواجي ڪاڌو پيتو ڏيئي، هڪڙيءَ ٽڪريءَ مٿا هڪڙو سڀو پيڇرو ڏيکاريو. ساڌو چيو: ”اهو رستو هڪي انهيءَ هنڌ وٺي ويندو جنهن کي ”چٽا شڪر“ ڪري ڪولندا آهن.“

آمداس يڪدم اٿان روانو ٿيو ۽ هڪڙو برهمڻ پاتري

ٻئي ڏينهن منجهند جو رامداس اٽڪل ٽي ميل پنڌ
 ڪري هڪڙي جڳهه تي وڃي پهتو، جنهن کي ٺپوان ڪري
 سڏيندا آهن. هيءُ اها جڳهه آهي جتي سري رامچندر جي
 پاڻ لڪشمين، رانڍ جي پيٽ ڏيئي شريڪا جو نڪ ڪاٽيو هو.
 ٺپوان هڪڙو سندر ۽ موهيندڙ هئا آهن. اتي گوداوري
 نديءَ جو صاف پاڻي جبلن جي نري تي ٻيروهو. انهن مان
 ڪنهن به هڪڙي ٽڪر مٿان ويهي چوڌاري نظر ڦيرائڻ سان
 ڏاڍا دل ڇڪيندڙ نظارا ڏسجن ٿا. اتي هڪڙي وڏي
 ٽڪر تي هڪ ٻئي سان لاڳو ڪيترا چورس غار ٺهيل آهن.
 اٽڪل ڏهه فوٽ ٽڪر جي ترڙي کان پري جتي نديءَ جو پاڻي
 ڏاڍي زور سان ٻي وهيو، رامداس رات جي پڇن واسطي
 هڪڙو غار پسند ڪيو. هو نديءَ ۾ لاشن پاڻي ڪري هڪدم
 مٿي چڙهيو ۽ اهو غار والاريائين. رات نهايت ٿڌي هئي.
 رامداس جي اک بالڪل ڪانه لڳي. هو سڄي رات ويهي
 رهيو ۽ رام جو پوتر نالو ٻي اُچارايائين. ٺپوان ۾ هو ڪيترن
 سادن سان گذريو. ٻئي ڏينهن هو موٽي پنڌوڻيءَ ۾ آيو،
 جتي هڪڙو ڏينهن رهيو.

آچي هئي ٿڌهن رامداس قبول نه ڪندو هو. ان وقت
کوداوريءَ جي ڪناري تي ٿڌ ٺاهڻ لڳي هئي.

رامداس واپاري دوست جي زور ڀرڻ تي به ٿڌين
آئي رهندو. پيءُ رات هن دوست رامداس کان سوال پڇيو
ته هن ڪنهن به سڀني کي آڻڻ جي طاقت حاصل ڪئي آهي؟
رامداس جواب ڏنو ته هڪي اهڙيءَ ساڌن جي ڪار پڇاڻ
ڪانه آهي. هڪي صرف رام جو ئي نالو آڃارڻ ايندو آهي.

دوست چيو ”گرو جي! هڪڙهن نون چاهين ته ائين
به ڪري سگهين ٿو، جيئن ته مثال طور نون سڄيءَ دل سان
رام کان پيءُ ڌري لائريءَ جا ڪندڙ ٺهڻ پڇو ته اهي ٺهڻ
تو کي سڀني ۾ ڏيکاريا ويندا.“

رامداس جواب ڏنو ته ”رامداس کي سواءِ رام جي
ٻيو ڪج به نه گهرجي.“

دوست اشارو ڏنو ”تون ڏس، جيڪي ٻيا ٺهڻا سي
ڪنهن پنهنجي سوارت لاءِ نه پر ساڌن کي کاڌو ڪارائڻ جي
ڪم ۾ لڳايا ويندا.“

رامداس ورائو ”رام خود اسان کان وڌيڪ ساڌن
کي ڪارائڻ جي ڪم تي نظر ڪري ٿو.“

اهڙي ٻڌي دوست لاجار مان ڪري ويٺو. ڏرمالا به
هڪڙي بهار چوڪري هئي جنهن ڪي ٻين کان بهار ايندڙ
هو. چوڪريءَ جي ماءُ رامداس کي چيو ته بهار ٻائي ڪري
چوڪريءَ جي لندوستيءَ واسطي رام کي بهار ڏيڻا ڪريو.

رامداس چوڪريءَ جي بستري وٽ آيو ۽ رام کي
عرض ڪيائين ته هڪي لندوستيءَ جي پرڪش ڏي. رام
جوانم ڪير حاٿي! چوڪري نه ٿڌين محوش ڏسڻ ۾ آئي
پروري بيمار ٿي پئي. رام تي حاٿي نه ائين چو ۽ چا لاءِ ٿو؟

پڇا ڪيائين ته هن ماني ڪاڏي هئي يا نه. جهيٽي رامداس
جواب ڏنو ته.

هن چيو ”ڇڳو! اچ، مان توکي هڪڙي جڳهه تي وٺي
هندس جتي توکي ماني ملندي.“

اهو ماڻهو رامداس کي هٿ کان وٺي ساڳئي رستي جي
ٿوري پنڌ تي وٺي ويو ۽ هڪڙي اوچي مڪان ۾ گهڙيو.
مڪان جي اندر ورائندي ۾ هڪڙو دوست بيٺل هو، جنهن
کان هن پڇا ڪئي ته هڪڙي ساڌوءَ کي ڪاڏو ڏيڻ ممڪن
آهي يا نه؟ اهو دوست انهيءَ سوال جي پڪ ڪرڻ لاءِ اندر
ويو. هنجي موٽي اچڻ کان اڳ انهيءَ سونهن (جو رامداس
کي اُتي وٺي آيو هو) چيو ته:

”مهراڄ! ڏس، توکي ڪاڏي واسطي ڪا به چيٽا ڪرڻ
نه گهرجي. مونکي پڪ آهي ته جيڪڏهن هٿ ماني هيسر نه
هوندي تڏهن به توکي ضرور ملندي.“

”جڏهن رام جو ڀڄڻ هر دم رامداس جي چپن تي آهي
تڏهن هو هميشه انهن چيٽا ۾ کان پري آهي“ اهو جواب
رامداس ڏنو.

پوءِ هن کي انهيءَ ئي ڌرمشالا مان مانيءَ جي آڇ ٿي.
رام هر قدم تي رکيا ڪري ٿو. انهيءَ ماءُ وانگر، جهيٽي
نئون ٻار جهڙو ٿو ۽ سندس پرگهور لهي ٿي، نهڙيءَ طرح رام
کي نه پنهنجن ڀڳتن واسطي هزار ڀاڱا وڌيڪ سانگرو ۽ چيٽا
هر وقت رهي ٿي.

ان ڌرمشالا ۾ هڪڙو اڪائي واپاري رهندو هو.
هاڻي رام، رامداس کي ان واپاريءَ جي هٿ ۾ ڏنو.
واپاريءَ کي رامداس لاءِ ڏاڍو پيار آڻين ٿيو. آڌيءَ رات
جو هنجي ڄاڻ کانسواءِ هيءُ مهر ٻن دوست رامداس کي
بلڪليت سان ڏي ڪيندو هو، ڇاڪاڻ ته جڏهن هڪي ڪمبل

پنجوئي ۽ ٽيون

پنجوئيءَ ۾ بهجي ويا. واداس آلي سندر گوداوري
ندي ڏلي، جهجهي ڪاري لي ڪيتريون ڏرمشالائون آهن هتي
ساڏن، اهوڻن ۽ غريب ٻارن کي کاڌو ملي ٿو. انهن
مان هڪ ڏرمشالا ڏانهن هن پنهني قدم ڪيا. انهيءَ ڏرمشالا
هي ورائدي پر هن ڪئين پراڻي، فٽيرالين ۽ ٻار ڏنا.
آلي واداس وار جي سڪارڻ موجب پنهني موي واري
هڙ ڪولي، جا واکوڻن راز کس ڏني هئي. ان پر هڪو
ميوو وغيره سو ۽ سو هن انهي ڏيڏڻن بالڪن کي ورهائي
ڏنو ۽ سڄي هڙ مائي ڪئي. ان ڪري واداس گهڻي ٻار
کان آزاد ٿيو.

وار جو نه پنهني پگتن کي هميشه اهو ڪم آهي نه
کاڌي ۽ ڪپڙن جي ڪا به چنتا نه ڪريو.

واداس پوءِ ٻڙو نديءَ تي وڃي ڪپڙا ڏوٽا ۽ لاشان
ڪري ڪماري تي وار جي ڏيان پر وڃي ويٺو. وقت گذرندو
ويو، مهينو ڌاري عؤالو ۽ ڏرمشالا ڏانهن ويو. اندر
گهڙندي هن ڏٺو ته سامهون واري دروازي کان ڪئين ساڌو
۽ ٻيا ماڻهو مائيءَ کاتي کانءِ هڪ ڌوڻي واسطي ٻاهر اچي
رهيا آهن. اهو ڏسي واداس ڪيترو وقت ساٿ ڪري
وار جي نالي اچارڻ ۾ مشغول رهيو.

هڪڙو ماڻهو هو سڀاءِ جو ڪجهه سخت پي ڏسڻ ۾ آيو،
واداس جي ويٺو واري ههتي پر ويٺو ۽ واداس کان

نه هڻ هيت لهي.

هتي به وري رام جي طاقت هڻي هنڌ ڪيو. انهيءَ وقت انسپيڪٽر جي من ۾ ڪو رام اچي ويٺو جو اوچتو هن جي روش ۾ ڦيرو اچي ويو.

انسپيڪٽر ڏاڍي نمونن پاڙ سان رامداس کي چوڻ لڳو ته معاف ڪجو، تڪليف نه ڪريو ۽ آرام ۾ پلي وڌيڪ مسافري ڪريو.

رام جون آزمائشون ڪنهن به وقت بنان ڪنهن چتاؤ جي ٿين ٿيون. هر ڪنهن انسان کي هميشه انهن واسطي تيار رهڻ گهرجي ۽ سڀڪنهن ڦير ڦار کي صبر ۽ شائتيءَ سان منهن ڏيڻ گهرجي. رام جي اڇا اَنوسار هنجي برون آگيا هر رهجي، نه پوءِ نڪو ڏک، نڪا نا اُهيدي ۽ نڪو ڪو ڪنهن قسم جو ڊپ ڊاڱ ٿي آيندو.

پر ويٺل هو ۽ جو پٺ تاسڪ وڇڻو هو (عرض ڪيو ته رآمداس جو سونپون ٻڌتي هجي سيال لبي .

کاڌي تاسڪ اسٽيشن تي پهتي . نئون سونپون رآمداس کي اسٽيشن کان ٻاهر وٺي آيو . اُتي ڪڙي مونر ٿرام بيٺل ڏسي هن کي اشارو ڪري دوست چڙهي پيو ۽ رآمداس به هجي ٻٽ ورتي . جلد تي ٿرام مسافرن سان پرڄي وئي ۽ جڏهن گهند لڳو تڏهن ٿرام علي لڳي . ٿرام جو ڪندڪتر بس ماڻهن کان ٽڪيٽ وٺڻ کانپوءِ رآمداس وٽ آيو ۽ هن کان ٽڪيٽ جي پئسن جي ڳڻپ ڪئي . رآمداس کي ان وقت برابر ڪو نه پئسو ڪونه هو سو جواب ۾ ڪجهه ڪپي نٿي سگهو . رآمداس جيئن ڪپي ٿي ڪپي پيسن سندس ڀر ۾ ويٺل ڪن مسافرن کڏال آواز ۾ ڪندڪتر کي چيو ته مهه، ٻائي ڪري ساڌو جو مٺو نه ڪٻاء. هن وٽ ڪوبه پئسو نه آهي ۽ نه کيس ڪو پئسي رکڻ جو ويڙهي ڪرڻو آهي . تڏهن ڪري هن کي ٿرام ۾ ويٺڻ جي موڪل ڏيڻ ڏور جيئي . ڪندڪتر ويڙهي کي رآمداس ٻارن مسافرن جو عرض مڃڻو پيو .

ٽي ميل اڳتي هلي هڪڙو انسپيڪٽر ٿرام اندر آيو . اهو رڌڻا مڇن سان هڪ ٿروڪ آدمي ٿي ڏٺو . رآمداس وٽ اچي هن ٽڪيٽ جي ڳڻپ ڪئي . پير هٿن ته رآمداس کي ٽڪيٽ ڪانه هئي، تنهن انسپيڪٽر ڏاڍو مٿي ٿي چوڻ لڳو ته ساڌو هن کي ٽڪيٽ کان سواءِ ماريءَ جي موڪل ڪانه ڏيئي سگهجي . انسپيڪٽر جي اٿس چوڻ تي انهن ساڳين دوستن (جن رآمداس جي ٻارن ڪندڪتر کي عرض ڪيو هو) وري انسپيڪٽر سان ٻڌڻا ٿيا . پر هڪجي چوڻ جو انسپيڪٽر تي ڪوبه اثر ڪونه ٿيو . ان ڪري رآمداس واسطي صرف هڪڙوئي رستو کليل هو ته ٿرام مان پئسي وڃي . هو ٻڪدم اٿي هڪڙو لڳو ۽ انسپيڪٽر کي عرض ڪيائين ته ٿرام کي پياري

ۛ هؤ هيت لهي .

هتي به وري رام جي طاقت هڻي هنڌ ڪيو . انهيءَ وقت انسپيڪٽر جي من ۾ ڪو رام اچي ويٺو جو اوچتو هن جي روش ۾ ڦيرو اچي ويو .

انسپيڪٽر ڏاڍي نمرو ڀاڙ سان رامداس کي چوڻ لڳو ته معاف ڪجو ، تڪليف نه ڪريو ۽ آرام ۾ پلي وڌيڪ مسافري ڪريو .

رام جون آزمايشون ڪنهن به وقت بنان ڪنهن چٽاڙ جي ٽين ٽيون . هر ڪنهن انسان کي هميشه انهن واسطي تيار رهڻ گهرجي ۽ سڀ ڪنهن ڦير ڦار کي صبر ۽ شائنتيءَ سان منهن ڏيڻ گهرجي . رام جي اڇا اَنوسار هنجي ٻورن آڳيا ۾ رهجي ، نه پوءِ نڪو ڏک ، نڪا نا اُميدي ۽ نڪو ڪو ڪنهن قسم جو ڊپ ڊاءُ ٿي آيندو .

پر ويٺل هو ۽ جو پڻ ناسڪ وڃڻو هو (عرض ڪيو ته رآمداس
هو سوئيون بڻجي هجي سڀيال آهي .

گاڏي ناسڪ اسٽيشن تي پهتي . نئون سونهون رآمداس
کي اسٽيشن کان ٻاهر وٺي آيو . اُتي ڪڙي موٽر ٽرام بيٺل
ڏسي هن کي اشارو ڪري دوست چڙهي پيو ۽ رآمداس به
هڃي بٽ ورتي . حلد تي ٽرام مسافرن سان پُر هجي ويئي ۽
جڏهن گهٽ لڳو تڏهن ٽرام هلڻ لڳي . ٽرام جو ڪنڊڪٽر
ٻن ماڻهن کان ٺڪيٽ وٺڻ کانپوءِ رآمداس وٽ آيو ۽ هن کان
ٺڪيٽ جي پئسن جي ٿڌ ڪئي . رآمداس کي ان وقت برابر
ڪوبه پئسو ڪونه هو سو حجاب ۾ ڪٿو ڪچي ٺٽي سگهيو .
رآمداس جيسين ڪچي ٺي ڪچي ٿيڻ سندس پاڻ ۾ ويٺل ڪن
مسافرن کڏيل آواز ۾ ڪنڊڪٽر کي چيو ته ٻيو ٻائي ڪري
ساڌو ۽ موٽر نه ڪراءِ . هن وٽ ڪوبه پئسو نه آهي ۽ نه کيس
ڪو پئسي رکڻ جو ويڙو آهي ڪرڻو آهي . تڏهن ڪري هن کي
ٽرام ۾ ويهڻ جي موڪل ڏيڻ گهرجي . ڪنڊڪٽر ويڙو ڏي
کي رآمداس پاران مسافرن جو عرض مڃڻو پيو .

ٺي ميل اچي علي ڊڪڙو انسپيڪٽر ٽرام اندر آيو . اهو
وڏو ۽ مڇن سان هڪ ترڪ آدمي ٿي ڏٺو . رآمداس وٽ
اچي هن ٺڪيٽ جي ٿڌ ڪئي . پوءِ جڏهن ته رآمداس کي
ٺڪيٽ ڪانه هئي ، تڏهن انسپيڪٽر ڏاڍو غيبي ٿي چوڻ لڳو
ته ساڌو ۽ کي ٺڪيٽ کانسواءِ ماهرِيءَ جي هرڪل ڪانه
ڏيئي سگهجي . انسپيڪٽر جي ائين چوڻ تي انهن ساڳين دوستن
اچن رآمداس جي پاران ڪنڊڪٽر کي عرض ڪيو هو وري
انسپيڪٽر سان پڻ ٻڌا پيا . پر هڃي چوڻ هو انسپيڪٽر تي
ڪوبه اثر ڪونه ٿيو . ان ڪري رآمداس واسطي صرف
ڊڪڙو ٺي دستو کليل هو ته ٽرام مان لهي وڃي . هو ٻڪدم
اُٿي کڙو پيو ۽ انسپيڪٽر کي عرض ڪيائين ته ٽرام کي بيٺاري

رامداس اُن ڀاءُ وٽ چار ڏينهن رهيو. هن جي گهر جا ڀائي
۽ مٿس ڏاڍا مهر بان هئا.

رامداس جيڪي ڏينهن اُتي ترسيل هئا، روز صبح
ٻڌ، جي مندرون جي ويٺو هو ۽ انهن ساڌن وٽ
والڪيشور مندر جي وڏي تلاو جي ڏاکڻ تي گذاري ۽
سڄي رات جاڳي رام پڇن ۾ ڪاٽي.

رام جي حڪم موجب رامداس اُتان نڪرڻ جي تياري
ڪئي. اهو مهر بان ڀاءُ رامڪرشن راڻ هڪي ريلوي اسٽيشن
تائين وٺي ويو ۽ ناسڪ جي ٽڪيٽ وٺي رامداس کي رات
وارڻ ۽ گاڏي ۾ وهاريو. رامڪرشن راڻ کي هنجي ڏاڍي
گهڻي چمڪا هئي جو هتي زور رکيائين ته هڪڙي ننڍڙي هڙ
جنهن ۾ ڪيلا، سنگتڙا ۽ ڪي مڻايون پيل هيون سي پاٽان
ڪٽي وڃي. هاڻي گاڏي هلڻ لڳي.

رام هاڻي رامداس کي هڪڙي ٻئي دوست جي سنگت
ڏني، جو هن جي ڀر ۾ ساڳيءَ پيٽي تي ويٺو هو. هو ناسڪ
کان به اسٽيشنون اڳ تائين رامداس سان گڏو هليو. وٽ
تي هن سواءِ رام جي ٻي ڪا به ڳالهه ڪانه ڪئي. گهڙيءَ گهڙيءَ
هو رام جا گڏ ۽ پنهنجي اندر مان رام جا گيت ٺاهي ڳائيندو
پئي هليو. سڄي پيٽ تي هو رامداس کان به وڌيڪ رام جو پاڳل
هو. اُتي رام، رامداس کي ٻي سڀڪاريو ته هن جو سڄو پيٽ
پاڳل بطحط چا آهي؟

هن جي گفتگو ۽ رام جا ڏاڍي سڪ ۽ ٻي ٻي ٻيل
اڳ ٻڌڻ، سڄي پيٽ ڏاڍو آندو ڏيندڙ هئا. اها ته رام
جي اڳيئي رت ٺاهيل هئي جو رام ته هميشه پنهنجي مهر باني
مان پنهنجن ڀڳتن سان ٻيو ڪيل ڪيائيندو آهي
هن دوست لهڻ کان اڳي ٻئي مسافر کي (جو سندس ڀر

دوست چو "اھو مان ڪيئن ڪري سگهان ٿو؟ مان
من کي وس ڪري نٿو سگهان."

رامداس جواب ڏنو "ڇڏو ٻلا! هاڻي ڪڙو مٽر،
ڇو راءِ رآمداس کي حڪم ڏنو آهي ته توکي ڏئي، سو عثماني
اچار لڻ شروع ڪر ۽ انهيءَ جو ثرب اثر ڏس."

انهن چئي رآمداس هڪي راءِ مٽر جو اپدش ڏنو ۽
اڻيئي اٽڪل پنڌرهن منٽ هڪٻئي ساڳيو مٽر هر هر اڇاڙايو.
ڏهن هن مٽر پي اڇاڙيو ڏهن هن چوٽڪاري جو حوٽو پي
مخصوص ڪيو. ڏهن کانوءِ هو اٽو ۽ ڏاڍي نورب ۽ ٺٺا
سان رآمداس کي چيائين ته

"بھڪ! مونکي شائتيءَ جي دروازن جي ڪلف جي
سڃي ڪٽي ملي آهي."

هن وڌيڪ قبول ڪيو ته مٽر حسبدي هڪي سائٽ جو
آرمو دو ٺهيو آهي ۽ هميشه ان کي اڇاڙڻ نه ڇڏيندس، ڏهن
کانوءِ هو اٽان هليو ويو.

رامداس هاڻي وري چوٽاٺپ وارو رلي شروع ڪيو.
هو هڪڙي ويڪري رستي تان هليو جو پورٽ ٽرسٽ عمارتن
۽ ٻاڪس جي لاڳو آهي، هو ويو پي اڳتي هلندو. هاڻي هو
ٿورو وڌيڪ وڌيڪ ڏهن سان لنگهي، ٻليون ۽ ريلوي
ٽرين جو ٻوٽو لٽاري سب اٽڪل ٽن اڇي ڌاري پاڻ کي
ڪڍي ۽ جاءِ جي سامهون پتل ڏنائين، جنهن جو هو واقف
نه هو. هن مٿي ٽنگيل ٿورو ڏانهن ٺهاري ڏنو، جنهن کي پاڻ
ڪيريش راءِ جو ٻوٽو لکيل هو. انجو ڏندو هو شڪليون ڇٽڻ.
رامداس کي سڃاڻيو ته ڏاڪڻ ڇڙهي مٿي وڃ ۽ هو
ٽن منٽن ۾ هڪڙيءَ ڪوٺيءَ ۾ پهتو جا ان پاڻ نٿا
ڏسي ۽ اٽي ۽ پاڻ دل و جان سان سندس آڇان ڪئي.

ان وقت رامداس جو جواب جو رام ٿي هن کان ٿياريو، سو هو فقط مات ۽ خوشيءَ سان پنهنجي چٽڪي سان ڌوڪي ڏيڻ ۽ بڪدم انهيءَ هنڌ تان هليو وڃيا. هاڻي هو اُس ۾ چري ماڻهوءَ وانگر بي پٽڪيو. ان کي چري ماڻهوءَ وانگر، ڇو ٿو چئجي؟

ڇا ڪاٺ نه هو سڄي پٽي چريو هو، رام جي برابر ۾. رامداس هلندو ٿي ويو، سواءِ ڪنهن هوش جي. هن پنهنجا قدم فورٽ ڏانهن کنيا ۽ هڪڙيءَ گهٽيءَ مان اڳتي گهٽيءَ ۾ بي ٿريو. هڪ ٽرو واريءَ جڳهه جي فوٽ پاٽ ٿي وڃڻ عمر واري دڪ ۾ ورٽل انسان رامداس کي ڪيڪاريو ۽ هڪ پٿرو ڏنو. رامداس هنجي ڪيڪار جي موت ۾ چيو ته هن کي پٿرو نه کپي پر ميرو وٺندو. اُتي ئي هڪڙيءَ ماڻا ڪيلا پئي وڪيا. ان دوست ان پٿري سان هڪڙو ڪيلو ڳڙو ۽ رامداس کي ڏنائين.

هاڻي انهيءَ دوست رامداس کي فوٽ پاٽ تي وهاريو ۽ پنهنجو حال بيان ڪيو. هن چيو ته مون کي فقط هڪڙو پٽ هو، جو سڄي پٽي جواهر هو. هو ڪهڙو نه سمجهو، حليم ۽ چال جو چڱو، اميدن رکڻ جهڙو، پريمي ۽ پريم ڪرڻ جهڙو ۽ شڪل جو پٽ سهڻو، اصل پورنڻائيءَ جو پتلو هو. انهيءَ پٽ کي هڪ مهينو ٿيو ته بليگ ختم ڪيو. هن انهيءَ دڪ واري دڪ جي صدمي پڙهڻ سبب چريائي پئي مخصوص ڪئي. تنهنڪري هن رامداس کي عرض ڪيو ته اها آپدا سهڻ لاءِ ڪو دستور ٻڌائي. تڏهين رامداس جواب ڏنو:

”يا ٿو! پنهنجي پٽ وڃائڻ تي ڏک ڪرڻ آهي گمراهي کي چيڙڻ. دڪ کان چوٽڪارو پاڻ آهي سڄي سڄاڻ. سڄي کي سڄاڻ جو فقط هڪڙوئي دستور آهي، اهو آهي ڀڳوان جو ڌيان ڪرڻ.“

اها ڏرمشالا هميشه ڀريل رهندي هئي. انهيءَ ۾ ٻن کان
ٽن سؤن لائين ساڌو رهي سگهيا ٿي. پر پاٽ جو اٽڪل چئو
اچي ڌاري رآمداس ننڊ مان جاڳو. اٿڻ سان ٻهريائين ان
ڏرمشالا مان موهندڙيءَ سريلي راڳڪ جو آلاپ سندس ڪنن
کي ٻڌو. راڳڪ جو مضمون صرف ”راڌا ڪرشن“ هو. پر
جڏهن نموني ۾ ٻه ڀڳتيا ٿيون مالاٽون ڳائي رهيون هيون، سو
نهيانست دلورڙ سر هو ۽ انهيءَ سر هوا کي ٻڌ مٺي موهندڙ
هادوءَ سان ڀري ڇڏيو. ائين ئي ڏسڻ ۾ آيو ته خود ڪرشن
چو ٻاهر انهيءَ سر سان ملي هڪ ٿي وڃي آهي. رآمداس
پاڻ کي آئندڙ جي مناهينءَ تي چڙهيل مخصوص ڪيو ۽ ڏاڍو
مڙو ٿي وڃي ستائين ڪ راڳڪ تي هليو.

ڏهين ڏين. رآمداس ٺاڪي لان اُشان پاڻي ڪري
ٻنهيءَ جڳهه تي موٽو مس نه کيس هڪڙي دوست هڪڙي
چٽڪي (اڪيت) ڏني ۽ چيو ته ڇهن ساڌن سان گڏ (هڪي
ٻڌ ساڳيون چٽڪيون مليل هيون) هلي.

هن وڌيڪ چيو ”لو هان سڀني کي هڪڙي سوداگر
ٻنهيءَ گهر ۾ ماني کائڻ جي ننڊ ڏني آهي.“

ستن ٿي ساڌن انهيءَ نئين سونهن جي ٻڪ ورتي. هو
ساڌن کي گهڻن مان ٿيرائيندو، ٿيرائيندو آخر ان مهماندار
جي ٿيڻ وٽ وڃي آيو. کين نه ڪاڌي ملڻ ۾ اڃا ڪافي وقت
هڪ ٿيڻڪري ساڌو ٿيڻ جي ڪمپا ٿوڻ ۾ وڻن جي چاٽو ٿيڻ
وڃي ويٺا. رآمداس - اڃا هڪڙي ننڊ تي مس ويٺو ته
”هتي ساڌو وڃي وڃي اچي کيس چيو:

”سوامي جي! جيڪو اڪيت مولڪي ملي هئي سا رستي
مٽي ٿي وئي آهي. مون برائو ٻه ڏينهن ڪاڌو ڪو نه
مٽي اڪيت نه سڙ ڪاڌو ملندو يا نه؟“

گاڏي ڌري گهٽ احمد آباد پهچڻ واري هئي ته هڪڙيءَ اسٽيشن تي هڪڙو ٽڪيٽ انسپيڪٽر ٽڪيٽن جي چڪاس ڪرڻ آيو. هن اٽڪل اڌ ٻڙن ساڌو گاڏي ۾ ٻان ٽڪيٽ جي مسافري ڪرڻ وارا لڌا. هڪدم حڪم ڏنائين ته سڀ ساڌو گاڏي مان لهي وڃن. انوقت حڪم ٻڌي رامداس به اٿيو. پر ٽڪيٽ انسپيڪٽر جو هنجي باڪل زبردست ٻڌو هو تنهن رامداس جي ڪلهي تي هٿ رکي هڪي وهڻ لاءِ زور ڪيو ۽ چيائين:

”مهراڇ! تنهنجي لهڻ جي ضرورت نه آهي. جيڪي مرن چور سو تنهنجي واسطي نه هون.“

اڙي رام! رامداس واسطي اها پاسخاڻي ڇو؟ پر نه. هڪي ڪوبه حق لوڪان سوال پڇڻ ڇو نه آهي. اڙي رام! اهو ئي بس آهي.

جڏهن گاڏي احمد آباد آيو ته گاڏيءَ ۾ ڪن دوستن رامداس کي ميوو وغيره کائڻ لاءِ ڏنو. هن ڏٺو ته گاڏي جا مسافر جي سندس ڀر ۾ ويٺا هئا، سي سڀ مٿس ڏاڍا مهر بان هئا، جيتوڻيڪ رامداس سمورو وقت مات ۾ هو ۽ هن فقط رام جو نالو ساڻ سان ئي آڇاريو. گاڏي اٽڪل اٺين بجي شهر جو اچي ۽ جي گرانٽ روڊ اسٽيشن تي پهتي.

رامداس اسٽيشن کان ٻاهر نڪري، رام جي سڪيا موجب سڌو پوليشور مندر ڏانهن وڌيو. هو جئين هلندو ٿي ويو تنهن رستي جي هر هر پڇا ڪندو ٿي ويو. نيٺ هو مندر ۾ اچي پهتو. هو رات واسطي مندر جي هڪڙيءَ پٿر واري ڏاڪڻ جي هڪ ڏاڪي تي آرامي ٿيو. ان مندر جي ويجهو هڪڙي وڏي ڌرمشالا ماڙين سان هئي، جا هڪڙيءَ دائي مانا جا ڙڪي پائيءَ جي آستان ٿيل هئي.

بمبئي

سر انڪل هڪ ڪلاڪ مضمون ٿيڻ بعد انهيءَ ڏينھن ۾ بهرحال
۾ گذري ويو. نيٺ سوچ ڏيوتا جو جهلڪ وارو ريت لکڙو
لکڙو اُٿي ۾ وڏي آفتاب سان ظاهر ٿيو ۽ اميدن ۽ خوشيءَ
واري ڏينھن جو اڳواڻ ٿيو.

ٿوريءَ جي ڪيترن ئي ساڌن، ان ٻڌي ساڌو رام جي
اڳواڻيءَ ڇڏڻ جو پڪو ارادو ڪيو ۽ پاڻ ۾ به چٽا لاڳاپا
آڻان وٺا ٿيا. پر رآمداس جو سمورو وقت لائونٽين والڪر
مات ۾ هو سو صرف رام جي لائي اچارڻ ۾ ئي مشغول هو.
رآمداس ساڌو رام کي سوکيو ڇڏي ويو. سندس صندل ۽
ٿولي ڪٽڻ ۾ مدد ڪيءَ ۽ سندس پٽ ورتا ٿين.

هيتر ملڪ ساڌو ڪجهه وقت هڪٻئي کان جدا ٿيا پر
انهن ۾ وڃهڻ ۽ آهستي آهستي وري پاڻ ۾ سب گڏ ٿيا. اُتي
سهيڙي جا ٿاڏي اکر طرف ٿي ويئي تنهن ۾ چڙهي پيا.

دور نام تي ٿاڏي بدلتڻي هئي. مسافرن جي گوشتيءَ
۾ رآمداس ۽ ساڌو رام هڪٻئي کان جدا ٿي ويا ۽ وري
اُڏيا. شايد ساڌو رام، جڏهن به مرضي مٿي وڃڻ جي هئي
سو انهيءَ ٿاڏيءَ ۾ ئي چڙهيل هوندو جا اڃا به اکر ڏانهن
هلي رهڻ هئي. رآمداس به ڪن ساڌن سان گڏ هڪڙيءَ
ٿاڏيءَ ۾ چڙهي، ها به هئي وڃڻي هئي. رام جي مٿي ٻاڻي
مٿس ايتري هئي جو جڏهن ٿاڏيءَ ۾ هو ويٺو سا ٿاڏي سڌو
به هئي ٿي ويئي ۽ واٽ تي ڪا به مٿا سٽا ڪانه ڪر ٿي پيس.

رستي ڏانهن وٺي وڃي رهيو آهي.

ٿوري اڳتي وڌندي رهي. هاڻي هُو آليءَ زمين تي آيا
 تنهن کانپوءِ ڪپ واريءَ زمين تي. هُو اڳتي ۽ اڳتي وڌندا
 ويا، ان جو هنن پاڻڪي هڪڙيءَ ڳوٺي جيڏيءَ ڪپ ۾ گئل
 ڏٺو. انهيءَ وقت سڀني کان هڪڙي جوش واري رڙ ٺڪري
 ويئي. انهيءَ مهل سخت اوندهه هئي. سڀني زور سان اڪيون
 کولي بي آغوش ڏانهن ڏٺو، سواءِ غريب انڌي ساڌوءَ جي.
 سڀيئي سڄهه اُڀرڻ جي نشان جي آهيدن ۾ رهيا، پر سڄهه نه اڃا
 ڳهڻو دور هو. وري به ڪي ساڌو ڪڇهڻ ڪرڪڻ لڳا ۽
 ساڌوراڻ کان پڇڻ لڳا ته هيٺ ڇا ڪرڻ گهرجي. ساڌوراڻ
 ڪو جواب ڪونه ڏنو. سڀيئي ساڌو پاڻ ۾ ڪجهه وقت
 مباحثه ڪري هڪ راءِ تي بيٺا نه پرهه ڦٽيءَ تائين اُتي ئي
 گهرجي، ڇاڪاڻ ته اڳتي وڌڻ جي وڌيڪ ڪوشش ڪرڻ
 مبادا خراب حالت آڻي يا وڌيڪ ڪپ ۾ ڳاڙهي يا ڪنهن
 کڏ ۾ ڪيرائي ڇڏي.

اچي ٻيو ٿڌهين حد کان وڌيڪ خوشي ۽ آئند براهيت ڪيا ۽
 هُو اٽڪل به ڪلاڪ کن انهيءَ برڪت واريءَ سماڏيءَ اڳيان
 مندر ۾ بست بڻجي بيٺو رهيو. تنهن کانپوءِ هُو سمند جي
 ڪناري تي ٻي ڦريو ۽ هڪ ٽڪر کان ٻئي ٽڪر تي ٽپ ٽپندو
 ٻئي ويو. سمورو دلف ٿيو ۽ رام جي ڏٺاڻ ۾ مٽو ٿيو.

ساڏن جي ٽولي آئي به ڏانهن وهي، تنهن ڏانهن ٻڏي
 ساڌورام جي حڪم موجب ٽولي موٽ واريءَ مسافريءَ لاءِ
 رواني ٿي. انوقت هڪڙو واقع ٿيو، تنهن جو هتي ذڪر
 ڪرڻ تمام ضروري آهي.

دستور موجب ٽولي رام کانئڙ واسطي هڪڙي ڳوٺ
 ۾ رهي. اڳواڻ جي حڪم تي سڀ ٻرهه ڦٽيءَ کان اڳ اُٿاڻ
 روانا ٿيا. ساڌوءَ سڀني کان ذرا سڀر جاڳا ٿيو. اڃا اوندهه
 هئي همدڪري ٻيا ساڌو ڪر ڪر ڪرڻ لڳا ته اسين اڃا
 رستو ڏسي نٿا سگهون. ٻه ٻيا به ساڌو هئا جي انهيءَ ڳوٺ
 مان ٽوليءَ ۾ شامل ٿيا هئا. اهي جوان هئا پر هڪڙو اندرو
 هو ۽ ٻيو ڪاٿو هو جو هڪجي وٺي ٻي هليو. ساڌورام ٽوليءَ
 کي خاطري ٻي ڏني ته سٺ جلد آڀرندو. پر برابر ان ڪلاڪن
 تائين هُو اوندهه ۾ پئي هليا. ڏکا ٿا ٻا کائيندا، ڪنهن
 ڪرڪندا ۽ هر هر رستو پڇيندا پئي هليا. تنهن ۽ وٺي ٻي
 ٻرهه ڦٽي ڪافي دور هئي.

سڀني ساڌو اڳواڻ کان سخت پريشان ٿي ڪيترا
 سوال ڪندا رهيا پر ٻڌو ساڌورام مات مٽ ۾ به چڙو
 لٽائيندو رهيو ۽ ڪوبه جواب دوستن جي تشويعيءَ بابت
 نه ڏنائين. هن پاڻ اوندهه ۾ گهٽيءَ ٽڪلڻ سان ٿا ٻي کاڌا
 ۽ پيئڻن قدم تي هن پڻ اها ڳالهه مخصوص ٿي ڪئي ته من
 ۽ سٺ به ڇا ٿي آهي ۽ هُو ٻن سڀني ساڌن کي ڪنهن نامعلوم

ان بوج ٻڌي ساڌوءَ جي حڪم ۽ اڳواڻيءَ هيٺ هلندي هلي.
 ريلوي اسٽيشن تي پهچي هڪڙيءَ گاڏيءَ ۾ چڙهيا.
 سڀ ساڌو انهيءَ گاڏي ۾ چڙهيا جو سڄو ٻين ساڌن سان اڳڀڙي
 والاريل هو. انهيءَ گاڏي کي ”سيتا رام“ جي نالي سان
 سڏيو هو. اهو سڄو ٻيو ريلوي ڪمپنيءَ جو سخاوت وارو
 ڪم آهي جو انهيءَ لائين تي ساڌن کي مفت مسافري ڪرڻ
 جي موڪل هئي.

رام جي اها ڪارواڻي برڪت نه هئي جو رامداس
 واسطي هن اٽڪل چاليهن ساڌن جي سنگت هٿ ڪئي جي
 ڏاڍي دوستاڻي ۽ پريم پاڙ واري نموني ۾ (جهڻين ٻار راند
 تي ڪندا آهن) بي هڪٻئي سان رليا مليا. هر هڪ ساڌوءَ
 پنهنجي ڳولڻي يا گهٽڙي کولي پاسي واري ساڌوءَ کي
 سوکڙي ۽ جهڙيون شيون پي ڏيکاريون، جهڙي طرح ٿاڻ، سٽهڙا،
 رڍرڪڻ ۽ ڪيترن مدرن جي ڏيکارڻ جون مورليون جي
 مدن سڄي هندستان جي نيران تي ڪڍيون ڪيون هيون.

نيت گاڏيءَ ساڌن کي ريلوي جي پڇاڙيءَ واريءَ
 ننڍي اسٽيشن تي پهچايو. اتي پهچي هو سمند جي ڪناري
 ڏانهن وڌيا جتي هنن کي ٻن جهازن ۾ چڙهڻ جي موڪل ملي
 جي هڪڙي مسلمان جا هئا. جڏهين جهاز جي مالڪ هن کي
 موڪل ڏئي ٿڏهين سڀني ساڌن کڏجي وڌي بلند آواز سان
 هڪڙو نعرو هنيو، محمد ڪي جڳ!

نار ٻار ڪري ساڌو دوارڪا جي ٻيٽ تي
 پهتا. انوقت رات ٿي چڪي هئي. اها رات ڌرمشالام
 آرام ڪري ساڌو ٻئي ڏينهن صبح جو مشهور مدر دوارڪا ٿاڻ
 جي درشن واسطي ويا.

رامداس جڏهين شري ڪرشن ڀڳوان جي پيلي اڳيان

سڀڪنهن پنهنجي آزمودن جا احوال هڪٻئي سان ئي اوريا.
 رامداس سمورو وقت انهن ڳالهن تي ڏيان ڏيڻ ۽ رام جو
 منو نالو اچارڻ ۾ مشغول هو. رات ڪاٺ واسطي رستي هي
 پو واري هڪڙي ڳوٺ ۾ منزل هيائون. اُتي جا رهواسي
 ساڌن سان ڏاڍي سٺي نموني سان مهمان نوازيءَ جي
 هٿ مليا.

پتي ڏينهن تمام سوار صبح جو اڳڙان ساڌوءَ سڀني
 کي رواني ٿيڻ لاءِ سڏ ڪيو. پنهنجي ننڍڙي ساڌو آليا ۽
 پنهنجون ڳلڙيون ڪنهن تي رکي مسافريءَ تي اڳتي وڌيا.
 انهن هلندا پيا، صرف منجهند ڌاري مسافري ايندي
 ڪا اُن ۽ رات جو ڳوٺن ۾ پيا رهيا. آخر اُهي جهوني
 مندر ۾ وڃي پهتا جنهنجو نالو مول دوارڪا آهي. ڪل ويهه
 مهل ساڌا پوريءَ کان پنڌ ڪيا اُن. اُتي ساڌوءَ جو هڪڙو
 آشرم هو، جنهن ۾ ويهن يا ٽيهن جڻن گهرو ساڌن جي سنگت
 ڏسڻ ۾ ايندي هئي. اُتي نوان وارڊ ٿيل ساڌو، آشرم هي
 ساڌن سان خوشيءَ سان سنگت ڪري ويا مليا ۽ ٽنهيڪاڻهه
 جهوني مندر ۾ ويا. چوڻ ۾ اچي ٿو ته شري ڪرشن به انهن
 هن هنڌ رهندو هو. اوه ڦري وڃي سڄي دوارڪا يا ٻيٽ
 دوارڪا ۾ رهيو.

ٿوري وڌيڪ مسافري ڪري ساڌن جي ٿولي ڳوٺي
 دوارڪا ۾ پيتي. اهو مندر به مکيه ٿيرت آستان آهي، جاڪاڻ
 نه ٻوٽو ڳوٺي ندي ڪنهن سمي اتان وهندي هئي پر هاڻي
 ڪي ويهي آهي. ان لاءِ جي بچاءُ اُتي هڪ لاءِ آهي
 جي ٻاڪري اُتان ڪري پاڻ کي ٻوٽو ڪندا آهن. ٿولي
 جي وڏي مندر حورشن ڪري، هڪڙو ڏينهن ٻين
 مسافري ڪندڙ ساڌن جي سنگت ۾ رهي (جي روز
 ۱۰) اُن ۾ اُتي مٿان واسطي ايندا هئا. اها ٿولي

مڇ ڪنڊ رشيءَ جو آشرم ۽ دوارڪا

رامداس اهو آشرم والاريو جتي هر ڏهه ڏينهن رهيو. هُو ٿوري راه باري، انجي اڳيان پلٽي ماري سڄي رات ويهي رام پڄن ڪندو هو. اها جڳهه چوڙن ۽ ڪهونرن سان ڀريل هئي ۽ ڏاڍي خوفناڪي پڻ هئي. انهيءَ ڪري شهر حا مالٿور ۽ ساڌو اهڙيءَ ويران ۽ پراڻيءَ جڳهه تي رهندڙ سياسيءَ کي گڏجاڻي ۾ ڏاڍو مضروب ٿي لڳا. انهن مان رآمداس جو ڀاءُ گهرلدڙ ڪن دوستن پڙهڻجي چاچ موجب هنکي انهيءَ هنڌ جي بئانڪ هٽڻ جو چٽا ۽ پڻ ڪيو.

رامداس سڀني دوستن کي چيو ته ”مارڻ واري کان بچائڻ وارو ويجهو آهي. جنهن هنڌ سرڻ شڪستوان رام پاڻ رکيا ڪري تڏهن هنڌ خوف ڪرڻ بلڪل اڃا پڻ آهي.“

مگن لال ۽ ڪانٽي لال روز رآمداس وٽ ملاقات ڪرڻ ايندا هئا. رآمداس اتي پڙهڻجي مسلمان دوستن وٽان هڪ ڀاڪه قرآن شريف الڪريزيءَ ۾ ائم ترجمو ٿيل هڪ ڪو، جو ترجمو لاهور جي هڪڙي مشهور مولويءَ ڪيو هو. قرآن شريف تڪميل هڪڙو عالمن سان شاستر آهي، رآمداس کي محمد نبيءَ جي سکيائن جي اها س ڪرڻ مان ڏاڍو فائدو حاصل ٿيو.

رامداس کي هڪڙي ڏينهن رام وٽان حڪم مليو ته اها جڳهه ڇڏ. حڪم ملندي ئي هن بڪدم آڏيءَ رات واريءَ ۾، پر جهوڙا ڳڙهه ڇڏيو ۽ هڪڙيءَ چمڪڻ تي گاڏي مٽائي

اڪانت پر رهڻ واسطي ڪا جڳهه ملندي، جتي هو رام جي
پڳڻيءَ ۽ ڌيان ۾ سڄو وقت گذاري سگهي. اُتيئي رام ۽ ڪدم
هڪڙي جڳهه، جنهنڪي مڇ ڪنڊ رشيءَ جو آشرم ڪري ٿا
سڏين سا هنجي رهڻ لاءِ ٺهراڻي.

اها جڳهه هڪڙي گهاٽي جهنگ جي وچ ۾، گرنا ر جي
رستي تي جهونا ڳڙه کان اٽڪل چار ميل پري هڪڙيءَ ٺڪريءَ
تي آهي. اُتي هڪڙو ٻڌل مندر آهي ۽ انهن کانسواءِ ڪي
سماڌيون پڻ آهن، جن جي سنڀال اصل ڪانه ٿئي؛ انڪري
اها جڳهه ڏاڍي ويران ۽ سنسان ٿي لڳي.

ان اجرت جي جدا ٿيڻ کانپوءِ رآمداس وري هڪڙي مسلمان دوست جي سنگت حاصل ڪئي، جو اُتان گهوڙي تي پنهنجي واپار جو سامان کڻي ٻي لانگهائو ٿيو. ان مسلمان دوست جو ميانءِ تمام سادو بلڪل ٻار جهڙو هو. ان جي سنگ مان رآمداس کي ڏاڍي خوشي حاصل ٿي. هُن جي واٽ پاڻ ۾ ڳالهائون ڪندا هئا، حسنائين ڪه هُو ٻراچي اچي پهتو.

رآمداس ٻراچي ۾ پهچي هڪڙي وڏي لاءِ ۾ (جنهن ۾ هڪڙيءَ ننڍيءَ جو ٻائي ٻي ڪٺو ٿيو) نشان ڪري، ڪيترن مندُون جو روشن ڪيو. تنهن کانپوءِ اُتي جي ٻن ساڻن سان گڏو ۽ پوءِ موت جي مسافريءَ لاءِ روانو ٿيو.

ٻن ڪندي ڪندي سانجهيءَ جو رآمداس اچي انهيءَ مندر ۾ پهتو جنهن جو نالو مڊي گورکناٿ هو. اُتي هُو مندر جي ساڻن جي سنگ ۾ هڪڙي رات رهيو. آخر مندر هڪڙيءَ غار ۾ آهي، جنهن ۾ اندر وڃڻ لاءِ ڪي پٿر جا ڏاڪا لاهيل آهن جهڙي وسيلي هٿ وڃي سگهجي ٿو.

اُتان ٻئي ڏينهن صبح جو سوڀو نڪري هُو واپار اول ۾ منجهند کان اڳ اچي پهتو. اچڻ سان پهرين ڳالهه جا هن ڪئي سا هئي واپاريءَ کي هڪ روپيه بيمو موٽائي ڏيڻ. هُو سمورو وقت ۽ ڇو پٺ پنهني دستور موجب ۽ ڏاڍي شوق سان رام جو پٿر منتر اُچاريندو هليو واپاريءَ وٽ هڪڙو ڏينهن رهي هڪان موڪلائينس.

ٻئي ڏينهن هُو گاڏيءَ رستي جهونا ڳڙه وٺو. رآمداس جي موٽي اچڻ تي مڱن لال ۽ ڪانٽي لال سندس ڏاڍي مرحبا ڪئي. انهن دوستن رآمداس تي زور رکيو ته ڪجهه ڏينهن جهونا ڳڙه ۾ رهي. رآمداس هنن جي سڃي سک ۽ شردا ڏسي اُن جي لاءِ موجب اُتي رهڻ قبول ڪيو، بشرطيڪ هن کي

کاڏيءَ واري جواب ڏنو ته جيستائين ڏکڻن کي مار نه ملندي تيستائين هوءَ اڳتي نه هلندا.

رامداس کي هاڻي رام جو حڪم مليو ته کاڏيءَ مان لهي وڃ. هوءَ پنهنجو هڪ روپيه کاڏيءَ واري کي پاڙو ڏيئي هيٺ لٿو ۽ پهرين پنڌ هلڻ لڳو. منجهند جي وقت هوءَ اچي پراچي ۾ پهتو.

رستي ٽان جهڙن رامداس هلندو پئي آيو لئين هن غريباڻا ڪهڙا پهريل هڪڙي ماڻهوءَ کي پنهنجي ڀر مان لنگهندو ڏٺو. انجي پٺيءَ تي هڪڙي گهڙي هئي. هو رامداس کي ڏسي رستي کان بڪدم هٽي، رستي جي پٺي پاسي کان هلڻ لڳو. اهو ماڻهو جئين اورو اڳتي وڌيو ته هڪي سامهون هڪڙو اهو ماڻهو گڏيو ۽ پٺي ”رام رام“ چئي هڪٻئي کي کيڪاريو. رامداس اورو اڳيان وڌي هن کان پڇيو ته ”تون مون کان ايترو پري پري ڇو هلي رهيو آهين؟“

هن جواب ڏنو ته ”مان اڇوت آهيان.“

”پر اڙي! مان هوندي به تون رامداس جو ڀاءُ آهين.“
ائين چئي رامداس هنجي ويجهو آيو ۽ هڪي هٿ کان جهليو. هن رامداس ڏانهن عجب مان نهاريو.

هن وري چيو ”مان ذات جو ڏيڍ آهيان.“

رامداس وري به چيو ”رامداس پنهنجو ڀاءُ آهي. جنهن ماڻهوءَ کي رام جو نالو چين ٿي آهي سو پرهنڻ کان به وڌيڪ مٿي آهي. رام وٽ ڪوبه پيد ڀاءُ ڪونهي ۽ هنجي نظر ۾ سڀ هڪ سمان آهن.“

جيستائين هو جدا ٿيا، تيستائين رامداس هن سان رام جي وڏائيءَ بابت ڳالهيون ڪندو هليو. هاڻي هن هڪڙو پاسي وارو پيڇرو ورتو ۽ رامداس کان جدا ٿيو.

لي رهيل هو. هو سومات جي مندر ۽ پگل جاين ۾ ويو. زمين هيٺ غار ۾ جيڪو سومات جو پاري پتلو رکيل هو، هو اُتي آيو ۽ انجي سامهون ليئي بيٺو. هتي به وري هنجي اندر ۾ اڀرندڙ خوشيءَ جون لهرون اُٿيون. اُتان نڪري، مندر کان گورو پريان نديءَ ۾ هن لاشان ڪيو. تنهن کانپوءِ ويراول ۾ پيٽي هن واپاري دوست کي (جيئن راءِ هنجي هن ۾ آندو) پراڇي ۽ ڪورڪناٽ ڏانهن وڃڻ جي خواهش ڏيکاري ۽ چيائين ته پتي ڏانهن صبح جو سوار پيرين پند وڃندس.

پهرين واپاريءَ جو ”سوامي جي! توکي پهرين پند به وڃڻ گهرجي. مان تنهنجي لاءِ هڪڙي ڊگهي گاڏي پاري لي ڪندس. ڇا ڪاڇو انهن هنڌن ڏانهن وڃڻ وارو رستو اڪيل ڪڙڙ وارو ۽ خراب آهي، هو ڪپوڙي گاڏي به اُتان نهي وڃي سگهي. ان کانسواءِ توکي سورهين مل پند ڪرڻو آهي. ايڏو وڏو پند اڻ ڇوڙي ضعيف ماڻهوءَ جي ڪرڻ جهڙو نه آهي.“

جيتوڻيڪ رامداس انهيءَ وقت جي برخلاف هو ته به هن دوست رامداس تي زور رکيو ۽ ٻين دوستن سان گڏ گاڏيءَ ۾ ويٺو جي پڻ پراڇي ڏانهن وڃڻا هئا. پهرين دوست هنجي کسي ۾ هڪڙو ننڍڙو رومال وڌو جنهن ۾ به روپو پتل هئا، جي اوت موت جو پاڙو هو.

گاڏي ٻه ڦٽيءَ کان اڳ اُتان رواني ٿي. اڃا ان مل نه ماري ڪانه ڪيائون ته رامداس ڏٺو ته گاڏي هلائيندڙ هڪڙي ٿلهيءَ لکڙيءَ سان ڊگن کي ماري رهيو هو. هو بيٺڪ اهو حال سهي نهي سگهيو. هن ائين بي محسوس ڪيو ته اهي ڏک ڇڻ نه سندس پيءُ تي ٿي لڳا. هن هلائيندڙ کي عرض ڪيو ته پهرين ڪري ڊگن کي اڀاءُ نه ڏئي.

دوستن سان ڪرائي، جي ٻڌ هتي ڏاڍا مهر بان هئا. هڪڙو پيرو هو ڏاڏو مسجد ۾ ويٺو، جا ڏٺو ٽڪرين جي ٿري ۾ آهي. مڱن لال هنجي واقفيت جهوڙا ڳڙهه جي ڪيترن دوستن سان ڪرائي ۽ اهي سڀ سراسر رامداس تي مهر بان هئا. مڱن لال سومناٿ جي مسافريءَ لاءِ رامداس واسطي بندوبست ڪيو. سومناٿ اهو مشهور مندر آهي، جنهن جو نواب پڻ ڳڙهه ۾ ڪيل آهي. رامداس هڪڙي گجراتيءَ دوست جي سنگ ۾ انهيءَ مندر ڏانهن روانو ٿيو. رام جي مهر سان اهو دوست کيس اسٽيشن تي گڏيو هو.

وٻراول اسٽيشن تي پهچي، اهو دوست رامداس کي اُتان جي هڪڙي شاوڪار واپاريءَ جي گهر وٺي ويو (جنهن مڱن لال بندوبست ڪيو هو). واپاري مڱن لال جو مائٽ هو. جڏهن رامداس هن وقت پهتو ته هو بخار جي چوڻ ۾ لڳو پيو هو. هنجو سڄو ڪٽنب هنجي بيماريءَ ڪري گهر ڳڙهي ۾ هو. رامداس واپاريءَ جي ڀر ۾ ٿي ويٺو ۽ هنجي نبض ڏسي بخار جو چوڻ معلوم ڪيو. اها ڪوئي چڱو کان اڳي واپاريءَ جا مائٽ جي آڻي حاضر هئا، تن ۽ ٻڌ انهن دوستن جي هنڪي اُٿي وٺي آيا هئا تن عرض ڪيو ته رامداس مريض ٿي بندوبستيءَ جي برڪت وجهي. تنهن تي رامداس چيو ته سڙو شڪتياوان رام جي مهر سان هي ٻئي صبح جو بالڪل چڱو پلو هوندو.

رام پنهنجي ڀڳت جو ناما چار ڪرڻ واسطي هتي بندوبست ڪري ڏيکاري. اڃا ٻي ڏينهن صبح جو مريض جو بخار بالڪل غائب ٿي ويو. هنڪي پنجن ڏينهن کان ساندهه بخار ايندڙ هو. هاڻي رام جي مهر سان هنڪي بخار ڇڏي ويو ۽ هو پنهنجي ڌنڌي تي باقاعدي وڃي ٿي سگهيو.

رامداس واپاريءَ جي دوڪان مٿان اوچي ماڙيءَ

اکين کي مرچيندڙ نظارو ڏيکارو. هر طرف سندر نظارو آهي.
 ڏورانهيون ٽڪريون سي سا نواڻ ۽ پيلاڻ سان رنگيل هيون.
 وڏي ڪمادي ٺيلي آسمان جو پنهنجي مٿان پيار، سونهري
 ۽ روبي پاڻيءَ جون چاڪيندڙ ٽڪريون جي ٽڪرن جي لسن ۽
 جهڪيندڙ ڪنارن تان پي ٽڪرون، اهي سڀ نظارو ڏسندڙن
 کي ائين ملڪن ۾ نا پوڄا ٿين هي بلڪل سوڳند ۾ جيان آهن.

انهيءَ ٽڪريءَ تان هڪ لهي اڏيندي ڪن غارن ۾
 اچي، هي مهاڻا ٿن والارايون هيون. مهاڻا ٿن جي سنگ سان
 اچي هن اطلب خوشي پراپي ڪئي. تنهن کانپوءِ هنن چيلن
 ۾ سلائيءَ تي ڪنراڻي پاڻيءَ جا ٿلا پيئا. ٺٽ هڻو منجهند
 ڌاري اچي، هٿن اواز ۾ ڪرڪريءَ جي آواز ۾ پيئا.
 ان کانپوءِ ڪاٺو ٺولي وائس هڪ ويندڙ مسافريءَ لاءِ
 روانو ٿي، سا ڪاٺو ڪو اچي جهولا ڇڏي ٿو.

ٺٽي ڏهن ٺوليءَ جا سڀ سماجي پنهنجي عضون هي
 سورءِ سحر جي ڏانهن ڪرڻ لڳا. انهن مان ڪي نه ٿي
 ٿي پنهون منڊ ڪاٺ تي هليا، پر رار واهنداس ٿي اهڙو نه مهران
 هو جو همڪي ۾ نه ٿي، سور يا سحر ڪانه ٿي.

جهونا ڳڙه جي مشهور سياسي جوهو، جهنڊجو نالو ڪاشيگر جي هو. آشرم يا آکاڙو جڏهن هن تي اهو نالو پيل هو تڏهن اٽان جي سڀني سنڀالين وانداس کي پيار ڏنو. اهي اٽڪل پندرهن ڇٽا هئا.

رام جو ارادو وانداس کي جهونا ڳڙه موڪلڻ جو آهيو هو. جڏهن هنکي مشهور گرانار جي ٽڪريءَ جو ديدار ٿي سگهي، جتي گرو داتا تريب ۽ مائا امبا جيءَ جو آستان آهي.

وامداس پنهنجو خيال ڪاشيگر جيءَ کي ٻڌايو، جو ٻن انهيءَ چاڙه تي هن سان گڏ وڃڻ لاءِ تيار ٿيو ۽ هنن هڪڙو ڏينهن مٿس ڪيو. رام جي مهر باني تحقيق گهڻي هئي. هڪڙيءَ رات وانداس ڪاشيگر جيءَ سان گڏ گرانار جي ڏاڪڻ تي چڙهيو ۽ ٻيا ٻه سندن ٽوليءَ ۾ هئا. ٽڪريءَ جي چوٽيءَ تي پهچڻ لاءِ اٽڪل ۹۰۰۰ ڏاڪا هئا. هُو ۶۰۰۰ ڏاڪا چڙهي ويا ۽ اُڏيءَ رات جو اٽڪل ٽي اچي هڪڙي سنڀاليءَ شڪر گر جيءَ جي آشرم ۾ پهتا.

آشرم ۾ هُو رات لڙسيا. ٽڪريءَ تي اٽڪل سخت هئي. رام مهر بان آهي ۽ هنجو ڀڄڻ ڪهڙو نه منو آهي. ٻئي ڏينهن صبح جو ٽولي وڌيڪ اڳتي چڙهي ۽ اچي مائا امبا جيءَ جي مندر ۾ پهتي. پوءِ ٻيا ڪيترا ڏاڪا جي ان ٽڪريءَ جي مٿاهين چوٽيءَ ڏانهن ٿي ويا، هُو مٿي چڙهيا. جڏهن هُو چوٽيءَ جي ويجهو آيا ته ڏاڪا درست نه هئا ۽ ٽرڪڻا هئا. پر رام انهن سڀني کي اتي سلامتيءَ سان پهچايو. هن چوٽيءَ تي گرو داتا تريب جا چرن لڳل آهن. سوين يادگيري روزانه ٿين ٿيون. انهن چرن جو درشن ڪرڻ واسطي ٻيا چڙهن. هن چوٽيءَ جي ڪنهي تي ويهڻ ۽ چوڌاري نظر ڦيرائڻ هو

ٿيو ۽ رد بدل ڪندي چوڻ لڳو ته هُو اهڙي شيراءِ ڪرائڻ جي بلڪل لائق نه آهي. هن رآمداس کان فقط هڪڙي برڪت ٿيڻي نه هُو ٻئي ڏينهن بلڪل ٽن دريس ٿي.

رآمداس چيو ته هُو صرف راءِ جو هڪڙو نمائندو ٻانڌو آهي. کيس ڪجهه به برڪت وجهڻ جو حق ڪونهي.

ساڌو ٻراڻا ڪئي ته ”راءِ جي نالي تي برڪت ڏي.“

رآمداس چيو ”ڇڏو ڀائو! ائين ڪرڻ سري راءِ جو سڀ جو رڪيڪ آهي، توکي حياتي صبح تائين اندرستي اٿس.“

رآمداس کي مٿي ڪرڻ واسطي، اها راءِ راءِ شايد ساڌو ڪي ٽن دريس ڪرڻ ۾ مشغول رهيو. ڇاڪاڻ ته ٻئي ڏينهن صبح سان هڪڙو ڀاڱو ڪاٺي ٻوڙ ۽ ٽن دريس جي خوشيءَ ۾ ئي گذرڻ لڳو. اها عجب ۾ وڃندڙ ڀاڱو ڪاٺي ٻوڙ ڪرڻ واسطي نماڻي رآمداس کي اڏار ٻاڙو ٻوڙ ٿيڻ آڻڻ ۾ پڻ خوشيءَ جي لهر پيدا ڪئي. ان ڪري رآمداس آڻڻ جي سڀني ساڌن ۾ ٻيڙو ٻڌي ويو.

ٽن ڏينهن کانپوءِ ٻيو هڪڙو ساڌو ٻوڙ ٿي ويو. هن پڻ ساڳيءَ طرح رآمداس کان برڪت ٿيڻي جيئن ٻيو ٽين مهينا ٿيڻي هئي. رآمداس کي جيئن عرض ڪيو ويو ٿيڻ هن وري راءِ کي ٻراڻا ڪئي:

”اڙي راءِ! تون ڪيڏي نه ڏالڪ واري هستي آئين. سڀ ٿيڻي وڌائي آهي.“ ٻيو ساڌو به اهڙيءَ طرح صبح تائين چڱو ٻوڙ ٿي ويو.

رآمداس ان آڻڻ ۾ ٿوڙو وقت ڪونه ٿرسيو. هڪڙي ڏينهن هُو انهيءَ ساڳئي سياسيءَ سان گڏوگڏ جو هڪڙي ٿرسيو ٿي وئي ٻوڙ. هُو رآمداس واسطي ڏاڍو خواهه ڪيو. حياتي هن رآمداس کي پاڻ سان ڪيو ۽ ٻئي آڻڻ ۾ آڻڻن جو

جهو نا ڳڙهه

گاڏيءَ رامداس کي ”جهو نا ڳڙهه“ اسٽيشن تي پهچايو. هڪي اُنوقت ڪو به سونهون ڪونه هو. شهر جي دروازي وٽ اچي هن هڪڙي پوليس واري کان پڇيو ته ”هتي ڪو رام مندر آهي؟“

پوليس واري جواب ڏنو ”هڪڙو رام مندر هتان کان اٽڪل ٻه ميل پري آهي.“ ۽ هن وڃڻ جو رستو ڏيکاريس. رامداس رستي تان پڇا ڪندو هلندو هليو. نيٺ هو رام مندر جي وڏي دروازي وٽ اچي پهتو. هن جي اندر اچڻ تي، آشرم جي مهنٽ هنجي مرحبا ڪئي. رامداس اُتي هفتو کن رهيو. اُتي کيس ٻين ڇهن ساڌن جي پنڀت جو فائدو مليو، جي پڻ هن مهر بان دل واري مهنٽ جا مهمان هئا. اُهي سڀئي رامداس تي ڏاڍا مهر بان هئا.

رام هتي به عجب ۾ وجهندڙ ڪرامتون ڏيکاريون. جن مان هڪڙي هيءَ هئي ته آشرم ۾ هڪ ساڌو کي ٻن هفتن کان بخارا ايندڙ هو. هن ڪيتريون دوائون ڪندي به هميشه جيان خراب حالت ۾ رهيو. ڏاڍو ڪمزور ۽ پيلو جهڙي هيڊ ٿي ويو هو. تنهن کانسواءِ هو بيماريءَ مان ڏاڍو تنگ ۽ خفي ٿي آخر بستري داخل ٿي پيو.

رامداس اها حالت ڏسي پاڻ روڪي نه سگهيو ۽ هنجي ويجهو وڃي، شيوا خاطر پاڻ آچيائين ۽ هنجي تنگن کي ٿورا هاڪا زور ڏيڻ لڳو. ٿورو آرام محسوس ڪندي بيمار ساڌو اُتي ڪڙو

عائلي واپاري رآمداس وٽ آيو ۽ کيس ڏاڍي ادب سان نمڪار ڪري چيا ۽:-

”پوراج! آءٌ ڏاڍو بموقع ٿيس جو توهانجي سهڻي صلاح ڪانه مڃيم. ڏو! هن قصي بابت مون ڪيترو نه مونجهارو پيدا ڪيو آهي ۽ ڪيترن بيگناهين کي مون ڏکيو آهي، ان لاءِ مان ڏاڍو شرمسار آهيان. اوهان ڏيان ان آخرو، ڪها ڪري پنهنجي پاڻي کي معافي ڏيو.“

”اڙي دوست! پورائي ڪري معافي واسطي واپس ڪي ڀار لڏا ڪر“ اهو ئي رآمداس جو جواب هو.

رآمداس کي انهيءَ واقعي سهڻي نصيحت سڳاري نه هئو ڪنهن به وقت پاڻ سان پيسا ڪٽڻ يا هٿ ڪرڻ جي بل نه ڪري، هو اهي ٽڪنٽ ۽ خرابي پيدا ڪن ٿا. اهو بالڪل سورهن آنا سڄو چرئي آهي ۽:- ”پيسا سڀ خرابي جي ٻاڙ آهن.“

نه تون اُلهن کي سمجها ئي سگهين ٿو ته ڪهين ٿيندو جو ٻٽو نئون
اُڪيٽ سميت گم ٿي ويو آهي. ان جي واسطي تون همدئي
ٻنهي صديءَ جو ڦاٽل کيسو ڏيکارڻ.

نما ٿي رآمداس جي صلاح واپاريءَ کي ڪانه آئي.
جيستائين هن انهيءَ قصي بابت پوليس کي رپورٽ نه ڪئي
تيسٽائين هو راضي ٿي ڪونه ويٺو.

رپورٽ ملڻ تي هڪڙو پوليس آفيسر گاڏي ۾ آيو.
اچڻ سان هن ڪيترن غريب ساڌن کي ستائڻ شروع ڪيو ۽
مٿن زور رکيو ته اهي ٻنهيون ڳوٺيون ۽ ڳوٺيون جاچ واسطي
سندن حوالي ڪن. انهن جي جاچ ڪئي ويئي مگر انهن وٽان
ڪجهه ڪونه لڌو. پوليس سپاهيءَ جو ڌيان وري سادي
لباس واري ڳوٺاڻ جي هڪڙي جتي ڏانهن ويو. انهن جون
وڏيون ڀڳون لاهي هيٺ پٽ تي اڇلايون ويئون ۽ سندن
ڪوٺڻ ۽ ڪپڙن جو جهڙو ورتو ويو. نيٺ انهن مان هڪڙي
جتي وٽان ويهن روپين جي رقم لڌائين.

هاڻي انهيءَ ماڻهوءَ کان ڪيترا ٽڪا ۽ شڪي سوال
پڇيا ويا ته هن وٽ اهي ٻنهي ڪٿان آيا؟ هن سمجهايو
ته هو فقط انهن ٻنهي جو سمجهندڙ هو، جو اهي ٻنهي جتي
جي سڀني دوستن جا گڏ هئا.

ان وقت ساڳيو واپاري دوست جنهن اها رپورٽ ڪئي
هئي، سو انهيءَ ورتاءَ مان ڏاڍو بيزار ٿي پيو ۽ سندس
حالت پڇتاءَ جي هئي، ڇاڪاڻ ته هن ڏٺو پي ته ڪيترا بيڏوهي
ماڻهو صرف سندس ڪارڻ ئي بي آزار يا ويا.

ڳوٺاڻن جا لڌل ٻنهي ۽ اڪيٽون ڪانهن ڪسيون ويئون
جي پوليس پاڻو رکيون ۽ مالڪن کي ڪيترين اسٽيشن
جي لنگهي وڃڻ کانپوءِ واپس ڪيون ويئون.

پئسو ئي سڀ خرابيءَ جي پاڙ آهي

جڏهن واپاري ۽ رامداس گاڏيءَ ۾ گهڙيا ته اُتي مسافرن جي گهڻي ڀڙ هئي. گاڏيءَ ۾ چڙهڻ واسطي واپاريءَ کي لاچار اُن ماڻهن جي انوهه کي ڏکا ڏيئي رستو ڪرڻو پيو ۽ ليڪ هن ائين ڪيو. رامداس ههڙي پٺيان هو. اڃا هُو هڪڙيءَ جڳهه تي مس آهي ويٺو ته واپاري دوسري هن ريت آيو ۽ چٽا ڪيا ٿيس:

”هراچ! ڪنهن ٻنڌي ڪپ منهنجو جهڙي جو پٺو ٽوڻو
صدري مان ڪسڪائي ڪڍيو آهي، جڏهن ۾ پٺڙهن روپ ۽
ريلوي اڪيٽ ٻيل آهن.“

هن پنهنجي صدري ڏيکاري، جڏهن اڳي اندران لائيننگ
پٽو ٽوڻن ڪڍڻ لاءِ عجيب طرح ڪٽيل ٽسٽ ٻڙ آهي. اهو ڪم
ضرور ڪن سگهندن ۾ ٿيو هوندو. هن وڌيڪ چيو:

”هاڻي مان ڇا ڪريان؟ مون کي ٽڪا آهي اڪيٽ ۽
اڪرائڻ پئسو. گاڏي نه چٽي آهي. ٻلا! مان ريلوي
ٻوٽس کي رپورٽ ڪريان؟“

رامداس چيو ”جڏهن مون کان صلاح ٿو وڃي ته مان
تو کي عرض ٿو ڪريان ته هن قصي يا مسئلي ڪري واهي
رهن. خُشي ٿيڻ ۽ ڳوڙ ڪرڻ مان ڪجهه ڪونه ورتندو. باقي
ڳالهه رهي اڪيٽ جي، سونون پنهنجي منزل تائين سان
ڪڍي مسافري ڪر. عرض ڪر، جڏهن رستي تي يا
لهڙ ۽ استیشن تي ڪو ريلوي آفيسر اڪيٽ گهري ٿو

ڪٿي. سڀ شريعت بخش شيون جي هندن وٽ ههون، سي
هنن سمورين ڪم ۾ لڳائڻ لاءِ ساڌن اڳيان ٿي رکيون.

هڪڙي ڏينهن رامداس کي اٿان نڪرڻ واسطي رام
جو حڪم مليو. هڪدم هن سياسي جي مرضيءَ کانسواءِ جهنگل
چڏيو. جيتوڻيڪ سياسي جي مرضي هئي ته رامداس اڃا
ڪجهه مهينا وڌيڪ اُتي رهي.

رام هڪي ريلوي اسٽيشن تي هڪڙي واپاريءَ جي
سڀال هيٺ چڏيو. جيستائين ڪهه واپاري وڃڻ هو، اوستائين
رامداس جو سونهون بچي وڃڻ هن قبول ڪيو. اُتي ڇڪو
واقعو ٿيو ته پوءِ هن اُتيان ڪرڻ ضروري آهي.

سـر عؤ رات جو هند ڪري ڪتب آڻيندو هو. هر ڪنهن
صبر جو جذبن جو نند مان اٿي اهو ڳوٺي جو ٽڪر ڪٽندو
هو نه اٿي نه ڪي ڳاڙها ۽ ٻيلا وڃن ٿا سندو هو. عجب نه
اهو جو انهن به ڪڏهن هڪي ڪونه ڏنگو!

اڙي رام! جڏهن تڏهن اٿا شڪتيءَ واري ٻانهن
تڏهن ٺاڻي ٻانهي جي هميشه ۽ هروقت رکيا ڪرڻ واسطي
ٺهرا آهي نه ڪر ٿو هڪي نقصان پهچائي سگهي؟

اڙي رام! تون سڀ ڪنهن هند، سڀني جنن ۾، ساري
ارهاند ۾ ۽ جهڪي ڪٽو. ان ۾ آهي، تڏهن سڀ ۾ تڏهن ٿي
اطهار آهي. اڙي رام! سمورو جلال تڏهن آهي.

رامداس هن چيڊگل ۾ رام جي حڪم موجب اٽڪل
ٽي ڏيڍ مهينو رهيو. مڃيندو ڪا ٺهڻ ۽ دڙو ڳوٺو ڪري ڏيار ڇوڪرن
سان گڏ گذاريندو هو، هي ان ٻيلي ۾ ڇوٽا ٻو مال چارڻ
اهندا هئا. ڇوڪرا مٺي سر سان ٻيڙي وڃا ٿيندا هئا ۽ هڙو
ان جو لطف ماڻهندو هو. انهن ڇوڪرن کي خوش مزاج،
ٺوٺ ۽ نڊو ٿا سندو هو نه کيس ڪوشن ڀڳوان نظر ايندو هو.
رام جي مهر سان اٿي رهڻ ڪري رآمداس ڏاڍو آمد
پراپت ڪيو.

هڪڙي موقعي تي اٽان جو مهر ٻان دوست سياسي
رامداس کي ملاقات واسطي هڪڙي ڳوٺ جهڙن جو نالو
يادوڀر آهي اٿي وٺي ويو، جو ڏرمورو ۽ کان ڪمٽرون
استبدادون پري آهي.

يادوڀر ۾ ساڌن هي هڪڙي وڏي جماعت هئي.
ان جماعت ۾ اٽڪل نه سؤ ساڌو هئا، جا ست سنگ جي
مجلس هئي. انهيءَ جي سونهن انهيءَ مان ئي ڏسڻ ۾ آئي نه
ڪنهن نه ڳوٺاڻن ڪنهن به ٻڪاڻيءَ کان سواءِ مڙمان نوازي ٿي

آئي هفتو گذري ويو. پسر دائيءَ واري ڳوٺ مان هڪڙا
ٻه سنڀا سي هنجي ملاقات لاءِ آئي آيا ۽ هڪي پنهنجي آشرم
ڏانهن وٺي ويا. اهو آشرم هڪڙي جهنگل ۾ هو. رامداس
انهيءَ جهنگل ۾ رهيو جو ٻن ڪرڻ واسطي سڀ کان سنو ۽
ايڪانت وارو هوندو هو.

اتان جا سنڀا سي هتي ڏاڍو مهربان هئا. ان جهنگل
۾ هڪڙو ننڍڙو مندر ”نر هري“ جو هو. هن مندر جو
اندريون پاڻو چورس هو ۽ پاسا بالڪل رامداس جي ڊيگهه
جهڙا هئا. رات جو ڪلاڪ ٻن جي لڏڪاڻسواءِ هُو سڄي
رات انهن موهيندڙ سري رام جو منتر پيو اُچاريندو هو.
هتي هڪي لاشڪ ٿا بست ٿيو ته رام پنهنجي ڀڳتن جي بنان
هڪ سڀني کان گهڻي سنڀال لهي ٿو ۽ رکيا ڪري ٿو، جي
هن ۾ ٻيون نشوون ڌارين ٿا ۽ فقط هتي ئي مدار رکن ٿا.

هيءَ جهنگل، سوٿرن، نانگن، وچن ۽ اٻن زهري جهون
سان سڄو ڇانيل هو. مندر جي چوڌاري هر رات ويهن،
ٽيهن سوٿرن جو ٽڙ پيو ٿرندو هو. مندر جو دروازو هميشه
کليل رهندو هو. جهنگلي جانور پنهنجي سنگن سان مندر جي
چوڌاري ان ڏيڻ واريءَ زمين جون پاڙون کوليڻدا هئا.
ڇاڪاڻ ته پاڙون سندن کاڌو هو. جڏهن جانور بهران پيا
ٿرندا هئا ته رامداس ڪيترا دفعا ٻاهر نڪرندو هو. رام
جي مهر ڪري انهن ڪڏهن به هڪي نقصان نه پهچايو. ڳوٺاڻا
جيڪي ٿيڻ جو آئي ايندا هئا، تن پڻ رامداس کي هنن
جهنگلي جانورن جي وحشي سيا ڪان واقف ڪيو هو. پر رام
۾ ٻورن اعتقاد جي معطل آهي، ڪو به ڏپ نه ۽ ٻورن بچاءُ.
ان کانسواءِ ٿيڻ جو چاهي رات جو ڪارا نانگ مندر
۾ چوٽ پيا ٿرندا هئا، جن به هڪي ڪونه ٿڪيو. سنڀا سيءَ
جيڪو ڳوٺيءَ جو ٿڪر هڪي ويهڻ ۽ آسڻ جي لاءِ ٿنو هو،

ٿو. انهن چوڻ ۾ ڪوبه وڌاءُ ڪونه ٿيندو ته رآمداس هاڻي
سڀني جيون، ساري خلقت، سڀني ساه وارن ۽ سڀني پدارثن
کي ايشوري رام جو اظهار سمجهي رهيو آهي ۽ نه ٻيو ڪجهه.
ان جي ڌيان ۾ هُو ڏينهن رات لڳل آهي.

سوامي جي ۽ رآمداس اچهر ۾ ٿي ڏينهن رهيا. پوءِ
هُو ”ٻڪر راج“ ڏانهن روانا ٿيا. اٽڪل روه پنج مل
ٽڪريءَ جي مساري ڪري هُو هڪڙي قدرتي پاڻيءَ جي
وڏي تلاءُ تي پهتا. ان جي هڪ پاسي مندر ۽ ڌرمشالاون
لهل هيون، جن مان هڪڙي انهن پنهنجي رهڻ لاءِ والاري.
رآمداس اُتي پنجه ڏينهن آئند سان سري رام جي ڀڄڻ ۾
گهاريو. سوامي رامجندر کي اڃا به ڪجهه ڏينهن ٻڪر راج
۾ رهڻو هو.

رآمداس، رام جي حڪم ملڻ تي اچهر ڏانهن واپس
موٽڻ لاءِ اتان اڪيلو هليو. اچهر پهچي هنڪي هڪڙي لڳين
سائوڙ جي سنگت ملي. رام جي اڃا موجب ڪاڏيءَ جي
مسافريءَ کان روڪهڻي هُو سورهن ميل پنجه ڪري هڪڙي
خديڪشن استن مھسانا تي اچي پهتا. رستي ۾ ڪن اُڀرڻ
ڪاڏو ملندو هو. رام سڀ ڪجهه ڀلي لاءِ ئي ڪريو. اُتي ڪن
هڪڙو سنڀاسي گڏيو. ان جي چوڻ تي هُو مھسان گڏ ڪاڏيءَ
۾ چڙهيا. ڪاڏي هلي اچي هڪڙيءَ استن ڌرمپوريءَ
تي بيٺي. هُو اُتي اهي سڌو هڪڙي سائوڙ جي آشرم ڏانهن
ويا جو مٿا ڏيو جي مندر ۾ پتو رهندو هو. سائوڙ مھمان جي
آڇاڻ ڏي دل و جان سان ڪئي ۽ هنڪي رهڻ لاءِ جاءِ ۽ کاڌو
پيش ڪيو موجود ڪري ڏنو.

رآمداس تي هن آشرم ۾ رهڻ لاءِ زور وڌيو ويو. پوءِ
ننڍو وڌيڪ ترسي ڪيو. سڳيو، سو اتان ٻن ڏينهن کان
مسافريءَ ۾ آيو. رآمداس کي هن آشرم ۾

لهن ڪا ٺپوءِ عن مهر بان دوست ڏانهن ٺهاري چيو:
 ”يا اُو! هو اڪي هتي محمد جو چيلو داخل ڪرائڻ جي
 ڪارڻ ضرورت ڪا نهي. ڇا ڪارڻ ته مان اڳيئي محمد جو چيلو
 ٿيل آهيان.“

اڙي رام، اڙي محمد! ڪهڙا نه ٺهندڃا عجب پر وجهندڙ
 رستا آهن! ان رات پور جي مسلم جوان جي آتاهه پري خواهش
 پوري ڪرڻ لاءِ تو رآمداس کي هن مسلمانن جي پاڪ مسجد
 ۾ ملاقات واسطي آندو آهي. اڙي رام، اڙي محمد! سڀ
 وڏائي ٺهندڃي آهي.

پاڪ مسجد مان نڪري ان مسلم دوست هڪي شاهي
 رستي تي ڇڏيو. ان ڪا ٺپوءِ هڪي ڪڙو سنڀاسي مليو، جنهن
 جو ٺاو سوامي راءِ چندر هو، جو بلڪل نيڪ ۽ نرم دل
 منش هو. انجي رآمداس سان ڏاڍي دل لڳي ويئي ۽
 هڪجي هر قسم جي سنڀال ٺهندڃي سر تي کنيا ٿين.

اڙي رام! ٺهندڃو مسڪين ٻانهو ٺهندڃا رستا ڪيئن
 سهڻي سگهندو؟ هڪي صرف ايتري خبر آهي ته تون پورن
 مهر بان ۽ پورن پريهه آهين.

سياسي بازار ۾ اچي پهريائين ڪنهن پيداري جي
 پڇا ڪئي. خبر پوڻ تي هن ٻن چئن جي کاڌي جون چٽڪيون
 هٿ ڪري رآمداس کي آڻي وٺي ويو. کاڌي کاڻ ڪا ٺپوءِ
 هُو هڪي ڪڙي آرام گاهه ۾ وٺي ويو. اتي هن پنهنجو
 ننڍڙو هٿ، رآمداس جي آنا ڪائيءَ هوندي ۾، هڪي
 ورهائي ڏنو. رام جي غريب ٻانهي تي سڄو پڇو هڪجي پيڪڊ
 مهر باني هئي.

اڙي رام! تون ئي هڪڙو آهين، جو هنن سونهن جي
 روپ ۾ پنهنجي ٻانهي کي هلائين ٿو، ڪارائين ٿو ۽ سنڀال لهن

اچمير

پره ڦٽيءَ جو رامداس پنهنجا قدم شور ڏانهن کنيا.
جڏهن هُو ماڻهن سان ڳنيل اچمير جي گهٽين مان پي لنگهيو
تہ کوس بہ خبر ڪانه ٿي پئجي تہ هُو ڪيڏانهن پيو وڃي. هُو
هر دم راءِ جي ڌيان ۾ مشغول هو. هلندي هلندي هن کي
هڪڙي ڊگهي قدآور مسلمان بيماري اشارو ڏنو تہ سندس
پٺيان هلي.

انهن ڳالهين ۾ داخل ڏيڻ جو هڪي ڪر بہ اختيار ڪونه
هو. ڇاڪاڻ تہ هن هميشه سمجهو ٿي تہ اهي سڀ راءِ جا ئي
سڏ آهن. تنهنڪري پٺيان نٿو ڪڍي هُو ان مسلمان سونهن جي
مڃتا ۾ هليو. هڪي جاڳ ڪانه هئي ۽ اڪو جاڳ جي پرواهه
ڪيائون تہ اهر دوسر ڪيڏانهن اُڀر وئي هلي. پئي چٽا ڳوٺيون
لتار پيدا اٽڪل ميل کن پنڌ ڪندا هڪڙي ڪمان واري
دروازي وٽ اچي پهتا. مسلمان دوسر اندر ويو، رامداس
تہ پنڌ هڻجي پٺيان هو. هُو هڪڙي وڏي آڳوٺ مان لنگهي
ٿورا ڏاڪا هيٺ لهي هڪڙي دروازي کان ٻاهر نڪتا تہ
هننڪي هڪڙي سندر مسجد ڏسڻ ۾ آئي. اُتي اندر وڃي هنن
ڀاڱا کي هڪڙي ڀاري منڊپ يا وڏي ٽاورت اڳيان بٽل
ڏنو، جنهنجي مٿان هڪڙو عاليشان گنبد هو ۽ سندس ڪيڙاوت
تمام سندر نموني ٿيل هئي.

مسلمان ٻڪارو ”هيءُ خواجه پير آهي. ان جي اڳيان
گوڏا ڪوڙي، پاڻکي محمد جو چچو سڏاء.“
رامداس هڪم موجب ٻرون سمنان سان گوڏا ڪوڙيا.

آهڙيءَ حالت ۾ هڪڙي اڃا به ڪهڙو ڪجهه سڀڪار آيو. ڪهڙي
نه ٻيو ٿوري آهي جو هن نا سؤاميه سر ٻار جي ايتري ٻار ڪهڙو
آي اچي، ۽ هن آهڙيءَ دٽار ان پهنڊو سڄو پڌر اٺ مخصوص
ڪيو جو انهن لاءِ ڪم ڏرجي جو آهي.

اڙي رام! مونکي انهيءَ آڙودي جو ٻاڏو ڏيڻ لاءِ
 تون ئي پوليس جو سامهون پئجي آئين ۽ هيءَ حالت ڏيکارين.
 رام جي ٻاڪو رامداس، اُتي سر وڌڪتيوان هستيءَ
 واري رام جي پير واري پاڪر ۾ صبح لائين گهري
 نهد ڪئي.

ڪل ئي آءُ پنهنجي نماز پڙهان ۽ اُنتي ويهي الله جي
هندي ڪريان، جا مون کي هر وقت اوهانتي ياد ڏياريندي.

جدا ٿيڻ وقت هن رآمداس کان پڇيو ته ”هينئر اوهين
ڪيڏانهن ويندا؟“

رآمداس هن کي چيو ”هينئر راءِ جي مرضي ”اچمير“
ولي هليڻ جي آهي.“

دوسرو چيو ”ڇڱو! اهو ته ٻارو منرو. هڪڙين نون
آئي وڃين ته مسلمانن جي مشهور مسجد ”خواجه پير“ ۾ موريائي
ڪري ضرور وڃي. ان جو دستو توکي ڪوڪو مسلمان
ضرور ڏيکاريندو.“

اهي ته اڳڪٿيءَ وارا لفظ هئا. پر نيڪ رآمداس
اچمير پهچي ويو. راءِ جو وڳڙو هو. جيئن هُو استيشن تي
بين سائڻ سان گڏ سهيو پيو هو (جي ساڙو ساڳيءَ ٽاڙيءَ
۾ آئي پهتا هئا) ته ويلوي پوليس آئي سمجهڻ کان اعتراض
انگارو ۽ سڀني سائڻن کي ٻاهر نڪري وڃڻ لاءِ حڪم ڪيو.
رآمداس هڪڙي وٺ هينڪ جڳهه ڳولهي جا استيشن جي حايطي
اندو هئي. پوءِ وري نه هتي هڪڙي پوليس سبائيءَ دست
انداري ڪئي ۽ هن کي هڪالي ڪڍيو. ڪجهه وقت هيڏانهن
هوڏانهن نري رآمداس نيڪ هڪڙي بٽي وٺ هينڪ جڳهه
لاڙي حايطي ويلوي جي حايطي ۾ پري هڪڙيءَ ڪنڊ ۾ هئي.
جيئن ته هن کي هينڪ وڃائڻ لاءِ ڪجهه ڪين هو تنهنڪري هُو
بت تي ئي ايتي پيو. هڏهين هڏو ٽڪ وڃي بت سان لڳو ته
هن کي پيشاب جي سخت پالس آئي.

اڙي راءِ! نون ڪٽو نه موريان آهن. نون پنهنجي
لهاطي ٻانهي کي هر قسم جي آزمودن مان ياد لنگهائين ٿو،
سڀ سندس ٻلي لاءِ.

هن سوکڙي وندي چيو "مهڃو خيال آهي تهن

رائپور

اُپنيءَ کاڌيءَ هڪي. ”رائپور“ ۾ آندو، رام جا رستا
 ٻڌڻا آهن. رامداس کي خرد عمر ڪانه ٻڌي ته رام هڪي
 هتي ڇو آندو. ڇهين صوف ۾ اهو نرت آستان به ڪو،
 هو ان منجهند هي ماني هڪڙي ساڌو سان گڏ کاڌي جو
 رام جي مهر سان هسان گڏو هڙو. اهو ساڌو رام جي
 اشاري تي هڪي هڪڙي سندر باع ۾ وٺي ويو. اتي واه،
 هي پاڻيءَ ۾ اُشان ڪري رامداس هڪڙي وڻ جي ڇانوَ
 هٿ ڪرڻ جي ڪل حر ٽڪرو وڃائي (جو هڪي جهالسيءَ جي
 دوستن ڏٺو هو، ۽ کيس رام ٿي ڏياريو هو) اُتي لپتي پيو.
 اڃا اُڪ مس لڳا پائن ته ڪنهن ماڻهوءَ سندس ڪلهن کي
 هڪڙو لوڏو ڏنو. هان ڪٿي اُڪيون ڪولي ڏسي ته هڪڙو
 نوجوان مسلمان سندس پير ۾ وٺي آهي.

ان نوجوان دوست هندستانيءَ ۾ چيو ”سائين! اوهان کي
 هلاڪ ڪرڻ لاءِ مون کي معاف ڪندا.“

رامداس غاڻي اُٿي ويٺو ۽ هن کان پڇيائين ته ”تو کي
 ڇا گهرجي؟“

حاران دوست چيو ”مان توهان سان گشتڪو ڪرڻ آيو
 آهيان. مون کي معلوم ڪرڻو آهي ته اوهين ”محمد“ ۾
 اعتقاد رکو ٿا؟“

رامداس جواب ڏنو ”ڇو نه. هُو سڀي وڏن نين مان
 هڪڙو آهي.“

بندراين ۾ هُوَ ڪيترن ئي ڪرشن جي مندرون ۾ گهميو
جن مان ”رنگا ناث جو مندر“ وڏو ۽ سهڻي صورت
واري ۽ بناوت سان آهي. اهو مندر هڪڙي قلع
مئل آهي. جنهن جي چوڌاري اوچيون ۽ پاري پٽيون ڏنل
آهن. ليگه جو در، چٽ ۽ اندريون حصو سڀ پٿرن جون
۽ سندوڻا سان اُڪريل آهن.

ليٽ رامداس کي هتان لڪرڻ لاءِ رام جو حڪم آيو.
هُوَ مٿرا موٽي هڪڙي ريل گاڏي ۾ چڙهيو جا هن کي اُتي
جي دوستن ٻڌائي.

۽ ڳوٺ جي سڀني ماڻهن جي رکيا واسطي سڄو ٻهاڙ پنهنجي هٿ جي چيچ ٿي جهلي سڀني کي بچايو هو.

ان ٻهاڙ جي چوڌاري زمين ذري گهٽ سنوٽ ۾ لٿل آهي. جيڪي پٿر هن ٽڪريءَ مان نڪرن ٿا سي اُتي گهرن جوڙڻ ۾ ڪم آندا وڃن ٿا. تنهن هوندي به ان ٻهاڙ جو نشان ڏيکارڻ لاءِ هڪڙو جبل جو ٽڪر سلامت رکيو ويو آهي جنهن کي هڪڙو لوه جو لوڙ هو ۽ مٿان نئس چٽ ڏنل آهي. اُلهي ۽ هٿ يا ٿري گيهه، ڪير، ڏڏ وغيره اُڙين ٿا ۽ پوڄا ڪن ٿا. ٻاڪ هن ٽڪر مان ننڍڙا چٽر لاهي يا ٿري سوکڙي ڪري پاڻ سان کڻي ويندا آهن.

رامداس ۽ سادو رام هڪڙي ڌرمشال ۾ کاڌو هٿ ڪري، ڪاٺي منجهند جو آرامي ٿيا.

شام جو ٻئي چٽا شهر جو ٻاهر يون دستو وٺي پي ويا ته هنن پريان هڪ ڀڄن جو آواز ٻڌو. رام هنن کي چڪي اُٿي آندو. انهيءَ کانپوءِ هو هڪڙي ننڍڙي ”رام مندر“ ۾ آيا. اُتي بنين جي سامهون هڪڙا اڌ ٻڙن سبب ويٺل هئا، جن ڪڇهي، نمبري ۽ مردانگ ٿي اونهي آرام جو جلال وارو نالو ڳايو. جنهن جا من کي شائستي ڏيندڙ لفظ هيٺيان هئا:

”هري رام، هري رام، رام رام، هري هري! هري ڪرشن، هري ڪرشن، ڪرشن ڪرشن، هري هري.“

انهن ڀڄن ڪيترن سرن ۾ وري وري پي ڳا يا ٿون جنهن واري چڪر ۾ گونججي هڪڙو بجليءَ جهڙو آندو پريو اثر ٿي پيدا ڪيو. رآمداس اُتي ذري گهٽ چار ڪلاڪ رهيو ۽ سمورو وقت هو رام جي موهيندڙ نام جي آواز ۾ محو هو. ٻئي ڏينهن هو ۽ سندس سولهون مرڻي پٿرا ۾ آيا. ٿورو وقت اُتي ئي رهي رآمداس اڪيلي سر ”گوگل“ ڏانهن اڳتي وڌڻ لڳو جو مٿرا کان پنجه ميل پري هو.

واریء ڏاڪڻ جي هڪڙي ڏاڪي تي رکيو. لوئي ۾ هن پنهنجي عهدڪ وڃي رکي. اوريء ڏير ڪالپوءِ ڄڻ هڙ لاشان ڪري موٽيو، اچي ڏسي ته عهدڪ لهي ٿي ڪاڏ. ڇا ڪاڻ ته بلڏان هڪڙو ٻوٽو آلي اچي هڃي عهدڪ کڻي ويو. همدار واداس عهدڪ کانسواءِ ٻريان وارن شيون ڏسي لٿي سگهيو. اهو ڏسي نئين سوانهن برهمڻ کي چڙ نه ڏاڍي آلي ۽ واداس بهان گهرائڻ جي چيو:-

”اها سڀ رام جي اڃا آهي.“ ۽ پنهنجي دل ۾ خيال ڪيائين ته شايد رام جو مطلب آهي ته مون کي گهٽيل نظر اڏوان وري نظر ڏئي.

ٻوٽو برهمڻ کي شانت ڪاڏ ملي. هن سندس ويجهو بيلن ۾ ڇوڪرن کي عرض ڪيو ته ٻاٽو بلڏان ڏوڙي اها عهدڪ هٿ ڪن. ايتري ۾ ٻاٽو هڪڙي مندر جي لال ٿان پئي آئي ۽ وري هڃي ٻن ٻاٽون به ٻٽ ورتي جو هنن سمجهيو ته شايد ٻوٽن ٻاٽو کي ڪا ڪاڏي جي شيء هٿ لڳي آهي. اٽڪل اندر هن منڻ کانپوءِ پئي چوڪرا موٽي آيا ۽ ٻاٽ سان صحيح سلامت عهدڪ کڻي آيا. اها سڀ رام پنهنجي امانتي ٻانهي جي آزمائش ٿي ورتي.

واداس اچي سونهن برهمڻ جي مهر ٻائيء سان ڪي سري ڪرشن جا مندر ڏسي هڙ پئي ڏانهن نئين ساڌو رام جي سنگ ۾ ”گورڏن“ ڏانهن وڌيو. گورڏن ٻاٽو مٿان ڇوڏهن مليل ٻري آهي. اتي هڙ مسجد ڌاري رهي.

اها عام عادت ڪاٺيه آهي ته ٻائي وارا ”ڪس“ ڪم سان ڪاٺيه ۾ آيل ”اندر“ ڏوڏا ڏاڍو طرفان ۽ ڪاٺيه ۾ بيٺن عبادت ڪندڙن جو، ٽڏهن سري ڪرشن جي مٿان ٻاٽو ۽ ٻيٽي والڊ ٻاٽن ڪاٺيه ۾ ڪاٺيه

مٿرا، گوگل ۽ بندرا بن

مٿرا اُن وڏي اوتار ”سري ڪرشن“ جي جنم ڀومي آهي. سري ڪرشن سڄي پنهنجي خود پراڻ جو روپ آهي. هندو امر نالو هندستان جي ماڻهن جي من ۾ سندس اوج مهمان سان اڃا تائين قائم آهي. ”پاڳوت گيتا“ جي نثر گيان جي مت ڪجهه به نه آهي. اهو هڪڙي ئي مقصد ڏانهن اشارو ڪري ٿو جنهن ڏانهن انسانيت جي مراد هئڻ گهرجي جو ئي سڄي حياتي ۽ هستيءَ جي قابليت جي آخريست آهي.

مٿرا اڃا به چٽيءَ طرح بال ڪرشن ۽ سندس موهيندڙ حياتيءَ کي پنهنجي ياد ڪري. انهيءَ هنڌ ڪئين مندر آهن جنهن ۾ هُو پٺڻ جي ڏيکاءَ وارن پهريل ڪپڙن جي صورت ۾ روز مره پوڄيو وڃي ٿو.

رامداس جنهن ڏينهن مٿرا ۾ پهتو، اُن ڏينهن رامڪنڪر بخار ۾ ورتل هو. رامداس کي اڃا نئون سولھون ڪو نه مليو هو. هُو شهر کان ڪنهن پوٽر نديءَ جي ڳولها لاءِ ٿي ويو. رام جو هميشه هن کي پنهنجي مدد ڏيڻ لاءِ تيار هو تنهن هڪڙي برهمڻ کي جو خود نديءَ تي ٿي ويو تنهن سان ملايو. هُو پاڻي هڻي هن وٽ آيو ۽ هن کي نديءَ تي هلڻ واسطي رت ڏنائين.

پوٽر ”جمدا“ نديءَ تي پهچي رامداس پهر يا ٽين پنهنن جا ڪپڙا ڏوٽا ۽ پوءِ هُو اشمان واسطي نديءَ ۾ هيٺ لٿو. پر ائين ڪرڻ کان اڳ، هن پنهنجو ننڍڙو لوڻو پٿر

رام ماساريء ۾ سڀ هنڌ مٿس مهر بان هو. ڇاڪاڻ ته هو
 رام جي حڪمران ٿي هن ماساريءَ تي نڪتو هو.
 رامداس ۽ رامڪڪر، رام ننگر مان آهيءَ گاڏيءَ
 ۾ چڙهيا جا ”مٿرا“ تي ويٺي. مٿرا پوئتي رامڪڪر بيمار
 ٿي پيو، تنهن ڇهائيءَ موٽڻ جي رت ڏني.
 رامڪڪر ڇڪو به وقت رامداس سان گڏ رهيو سو
 سمورو وقت سندس ماءُ جيان هر قسم جي برگور ۽ لهندو هو.
 اها رام جي اڃا هئي ته هيٺ هن دوست کان خدا ٿئي.
 رامڪڪر ڇهائيءَ وڃڻ لاءِ هڪدم مٿرا ڇڏي، هائي
 رامداس لڳ ڀڳ ٿورن مٿن واسطي اڪيلو ٿيو. ڇاڪاڻ ته ڇهين
 ڏومالا ۾ هو اڪيل هو، اتي رام هڪڙي وڏيڪ يا ٿورا لاءِ
 ٻيو هڪ ساڏو سواڙون ڪري موڪليو.

”جيڪڏهن تون بيمار آهين ته اندر اچين سگهين ٿو.“
 رامداس جواب ڏنو ”مان بيمار ڪونه آهيان.“
 ”ڇڳو! جي بيمار نه آهين ته بيماريءَ جو بهانو ڪر.“
 پنڊا جيءَ هڪي اشارو ڏنو.

رامداس وراڻيو ”ڪڏهن به نه، هڪي ڪوڙ ڳالها ٿي
 سان بدريبات جو درشن نه ڪبي. اهو راءِ جي حڪم جي
 برخلاف آهي.“

انهن چئي هُو پٺتي موٽيو ٿي ته مهر بان پنڊا جي ڪدم
 هن کي هٿ کان چڪي اندر وٺي ويو ۽ کيس بدريبات جو
 درشن ڪرائي ڪجهه پرساد به ڏنو.

اڙي راءِ! پنهنجي ٻانهي کي آزمائڻ جا ڪم ڪين نهو نا آهن.

هڪڙو ڏينهن بدريبات برهي، ساڌو وري پٺتي
 موٽڻ لڳا. ڪيترن ڏينهن جي مسافريءَ کان پوءِ هُو هڪڙي
 هنڌ پهتا جڏهن کي ”رام ٺنگر“ سڏيو ٿي ويو. جتان هڪڙي
 ويلوي لائين ڏکڻ ڏانهن نڪري ٿي. هماليه جبل جي مسافري
 هنن ڪل چار بجڻ ميل ڪئي. هر دوار کان رام ٺنگر ڇا لهن
 ڏينهن جي بند ٿي هو.

رام ٺنگر جهڙو سندس نالو آهي اهڙو ئي راءِ بر داني
 شهر آهي. دان آلي جي ماڻهن جو آدرش آهي. ويلوي
 اسٽيشن جي ويجهو هڪڙي اسپتال هئي جا بيمارن جي فائدي
 لاءِ ڪانگريس والينٽيرس هلائيندا هئا. سون يا تين کي
 هر روز انهيءَ اسپتال مان مدد ملندي هئي. اتي جي شاهوڪار
 مهر واسين جو ساڌن ۽ غريب ٿير ٿواسين کي ڪارائڻ جو پڻ بند
 مل آهي. اتي جا ماڻهو دياوان ۽ مهمان نواز آهن.

هندستان جي سڀني ڀاڱن ۾ جتي به رامداس مسافري
 ڪئي آهي، اتي جي ماڻهن ٻا بٽ سندس ساڳي راءِ آهي.

سان هڪ ئي ويو جن جي وچ ۾ ويٺو هو.

بدربيات وٽان ”اُڪمند“ نالي لڏي اڪري ٿي. انهن اوچن جاڙهن تي چڙهندي پاترين کي برف وارا وڏا بست لنگهڻا پيا. هُو پوين اکهارو پي پتن کان هليا. اهي برف جا بست، برف جون وڏيون جيون هون. ٽڪريءَ همنان برف جي وڏن ٽڪرن مان وهندڙ پاڻي ٽڪيءَ وهڪ سان لهن ۾ لڏي کي کڏجڻ واسطي وهندو پيو وڃي.

جوت ۾ ٿو اچي ته جڏهن به ان برف جو سهڻو نه ٿئي ٿو تڏهن هڪٿرا ٿيڻ واري ان جي مٿان هلندي لهن اندر هڪ هليا ويا آهن.

چوندا آهن ته ٻنهيءَ جي هڪڙي شاعڪار واپاريءَ کي جتن ٺوليءَ (پنڊگهي جهڙي گاڏي) ۾ چار مڙهيا ماڻهو کڻي ٿي ويا تنهن هُو ٻڌي ويو ۽ تيز وهندڙ پاڻيءَ ۾ گهر ٿي ويو.

رامداس ۽ رامڪر بدربيات ٿي پهچي ويا. اها به هڪ سهڻي ماڻهي هئي جهڙي چوڌاري ڪنڊار نامڪ والگر وڏا جبل هئا. اُتي بدربيات جو مندر سڪرم جو چڙيل آهي. هتي به گرم پاڻيءَ جو ٺلا هو. چشمي جو گرم پاڻي اڪرين لان لهي ان ٺلا ۾ به ٻي ڪنو ٿيو. پاترين اُتي ارسان ڪيو. تڏهن اها به گهڻي هئي. پر رام مهر بان ۽ فوض وارو هو. ان ڪري رآمداس کي تڏهجي سختي مخصوص ڪاڌ ٿي. هڪي بدربيات جي درشن لاءِ مندر ۾ اندر وڃڻ ۾ لڪيڻ ٿي. ڇاڪاڻ ته مندر جي دروازي سامهون پاترين جي گهڻي پيماني هئي. پر ڪن ٻين ماڻهن کي مندر جي پاسي واري در کان اندر وڃڻ جي موڪل ملي ٿي، جتي به پيدا (برهمڻ) نظرداري ڪرڻ لاءِ پيا هئا. رآمداس پڻ اتان وڃڻ چاهيو. هڪڙي لڏي هڪي سڏي ڇڏيو:

رامداس کي نيت رام سلامتيء سان ٺڪر جي ٿري ۾ آندو. ان هنڌ پهچڻ واسطي پنجه ڪلاڪ لڳي ويا. هن ٺڪر جي اوچائي ميل کان به مٿي هئي. ”مندڪيني“ ندي جا اُتان ٺڪري ٿي، انهيءَ جي منهن وٽ اچي، جتان برف ڳري هيٺ لهي ٿي اُتي هن اُشدان ڪيو. پاڻي تمام ٿڌو هو. پر ٿڌ انهيءَ کي ڪهڙي لڳي سگهي ٿي جهجهجي رام رکيا ڪري ٿو.

ڪيدار نات ۾ هڪڙو مندر، ٿورا دوڪان ۽ ڪجهه رهڻ جون جايون آهن. رامداس هڪڙو ڏينهن اُتي ترسي رامڪر جي صلاح تي مسافريءَ لاءِ اڳتي هليو. ٿورا ميل هيٺ لهي ڀاڙين جبلن جي هڪڙيءَ قطار ڏانهن هلڻ شروع ڪيو. هُو مٿي، وڌيڪ مٿي بي چڙهيا. ڏاڍا جلال وارا موهيندڙ نظارا هندي اکين ڏٺا. هُو هڪڙيءَ ٺڪريءَ جي ٿري ۾ هڪ آرام گاه تي آيا، جتي هڪڙو ننڍڙو تلاءُ ”گوڙي ڪنڊ“ جي نالي سان هو. جنهن ۾ چشمن جو گرم پاڻي بي ڪنڊ ٿيو. اُتي پيو به هڪڙو تلاءُ هو جهجهجو پاڻي ٻيلي رنگ جو هو.

رامداس ۽ رامڪر اُتان مسافريءَ لاءِ اڳتي روانا ٿيا. ميلن جا ميل چاڙهيون چڙهندا بي ويا. پيچرو هيٺ اهڙو خراب نه هو جهڙو ڪيدار نات وارو هو. هُو ڏينهن جا ڏينهن بي هليا ۽ ليٽ انهيءَ هنڌ پهتا جنهن کي ”بدري نات يا بدريمارائڻ“ ڪري سڏين ٿا. ان کان اٽڪل اڌ ميل پري هُو هڪڙي پيچري تي وڃي ويٺا ۽ بدري نات جي جبلن تي نظر ڦيرايائون. نظارو اُتي سندر ۽ موهيندڙ هو.

اُهو نظارو چٽل لاءِ رامداس جي قلم ۾ طاقست ڪانهي جو هُو چڱيءَ طرح چٽي سگهي. جئين هُو نظر کڻائيندو ويو تئين هندي سرير جي سهڪ ٺڪر ندي ويٺي ۽ هُو انهن اوچن جبلن

هماليه جبل جي مسافري (اڳتي هلي)

ڪيدر لاک ۾ رآمداس هڪڙو اڙڪو ڪر ڪيو، سڀ راءِ جي مهر سان. جيڪي چوگرد جبل هئا ۽ هي راءِ سان چانبل هئا، انهن مان هڪ ئي جڙ هيو. رآمداس ڏاڍو ستو ساڻس گڏ هليو. وڌيڪ مٿي هلڻ کان، هن ٽن سمن ڪري ٺاڪار ڪئي. هڪ ئي مٿي ٿڌ تمام گهڻي هئي ۽ ٻيو هيٺ لڙڪڻ هو اندر هرو. پر رآمداس، جڏهن پاڻ کي راءِ جي هٿن ۾ ڇڏي ٿو هو تڏهن ڪا به پرواه نه ڪري مٿي، وڌيڪ مٿي چڙهندو هو جهستانين هڙ ٽڪريءَ جي چوٽيءَ تي وڃي پهتو، لان هر هڪجي سوڙهي ۽ نمائي شڪل واريءَ چوٽيءَ سان وڃي لڳو. چوٽيءَ سان لڳي هن فتنه پاڻ کي ڪري وڌي آواز سان سري راءِ جي حڪم مٽائي. ۽ (آواز جي سڃي طاقت سان يا چوٽ آواز سان) اڃا ڏيائين:

”اوه سري راءِ، جڏهن راءِ، جڏهن راءِ“
اڙي راءِ! تون ڪهڙي نه وڌائيءَ واري هستي آهين.
هاڻي هيٺ لهڻ تمام چوڪا ٿيو جو. هڪڙو غلطي وارو قدم ڪڍڻ يا ٿورو ئي لڙڪڻ هر مهين ٻي ڪرڻ ۽ سڀني هر ناس لڳڻ. تڏهن هر ٻڌي نه جي راءِ سونهون آهي آئي ڪهڙو خوف آهي؟ ڪهڙي راءِ کي بهادريءَ سان منهن لڳو ٿي؟ هو آهستي آهستي چرندو هيٺ لهڻ لڳو پر ٽڪريءَ لاهين ٿو ڪم. نهڪ ساڳئي وقت راءِ جي ٻڌڻ هر راءِ سڀني وسرو. هو گور ڪرڻ کان سواءِ ئي مٿي چڙهندو هو پر مهر سان هن ٽڪر ٻي اڪا ٿڌ ئي مخصوص ڪئي.

ٻي گذارش هڪڙيءَ ٻڌيءَ زال يا بت آهي . جنهن جو ساڻ هڪ ٽوڪري ۾ اڪثر جو هنڪي هڪڙو مڙو ٿا ڪرو ماڻهو ڪٿي ٿي هليو . [مسافريءَ ۾ ٿڪجي پوڻا جي حالت ۾ اٿان جا ٿا ڪرو ماڻهو مسافرن کان پئسا وٺي پالڪين ۾ يا ٽوڪرن ۾ وهاري مٿي پهچائيندا آهن] . مسافريءَ جي ڪن ڪن هنڌن تي هن پنهنجو بار آرام وٺڻ لاءِ هيٺ بي لائو . ٻچاڙيءَ جو ڀرو هن ٽوڪرو اتي لائو جتي رستي جي ڀر ۾ رامڪڪر ۽ رامداس آرام ڪري رهيا هئا . دستور موجب هن ٽوڪرو هيٺ رکي ٻڌيءَ ماڻا کي چيو ته ڪجهه وقت ٽوڪري کان ٻاهر اڪري اچ ، پر جواب نه ٻڌي ٿا ڪرو ماڻهو ٽوڪري ۾ ليٽو يا ٿو ته هن کان عجب ۽ دڪ واري رڙ ٺڪري وئي .

هن رڙ ڪندي چيو ” غريب زال موڪلائي رهي آهي “
 اڙي رام! سڀ ڪجهه تنهنجي اڇا موجب ٿئي ٿو .
 رامداس ۽ سندس سونهون رامڪڪر پوءِ مٿي ۽
 وڌيڪ مٿي چڙهيا ۽ آخر ” ڪيدر لائٽ “ ۾ پهتا . اهو هڪڙو
 عالیشان هنڌ هو . اهو صاف ميدان وڏن اوچن برف سان
 چانيل جبلن جي وچ ۾ هو . هتي ٿڌ نهايت سخت هئي .

اڙي رام! تنهنجي مهر باني تنهنجي ٻانهي تي تمام گهڻي
 آهي جو ٽوڪري ٿڌ سهڻ جي اهڙي شڪتي ڏني آهي .

مشڪل سان اچي وڃڻ جو هڪڙو مثال هتي ذڪر ڪهي ٿو .
 رامداس ڇاڙهيءَ جي وڇر هڪڙي هنڌ ٻيڙي تي
 رامڪر واسطي ٿر سڙو ايلو هو . اُهر هنڌ هڪڙي اوچيءَ
 ٽڪريءَ جو ڪنڊ هو جنهنجي هيٺان هڪڙي ننڍي ٻي وهِي .
 ٻيڙو تمام سوڙهو هو . هڪ سورهن ورهين جي سندر چوڪري
 ڦڙ ٽائيءَ سان ماريءَ تان موٽندي هيٺ لهندي ڏسڻ ۾
 آئي . اها لاهي بالڪل اونهي هئي پر چرڪريءَ هي لاهڻ جي
 رفتار بالڪل تيز هئي . سندس گهٽيءَ ڪوشش هوندي نه هوندي
 وس کان ٻاهر چوڌ مان ٻي هٿ لٽي . چوڪري هيٺ گهٽو
 هيٺ آئي . هنجي جهري ۾ چرڪر وڃان وٽ آيل هو . کيس
 خبر پئي ٻي نه ڪيئن بهوس ٿي هٿ گهاٽندي ٻيئي وڃان ٿو
 سندس طاقت کان ٻاهر هو جو پاڻ کي وس ڪري ، ٽڪريءَ
 جي ڪنڌ ڏانهن ڊوڙ ٻڌران هو ٻيڙي جي ڪنڌ تان
 ٿا ٻڙ جهڙي هٿ ٻي لٽي .

رامداس اهو نظارو وڃان ساه واري هيٺان ڏاڍيءَ
 جذبات سان ٻي صاحبو ۽ سائين ۾ رام کي سڏيندو رهيو ته اچي
 هيڪي بچاءُ . رام ٿي ائين ڪري سگهيو ٿي پر ڪو به نه .
 چوڪري هاڻي ڪنڌ تي آئي . هن گهٽيءَ طاقت ۽ آدم سان
 پاڻ کي وس ۾ آندو . هنجي ڪا ٻي ٻيڙو ڪجهه حصو ڪنڌ
 کان ٻاهر هو .

اڙي رام! ڪهڙي نه خوفناڪ حالت هئي ان وقت!
 رام انهنجي لائي جي هٿ هٿ هڻي .

رامداس ٺهاري ٿو ۽ ڏسي ٿو ته چوڪري ”رام رام“
 اڇاري ٻيڙي تي ڪري . اڙي! اچي، اچي!! رام هيڪي
 پيا ٻو . هو اُتي ڪڙي ٿي ، مٿس نه اُرسی ۽ اڳتي هٿ ٻڌ
 نٿي . ٻي ٻي چوڪري! ڪهڙو نه لڏوڪرو عجب ۾ وجهندڙ
 ر نٿو آهي!

انھن جي حياتيءَ جي رھڻ جو نمونو هن سڌريل زندگيءَ جي نقصانڪار اثر کان آزاد آھي ۽ ٺھڻڪري هنن جون حياتيون ساديون، پور ۽ ايمانداريءَ سان پُر پور آھن.

مسافريءَ جي ٻن ٻن منزلن تي، ٽڪرين مٿان يا غارن ۾ ساڌو ٽپ ڪندا ڏسڻ ۾ ايندا آھن. انھن جي سنگت ڳولھڻ ۽ ڪجهه وقت اتي رھڻ سان وڏي نعمت آھي. ساڌوءَ جو سنگ من جي واسطي گھڻو ضروري. اشدان آھي. جيڪو پوڙ واپو ڇڪر جو پنھنجي ڌيان ڏياران پنھنجي چوڌاري خلقي ٿو سا اھا زندي آھي جنھن ۾ من اشدان ڪري ٿو ۽ خراب خيال ۽ اثر باڪل ڪڍي ڇڏي ٿو. انھن پوڙ ٽڪرين تي نارد ۽ اگست مٽيءَ جهڙن مشهور ستن جا آشرم آھن. اُتي ھڪڙو ھنڌ آھي جنھن کي ”بانڊو ڪيش“ ڪري سڏيندا آھن جتي چوڻ ۾ اچي ٿو ته ”بانڊو“ ڪجهه وقت ”ڪيلاس“ جي مسافريءَ تي ويندي اُترسيا ھئا. اُتي ھڪڙو مندر آھي جنھن ۾ ڪي جھوليون لکيتون ٿا ۽ جي پليٽن تي اُڪريل آھن.

رامداس ۽ رامڪر انھن جبلن تي پھرين جڳھ جا پيئي سا ھئي ”ارجڳڻا راڻي“. انھيءَ ھنڌ جي چاڙھي اوکي ۽ اُتي ھئي ۽ ھتي ميدان ھو، جنھنجي چوڌاري برف سان ڇايل ٽڪريون ھيون. ان ڪري اُتي ٿڌ تمام گھڻي ھئي. ڀيرت واسي اُتي ھڪ ڏينھن رھيا.

ان کانپوءِ ھو ٻئي جڳھ ٿورو پنڌ ھيٺ لهي ٽڪرين جي قطار تي چڙھيا. اُتي پھچو تمام سوڙھو، ڪڙ ٻڙ وارو ۽ خوشنماڪ ھو. ڪمزور ۽ ڀڳل نسل پليون ھيون جتان کين لنگھڻو پيو. انھن کانسواءِ برف سان ڇايل وڏن پٿرن تان به کين جھانڳڻو پيو. اُتي ٻي پھچي جي جوڪا ٿئيءَ حالت ھئي سبب چوڻا ته ھر سال ڪيترا ٿير ٿورا سي اُھن ٽڪرين تان لڙڪي ھيٺ نديءَ جي وريدار وھڪ ۾ گھلجي سوين فوت ھيٺ وڃي پون ٿا. پـ

سکيو. پر دامداس پنهنجو ڏٺي نه هو، دام تي سندس ڏٺي هو. هڪڙي هنڌ هو ٻئي هڪٻئي کان وڇڙي ويا جهنگري بيهي ڪي ڳڻتي ٿي، پر تڏهن هوندي به دام هنن کي هڪڙي آستان جيئن ڪي ”رڌر پراڳ“ ڪولين ٿا اتي ملايو.

هزارها ليرڪ واسي هر سال هن مند ۾ (مارچ کان جون تائين) نر ۽ مڙھون ٺاهي ٺڪرين تي پئي چڙهيا ۽ لٽا. سميتي ليرڪ واسي، ساڌو ۽ بيا جن کي دامداس رستي ۾ کڏيو سي هن تي مڙھان هئا. بمبئي جيڙي اٺا شهر هي ڪن شاهوڪار واپارين کي پٺ ۾ واسطي ڏاڍي اڏن هئي. ڇاڪاڻ ته دام مڙھان آهي ته سڀ مڙھان آهن ۽ دام تي سڀني ۾ آهي.

جلن تي ٺاڪرو ٽرمون ۽ هن نمون جي سهڻي شڪل واريون ۽ چڪرون مطبوط آهن. اهي چوڙائي مال ۽ ٻوڪ تي گلوان ڪن ٿيون. سپاڙڪ هن جي ٻوشاڪ ۽ رهڻي هڪڻي ٺاڪل سادي آهي. هنن جو پگھوان ۾ گھڻو نسچو آهي. هنن جي زبان تي هروقت ”دام، دام“ آهي. هيڪڏهن انهن سان ڳالهايو ته هو مڙھو ۽ هي هڪڪ سان چوڻدا ته اسين رهي، جي هنن ٺڪرين تي رهندا هئا تن جو اولاد آهيون. هنن جا سمورا ڪپڙا پٿر جا ٺهيل آهن. مڙھ پشمي ڪوت، پشمي ڪپڙا ۽ ڪاريون ٽوپيون پهرين ۽ زالون ساڙهين پدران کپرا المڪست ٻڪين. اهي المڪست، هو جيڪي واريون اتي ٻالين ٿا کڻي پٿر مان اٽپي ٿيار ڪن ٿا. کاڌي جو سامان ۽ ڪپڙا حياتيءَ جون به ضرورتون، سي سندن پوروئي جي نمائش آهن. هو هڪڙي همڙا پئي هنڌ ويٺو وٽس، سڀڪو مڙھ ڇاهي زال ڪجهه پٿر پاڻ سان کڻندا آهن ۽ رستي تي هلندي بيا اٿندا. هنن کي سادا آڏا ٿا کڏن وارا ۽ آهن جنهن تي هو ان جي ڏاڳن مان ڪپڙو اٿن ٿا.

اڙي رام! هنن ٻا لهي ٿي سڄي پڇي ٽنهنجي بهتد
مهر ٻا لي آهي.

رامڪڪر ۽ رامداس روز بروز پنهنجي هلڻ جي رفتار
ٿيڻ ڪندا ويا. رامداس کي ڪنهن به قسم جو ٿڪ يا سور يا
بي آرامي ڪانه ٿي. هو هميشه جيان تازو ٿو ٿو هو. اها
سڀ رام جي مهر هئي، جنهن جو ٿا ٿو هر دم سندس زبان
آهي هو.

هو ٻئي چٽا جبل پٺيان جبل لنگهندا ۽ جئين هو مٿي
چڙهندا ويا تئين وڌيڪ اعليٰ ۽ تران نظارا هنڪي عجب
پر وجهندڙ نظارن جي اڳيان آيا. اهو سڀ ڪڙو جادو مثل
سچو هو جو رام جي پورن مهما ۽ وڏائيءَ سان پور هو.

اٽي رام پنهنجي حيرت پر وجهندڙ ليلان ڏيکاري رهيو
آهي. هو طاقت وارو وڏو جادوگر آهي. نظاري پٺيان
نظارو پنهنجي اکين اڳيان ڦري ٿو ۽ سمڪ ڪا نسوا ٿون هن
وڏي جادوگر جي سؤڪير طلسم ۽ جادوءَ جي اثر هيٺ اچين
ٿو. ٿون وساري ڇڏين ٿو ته تون ڪير آهين ۽ ڪٿي آهين؟
صرف اهڙي وايو چڪر ۾ مدو ۽ گم ٿيو وڃن ٿو جهڙيءَ طرح
دونهي جو ذرو هوا ۾ گم ٿي وڃي ٿو.

رامداس ڏاڍو ٿڪڙو پٺي ڪيو. هو سڄي پڇي
اڏاڻو پي ۽ ٿمار ڏکيون چاڙهيون به ڪدم چڙهي ٿي ويو.
هنڪي پنهنجي سر ٻار جي به سمڪ ڪانه ٿي پيئي. هن جو من
بلڪل رام ۾ پڌل هو جوئي فقط هنڪي هن جادوءَ وارن
نظارن ۾ بي نظر آيو.

مٿي ۽ وڌيڪ مٿي آهي اُٿڪ يا ٿري چڙهندا پي ويا.
رامڪڪر جنهن کي ڳري ڳڙهي ڪڍي پيئي، تنهن رامداس
جي لکيءَ ڏوڙ جي ڏانهن پي ڪئي جو هو ساڻس پڇي نٿي

هماليہ جي مسافري (ہلندڙ)

چونکي ڏينهن هُو مٿي نڪرن ٿي، پنهنجي ماريءَ لاءِ نڪتا. جيئن هُو مٿي مٿي جبل تي چڙهندا ٿي ويا، تنهن ۾ به ۽ نشان وارا ٻيا به ڏاڪڻ ڏٺا.

ساجي پاسي ٻوٽو گنگا بهه جي ڳيٽي زور ۽ شڪتيءَ سان
 ٺڪرين تان هيٺ ٻي لٿي، ۽ کائي پاسي اوجھون جا ٻوٽو
 ٺڪرون جي ٻرون سڙيءَ ۽ ننڍن ننڍن وڻن سان ٻوٽل ڏيکاءُ
 سان ڪڪر دل ۾ ٺڪرون اٿاري پاڻ ۾ مٽو ڪندڙ ھيون. اُتي
 هي هوا ۾ رمار جي حاضريءَ سان ٻوٽل هئي. ڏورانهن
 ٺڪراون ۽ ماڻهو پون، ڪنهن ونگ ڪندڙ آسمان، جنهن ۾
 اچي ٻاهر ڌوڙا ڪڪر عجب شڪليون ڏاري پھليون ھيون.
 اُف جا ٿوڀ ٻاٺل جبلن، سوين ميل پري مٿي سچ جي ٿرون
 ۾ ئي ڊھلڪا ڏنا جڙ نه ھن ئي دويون چاڊرون وڇايل آھن.
 اُهي سڀ تھنجي من کي موھيندڙ نظارا ھئا.

آڙي! واه جو آڏو ٺڪارڻ جو جادو! آڙي! مسڪين
وامداس کي ٻڌرا لڳائي ٺڪارڻ مان سان ۽ آڏو ٺڪارڻ
سونهن ۽ عجب ۾ وجهيندي آڏو ٺڪارڻ جي مڃڻ بيان ڪري،
هي هُو وائڙو ڪندڙ نظارن مان ٻي رهيو هو.

چڻن جو هلو پي نئين هن راءِ جي اُٻار سونهن خون
سرن ۽ وڌيڪ اولهون سرڪيون بي بيتيون ۽ وار لڳ
جڏهن وڌيڪ هوندو. کان جو هو انهن جي نئي پر گهر

ڪندو هو. هنڪي عجيب خوشي ٻا ٺڌرن سان ٻارن وانگر
 ٺڳ ۾ ايندي هئي ۽ هنن پٺيان ٻوڙڙ ۽ خوشيءَ ۽ راند وڇاڻ
 عجيب آواز ڪڍندو هو. هنجو چهرو ڇمڪندڙ هو ۽ هنجون سايون
 اکيون پيار جي پاڻيءَ سان ٻي بهڪيون. ساڳئي وڻ هيٺ
 هڪڙو ننڍو ساڌو هو جنهنجو آواز سنو هو جو هن راءِ جي
 مها ڳاڻڻ جي سندر ڪم ۾ ٻي لڳايو.

هتي ئي ٿي ڏينهن شانتي ۽ خوشيءَ ۾ نٻريو. راءِ ڪڪر
 راءِ داس جي کاڌي تي نظرداري ڪرڻ ۾ گهڻو مهر بان هو.
 رشڪيش ۾ به وڏا ان کيتر آهن جي روز سنڀالين واسطي
 کاڌو ميسر رکندا آهن. انهن مان هڪڙو هڪ وڏي مها نما
 جهنگ جو نالو ”ڪاڻي ڪملي والا“ هو تنهن ڪري هو ۽ اهو
 مها نما هاڻي مها سماڏيءَ ۾ آهي. انهن اکرن تي ۽ سڀني
 ساڌن جي زبان تي هن جو برڪت وجهندڙ نالو آهي. پنهنجي
 ٻار پاڻ سان هن بمبئي ۽ ٻين وڏن شهرن جي شاهوڪار واپارين
 تي زور رکيو ته هو اکرن جي ڏهن يا پندرهن ميلن جي مفاصلي
 تي هڪڙي ڌرمشالا کولين جتي سداوت يا کاڌي جون شيون
 سواءِ قيمت جي سڀني ساڌن کي ڏجن جن کي رشڪيش مان
 ڇڏڪيون مليون هجن. راءِ ڪڪر ٺڳ آهي ڇڏڪيون راءِ داس
 واسطي رشڪيش مان هٿ ڪيون هيون.

دامداس جي خوشيءَ واري مرڪ سان مڙهبا ڪئي ۽ اهي مهاڻا جي چوڻن ۾ ڏنڊوت ڪري ٿڌي تي ويٺا. هن مهمانن کي ڪي ٿونا آڇيا ۽ سادي پارائي ڪشتگو گنگا جي پي پو واري ستن نسبت ڪئي جي اُلي جي گهاٽن بيلن ۾ جتي رواجي ماڻهو وڃي نه سگهي اتي ڏسڻ ۾ ايندا هئا ۽ جتي ڪن سالن کان تبشيا ڪري رهيا هئا.

دامداس کي هن سهڻي صلاح ڏني ته حيترو ئي سگهڻي اوترو وقت اڪاٺ ۾ ويهي ساڌن ڪر. انهيءَ کان وڌيڪ سلو ريتو پنهنجي من کي وس ۾ رکڻ جو ٻو ڪو نه آهي. هُو مهر بان، دوستارو، موهيندڙ ۽ سلو هو.

اڙي دام! تون ئي پاڻ سڀ ۾ هٿين ۽ پنهنجي مهما دامداس هن ساديءَ ڇف هيٺان مخصوص ڪئي.

پي پاڻي هڪڙي ڳالھ. اها آهي ته سمجھ کي پڪن لاءِ ڏاڍو پيار هو. هُو روز پنهنجو ڪاڌو هنن سان وادڻ کانسواءِ ڪنهن کائيندو هو. اهي پنهنجي حصي واسطي جهوپڙيءَ جي ٻاهر وٺن ٿي ترسي ويٺا هئا. انهن نسبت هن ڏاڍي ٻر ۾ مان پي ڳالهون ڪيون. ٻاهر نڪري اهي نئي گنگا مانا جي ڪناري تي پي ٿريا، جتي هنن ڪي سياسي گرو وٺن ڪيڙن ۾ ٻه ڪول ڏٺا. هنن جا جهرا خوشيءَ جي روشنيءَ سان پي ڇمڪيا. هُو سڀ صبح جي پوڻ پاڻيءَ ۾ لاشن ڪرڻ واسطي ٻاهر آيا هئا. دامداس رشبڪيش ۾ رهڻ جو وقت هڪڙي ٻيڙي وٺي هڪ ڏينھن جي ڪناري تي هڪڙي مهاڻا جي جهوپڙيءَ ويٺو مٽيءَ جو ٿلهو جو وٺ جي چوڌاري هو اهو وڃي والاريو. هي سمجھ نه هئي ڏاڍو مهر بان هو. هن کي ڪا به ٻا ندرن کي ڪارائتو هو ختم هو جي سندس جهوپڙيءَ جي چوڌاري اچي ڪڍا ٿيندا هئا. اُلهنڪي ڪارائتو لاءِ هُو بازاد ۾ پٺڻ ويٺو هو ۽ کاڌي جو سامان ۽ گاه هڪ

ٽنڊ سان ڏيکيل آهن سي پريان جهڪيءَ طرح ظاهر آهن
 جڳ ٽي اهي ڪڪرن جي اُٿل وارين لهرين کي جي سندن مٿان
 آهن ڇهي رهيون آهن. ويجهو نظر ڪرڻ سان اوچا ۽ ڀاري
 ٽڪر ۽ گهاٽا پيلا ڏسڻ ۾ ايندا آهن، جن ۾ ساوا پيلا ۽ ڳاڙها گڏيل
 رنگ پڻ، ٿارين ۽ گلن جا آهن. اڃا به ويجهو نظر ڦيرائڻ
 سان پوئو گنگا نديءَ جو ڀلوري پاڻي جو سائت ۽ سهائي
 مهوئي وهي ٿو ۽ پنهنجي چائيءَ کي ڀاري ٽڪرن جا ٽڪر جي
 هن جي زوردار پاڻيءَ اُڀارن کان ڇڏا آهن ۽ هنن کي گول ۽
 لسو ڪيو آهي سي ظاهر ڏسڻ ۾ اچن ٿا.

اڙي دام! نون اعليٰ آهن.

هن وڏي نديءَ جي هڪڙي پاسي تي ڪي ننڍيون
 ڪڪريون جهوپڙيون ٺاهو ڪيون ۽ صاف ڏسڻ ۾ اچن ٿيون
 جي سنڀالين جا آشرم آهن.

دامڪڙو رامداس کي انهن جهوپڙين مان هڪڙيءَ
 ۾ وٺي ويو. جهوپڙيءَ جو اندريون ڀاڱو بالڪل سادي
 سا مان سان ٺهيل هو. اندر هڪڙي بانس جي ڪٽ جهنڊا به
 پاڻا خود جهوپڙيءَ جا ٿيا هئا ۽ ان تي هڪڙي هرڻ جي
 گل وڇايل هئي. هڪڙو ڪمبل يا پلنگيٽ ٺه، ڪيل پٿرن
 کان رکيل هو. هڪڙو ٻوڙا ٻوڙا ٻوڙا ٻوڙا ٻوڙا ٻوڙا
 ڪل تي پلٽي ماري ويٺو هو. هڪڙي ڪلهي تي سندس ڪاري
 ستيري وارو ڪرمڊل ٽنگيل هو. هڪي ٻيا ڪي به ڪپڙا نه
 هئا سواءِ هڪڙي ٽڪر ڪپڙي جي ۽ هڪ لنگوت جي، جي
 اُس ۾ ٻاهر پي سکا. جهوپڙيءَ جي واريءَ واري پٽ تي
 هڪڙو بانس مان جڙيل ٿڌو هو ۽ ڪنڊ ۾ به ڪارا پٿر هڪڙو
 وڏو ۽ ٻيو ننڍو جهنڊي بادامون ۽ ٻيون اهڙيون ڪاڌي جون
 سخت گل واريون شيون ٻيهڻ واسطي رکيل هيون. سنڌ جي
 ڇهري مان سائت ۽ آند بکي رهيو هو. هن دامڪڙو ۽

هماليه جبل جي مسافري

هماليه جبل جي مسافريءَ لاءِ رآمداس واسطي جهانسيءَ وارن دوستن سمورو گهريل سامان ميسر ڪري ڏنو ۽ اڪرون جو ڏينهن اڳ آيو. ڪيترا ماڻهو رهاڊي اسٽيشن تي لهائي رآمداس ۽ رامڪڪر کان موڪلائڻ واسطي آيل هئا. ٻئي ڏيئون ڪي ٻئي واسطي شب اڃائون ڏيکاري جدا ٿيون.

کاڏي هلي، ٿان هر هي اچي ”هردوار“ پهتا. هردوار جنهن سندس نالي مان ظاهر آهي، هماليه ٻهاڙ جي مندرون جو دروازو آهي. ياتري — ڏينهن هتي اوسيا. هنن ”گنگا“ جي ڪناري تي وڃي ڏاڍو آئند پراپت ڪيو. جتي روزانو ڪيترا سياسي ۽ سياستيون، ساڙو، پيگم، ارهه ۽ ٻولر ماڻائون ڪاٽين ٿا ۽ اهي سڀ لشڪارن، اڇاڻاڻا، سنڌيا، پراڻا ۽ ٻوڇا پاٽ هر مشغول رهين ٿا.

اڙي رام! ٿون هن سندو ۽ ٻُڙو آستان تي پورو پورو ظاهر آهن.

هاڻي هتان کان هماليه جي مسافري شروع ٿي.

رآمداس ۽ رامڪڪر مٿي مٿي ٻئي چڙهيا ۽ اچي اُتي پهتا جنهنکي ”رنگهه“ سڏجي ٿو. رنگهه ڏاڍو سندر آستان آهي. ٻُڙو گنگا لڏيءَ جي ڪناري جا لڏاڻا لهاپت وڌيڪ آهن. هتي جبلن جون اوچيون چوٽيون جي اچي

مهادهو پارساد وٽ رهيل هو، ته هو سیت کي دان ۽
نماڻائيءَ جي مورتِي سمجهندو هو. مهادهو ڪنهن به بکڻي کي
پنهنجي درٿان سواءِ ڪارائڻ جي نه ڇڏيندو هو ۽ پاڻ به ڪاڻي
به هن کي ڪارائيندو هو. هنجي دل اهڙي نرم ۽ پريم واري
هئي. مهادهو جي نماڻائي هڪ مثال هئي.

دام، رامداس کي هن دوست جي سنگ ۾ ڇڏيو ته
جڏهن هن کي خبر پوي ته سڄي دان ۽ نماڻائيءَ کي اڙاڙ
آزمائش ۾ آڻڻ جو مطلب ڇا آهي؟

رامڪڙڪڙ جو رامداس سان گڏ هماليه جبل جي
مساڙيءَ لاءِ سٺيڙيل هو سو پنهنجي بگهار جي ڏهن پٽي دان
۾ ڏيندو هو. اهو هن جو اصل لاءِ نيم هو. اهو هڪڙو سندس
اشارو سڀ واسطي آهي.

دان: نسبت ذڪر ڪندي چئجي ته اتر هندستان جي گرهستن
جو آدرش تمام اتم ۽ اوچو آهي.

جهوني زماني وارن ماڻهن جو آدرش هو ته ڪنهن به
گرهستيءَ کي گرهست ۾ رهڻ جو حق ڪونهي جيڪڏهن هو
پنهنجو ڪاڌو ڪنهن بکڻي انسان، جنهن وٽ ڪوبه پيسو
پنڇڙ نه آهي (سادو يا فقير) سان روزانو وٺندي
نٿو ڪائي. سڄي پڇه اهو ظاهر ٿيل آهي ته مٿس گرهست
آشرم ۾ خاص انهيءَ مقصد سان گهڙي ٿو ته جڏهن هيءُ اتم
آدرش پالي. ڪي گرهستي آهن جي اهڙي مهمان واسطي
رسي ڪونه وهندا پر هنجي ڳولها لاءِ گهڻين، مندُون يا ترمشالائن
ولندا ڦرندا. گرهستيءَ جي اها هڪ پاڪيزگي آهي.
امداس کي ڏکڻ هندستان جي به اهڙن قصن جو پورو آزمودو
هي، جتي پڻ دان کي اوچ آستان مليل آهي.

سڄي پڇه سارو هندستان دان جي وڏي پومي آهي.

پڳران لښمځي ٻالهي کي کاله توبان شمع لفظ ڪتب آڻي
سبب سزا ڏني آهي. ڏس! ڪيئن نه مڙهجو ڪار گهٽجي وڃي
آهي ۽ مان پراڻو ٻالهي لڏو سگهان.

دامداس مٺي نوع ۾ چيو ”اڙي دوست! مون کي راجو
ٻڌي سڄي ٻيڙ ڏاڍو افسوس ٿو لڳي. راجا ٻڪ ڪري ڄاڻ
نه پڳران ڪڏهن به سزا نه ڏئي. پڳران به راجا ٻڪ
آهي ۽ هميشه ميران آهي. ٻيڙهه ڪهڙي شڪ شڪ ٿي اسان جا
دشمن آهن، جي تمار گهڻي خرابي ٻڌا ڪن ٿا. جنهن کي اسان
خرابي لا چئون سو ٻيڙهه ڇوڏي ڪڍو آهي.“

هن دوست ڪدم دامداس جو ساڄو هٿ ٻڪري
ٻيڙهه ٽٽي ٿي ڪهڙو نه هڃو ڪلر صاف ٿي پيو. عجب هي
حد ٿي نه رهي جو ٿورن متن ۾ هڙ ڇڪو پٿر ٿي پيو ۽ ٻاڪل
صاف اڳي حيان ٻالهي ٿي لڳو.

هن خوشيءَ وچان چيو ”ڏس ميران! اٺون ڪهڙو
طاف وارو آهي.“

دامداس جواب ڏنو ”ٻيڙا دوست! تون ٻل ٿو
ڪرين. دامداس راجو جو غريب ٻانڙو آهي ۽ ڪا به طاف
ٻانڙو سان نه ٿو رکي. توکي صرف لښمځي سڄي نسي ٿي چٽو
آهي، نه ڪنهن ٻئي.“

ان واقعي کان پوءِ هن دوست هي دامداس سان گهڻي
دل لڳي ۽ مٿس ڏاڍو ميران ٿيو.

اڙي راجو! تون ڪا رست ڪهڙا نه عجب ۾ وڃيندڙ آهن
جو دامداس ڪنهن ڪنهن مهل ٻاڪل وائڙو ٿي ٿو وڃي.

دامداس شهر ۾ هن به دوستن سان گذار هو، سي گهڻو
ڪري سڀ ڏاڍي سڀاءَ جا هئا ۽ خاص ڪري عورتن سان
مهربانيءَ ۽ مڙهڻ لوازبيءَ جو ور لاءِ ڪندا هئا. جڏهن دامداس

ڪرڻ ۽ وڏي اُنڪ وجهي ٿو ۽ هن کان چوائڻي ٿو ته ”ڀڳوان مان آهيان.“

اُن دوست ڪجهه وقت وڌيڪ بھت ڪرڻ چاهيو پر وري هن ڳالهه کي ٿاري ڇڏيائين.

رامداس کي ڏينهن اڳانت واري هنڌ رهڻ ٿي پسند ڪيو. هن جي خواهش موجب سندس دوست هڪئي شهر کان هيل کن پري هڪڙي باغ ۾ وٺي ويا، جتي هڪڙو ننڍڙو مڻهه ٺهيل هو. هو ڪجهه ڏينهن اُتي رهيو. سندس دوست هر روز سانجهيءَ جوڙهن سان گڏجڻ ايندا هئا.

اُتي وري رآمداس سان هڪڙو اسڪول ماسٽر بھت ڪرڻ واسطي آيو. هو آري سماجي خيالن جو هو ۽ وڏي سميت سوامي ڏيانند سرسوتيءَ جو شش هو. هيءُ دوست گفتگو ڪندي ڏاڍو گرم ۽ وهلور ٿي ويو. اڳالهه شديءَ جي پرچار ۽ بابت هئي، جو پرچار سوامي شرڏانند جو آستان ٿيل هو. رآمداس اهڙي پرچار جي بلڪل ترخلاف هو. جيئن ته هو سڄي ڪنهن جي به ڌرمي عقيدن ۾ ويڇو وجهندڙ ڪوشش جي برخلاف هو. سڀ ڌرم ساڳئي مقصد تي پهچائين ٿا، اهوئي تمام سندر ۽ سچو مٿو آهي. بھت جي پڇاڙيءَ ۾ اهو ماسٽر شا نائتي ڳالهائڻ جي حد به ٿيڻي ويو. تنهن هوندي به رآمداس رام جي مهر سان بلڪل ٺڌو ۽ ساوڌان رهيو. جدا ٿيڻ وقت هن دوست کي خاطري ڏنائين ته رام توکي گهڻو پيار ٿو ڪري، جيتوڻيڪ تو کيترا اعتراض جوڳا لفظ ڪتب آندا آهن.

بٽي ڏينهن وري هي دوست ساڳئي وقت ٽڪڙو آيو پر ڳالهائڻ نه ٿي سگهيو، فقط چپ چوري ٿي سگهيو. هڪڙو ڏاڍو بلڪل گهٽيل هو ۽ هڪجي حالت ڏاڍي رحم جوڳي هئي. رآمداس جي پيرن تي ڪري هن پڪار ٻو ”اڙي مهراج!

ڌرمي ڳالهه تي بحث ڪرڻ آيو.

هڪڙو ٻيو سوال هو: ”تون ڪير آهين؟“
 رامداس جو جواب بلڪل سادو هو ”مان رامداس
 آهيان.“

دوست چيو ”تون لاهو ڪوڙ تو ڇوڻ. تون خود ”رام“
 آهين. ڪڏهن تون ڇوڻ تو مان رامداس آهيان، ڪڏهن
 توکي خبر نٿي پوي ته تون ڇا ٿو ڇوڻ. ڀڳوان هر هنڌ آهي
 ۽ سرڙو يا ڀڪ آهي. هو تو ڀر آهي، سر تون آهو آهين، راجا
 ڳالهه اڪدم قبول ڪر.“

رامداس جواب ڏنو ”پيارا دوست! ڀڳوان اڃا به
 هر هنڌ ۽ سرڙو يا ڀڪ آهي. پر ساڳئي وقت لاهو به ظاهر
 ڪرڻ گهرجي ته ڀڳوان هڪ آهي. ساڳيو ڀڳوان هڪ ڪڏهن
 تو ڀر، مون ڀر ۽ هر هنڌ آهي ته مان نماڻائيءَ سان ڀڳيان ٿو ته
 اٺن ڪڏهن کان ٻيو سوال پڇين؟“

ڪجهه وقت ويچار ڪري دوست لاجواب ٿيو ۽ چوڻ
 لڳو ”ڇڱو پل! مون لاهو سوال پاڻ کان پڇيو.“

هن دوست لاهو جواب ڏيندي ٻيوئن چوڻ کي وڙڻ
 ڏيڻ واسطي ڏنو، ڇاڪاڻ ته هڪڏهن هو چوندو ته مون
 لاهو سوال رامداس کان پڇيو ته بحث ڪندڙ صفا ڏيندي
 ڏوٽي ”تون ۽ مان“ جي ظاهر ڪندو.

رامداس جواب ڏنو ”ڇڱي ڳالهه هيءُ آهي ته رام
 ڳالهائي نٿو. پر ڪڏهن هو ڳالهائي ٿو ته پوءِ ”رام“ نه آهي.
 ڳالهائڻ هميشه ڏوٽي آهي نٿي. هڪڙو ڳالهائيندڙ ۽
 ٻيو ڪنهن سان ڳالهائڻي. ڪنهن ته رام هڪڙو آهي ڪنهن
 هن کي ورهائي نٿو سگهجي. لاهو انسان جو صرف اڳيان ئي
 آهي جو آڀي هي وس ٿي، ڀڳوان جي پورن اڳيان مخصوص

پيدا ٿي ۽ جو لاهو ٻڌ ڏيڻ، رامداس واسطي گهڻي
 پيار جي نيشاني هو. هنکي ننڊ ڪرڻ واسطي زور لڳائيندو
 هو ۽ انڪري مانيءَ کاتي کانپوءِ هو مندر ڪو نه ڇڏيندو
 هو جيستائين ڪه رامداس ننڊ ڪري. اڙي رام! تون ڪهڙو
 نه مهر بان آهين!

هڪڙي ڏينهن منجهند جو گهمڻ وقت رامداس کي اچي
 اڃ لڳي. هن ڏٺو ته ڪي ماڻا تون رستي تي هڪ ڪوه مان
 پاڻي ڀري رهيون آهن. هو وڌي انهن ماڻاڻن وٽ آيو ۽
 پنهنجي اڃ لاهڻ لاءِ هن عرض ڪيو ته مون کي ڪجهه پاڻي
 ڏيو. جواب ۾ هڪڙيءَ ماڻا جنهن کان هن پاڻي گهريو، تنهن
 هيئن چيو:-

”مهراج! مان مسلمان ذات جي آهيان ۽ تون هندو
 ساڌو ٿي ڪري پنهنجي هٿن جو پاڻي قبول ڪرين، سو
 واجب نه آهي.“

هن مشڪي جواب ڏنو ”اڙي ماڻا! رامداس کي
 ذات پاٽ جي پيد جي خبر ڪانه آهي. هو توڙي اها
 سڀني جي ماڻا ”سيتا“ ڏسي ٿو ۽ سڀني زالن کي ائين سمجهي
 ٿو. تنهنڪري پنهنجي پٽر کي پاڻي پيئڻ لاءِ کان نه هٻڪ.“
 ماڻا کي هن عجب جهڙي جواب وائڙو ڪيو. هن پاڻيءَ
 جو ارتڻ خوب ڏوٽي صفا ڪري، تازو پاڻي ڪڍي هنکي
 ٻڪ تي پيئڻ ڏنو جو هن گهرج آهر پيئو. تنهن کانپوءِ هو گهمڻ
 لاءِ روانو ٿيو.

رام مندر ۾ هو اٽڪل ڏهه ڏينهن رهيو پيو هو. شام جي
 وقت کي دوست شهر مان هن وٽ ايندا هئا ۽ رام بابت
 هن کان ڪئين سوال پڇندا هئا. رام هن کان چئين چواندين
 هو ٿين هو ڪوشش ڪري هنکي جواب ڏيئي راضي ڪندو
 هو. هڪڙي موقعي تي هڪڙو دوست خاص ڪري هن سان

رامداس چيو ”رام پنهنجو حڪم ڪڍيو آهي ۽ رامداس
 واپس ٻيڙي تي وڃي رهيو آهي. اهو حڪم مڃي ٿو. اهو ٽيڪ جو بار
 واپس ئي آهي ته جيئن سڀني لاءِ ٿي سگهي. جيڪڏهن منهن
 جو سڙو واپس آيو ته موجب قانون ٽٽي وڃي ٿو مان ڪرڪندس
 ڪي به ٻيو نه سڙو واپس آندو. مون کي ضرور وڃڻو پوي ٿو.“
 اهو ٻڌي سندس جوان دوست رامڪڙڪر ڪڍي
 ڪيترائي ڏينهن ٻيڙي تي ماريءَ تي ساڻس گڏ ٿيا رهيا.
 دوست جي چوڻ تي رامداس کي ڪجهه ٽپڻ بهالو ۽
 وڏو ٻيو ڇٽو ڪري رامڪڙڪر کي هن ماريءَ جي ٺهاري
 ۽ ڪافي وقت مليو.

هن ٽرميگ لست ڪي ٻيا واقعا ٿيا جندو بيان هماله
جنهن جي نيرٺ جي ذڪر ڪرڻ کان اڳي ڪرڻو آهي.
ماتريءَ ۽ ٻڪري ارادي ڪرڻ کان پوءِ راهه ڪڍڻ
وامنداس ڪي ٻڌڻ سان وٺي ويو ۽ هڪڙو مندر جو سندس
گهر جي سامهون هو اتي اچي رهيا يو. پاڻ هڏي ٿيهر هن جي
خبردار ٿي سامهون نيبال ڪئي. انهيءَ مندر ۾ هڪڙو پوڄاري
هو جو بنهه آخريءَ جي ٽائي سان سڏيو هو.

اڏي ڏيکاري؟ تون به ڪيڙو نه هور تاج هئين. ماڇهند
 جو واه اُٿس ڏور تڏيڪ اُس پر باغ ۾ ٻيو ولد و هو؟ ڇا اهي
 جي ڳڻپ ۾ نه آئي ڪا ڪيتمندو هو. منجهند جي وقت هن
 سڀ ۾ ست جي ٿي. ش ڏاڏي - شمس عبي، پر هن الهيءَ جي
 روايت ڪانه ٿي ڪئي. رڳو ڏسي پنهنجي جو خدمتي نار وانگر
 سڀ - ڪم جو تڏي واه اُٿس کي عمر بعد چٽاءُ ڪيو:

”منانج ناس: ترح روز سچيند جي وقت باهر انگرين
تو بهر نه تو: تبوتو مو: صا كوريل آهي
سچيند تي: چيگڏين کون افس ليدن له باهر
”نه نه حالت توکي مندر قلبي جي اندر وڪلس.“

پيدا ٿي ۽ جو لاهو ٻڌ ٿي، رامداس واسطي گهڻي
پيار جي نشاني هوندي هئي. هنکي ننڍي ڪرڻ واسطي زور لڳائيندو
هو ۽ انڪري مانيءَ کاتي کانپوءِ هو مندر ڪو نه ڇڏيندو
هو جيستائين ڪهه رامداس ننڍي ڪري. اڙي رام! تون ڪهڙو
نه مهربان آهين!

هڪڙي ڏينهن منجهند جو گهمڻ وقت رامداس کي اچي
اڃ لڳي. هن ڏٺو ته ڪي ماڻا تون رستي تي هڪ ڪوه مان
ٻاڻي ڀري رهيون آهن. هو وڌي انهن ماڻاڻن وٽ آيو ۽
پڇهڻي اڃ لاهڻ لاءِ هن عرض ڪيو ته مون کي ڪجهه ٻاڻي
ڏيو. جواب ۾ هڪڙيءَ ماڻا چيائون ته هن ٻاڻي گهر ڀري، تنهن
هيئن چيائون:-

”مهراج! مان مسلمان ذات جي آهيان ۽ تون هندو
ساڌو ٿي ڪري منهنجي هٿن جو ٻاڻي قبول ڪرين، سو
واجب نه آهي.“

هن مشڪي جواب ڏنو ”اڙي ماڻا! رامداس کي
ذات پاٽ جي پيد جي خبر ڪانه آهي. هو سوچي رهيو آهي
سڀني جي ماڻا ”سيتا“ ڏسي ٿو ۽ سڀني زالن کي ائين سمجهي
ٿو. تنهنڪري پڇهڻي پتر کي ٻاڻي پيئارڻ کان نه هڻڪ.“
ماڻا کي هن عجب جهڙي جواب وائڙو ڪيو. هن ٻاڻيءَ
جو برتن خوب ڏوٽي صفا ڪري، تازو ٻاڻي ڪڍي هڪي
ٻڪ تي پيئارڻو ڇڏي هن گهرج آهر پيئو. تنهن کانپوءِ هو گهمڻ
لاءِ روانو ٿيو.

رام مندر ۾ هو اٽڪل ڏهه ڏينهن رهيو پيو هو. سام جي
وقت ڪي دوست شهر مان هن وٽ ايندا هئا ۽ رام ٻاٽ
هن کان ڪئين سوال پڇندا هئا. رام هنن کان چيائين ڇو ائيندو
هو تنهن ۾ هو ڪرشن ڪري هڪي جواب ڏيئي راضي ڪندو
هو. هڪڙي موقعي تي هڪڙو دوست خاص ڪري هن سان

يڳوان ڪڏهين به سزا نٿو ڏئي

رام جي حڪم تي رامداس جهانسيءَ ۾ وري آيو جتي
مها ديوي پر ساد هجڻي آجيان وڌي دل سان ڪئي ۽ هن ٿي
زور لڳايائين ته هو ٿورا ڏينهن وٽس رهي. هن دفع رام ھر
کي ٻڌڻ کان مٿي لاڳاپيدار دوست ڏنا جي سڀيئي مهمان نوا
۽ همتي ڏايا مهربان هئا. انهن مان هڪڙو جوان دوست
جهڙو نالو ”رام ڪڪر“ هو سو مٿس تمام گهڻو مهربان هو.
هڪڙي ڏينهن ڳالهين ڪندي هن ٻڌو ته هماليه جبل
تي هڪڙا به مشهور مندر آهن، ”ڪيدار نات ۽ بدرينات“
پر اوڏانهن وڃڻ وارو پيچرو ڏاڍو ڏکيو آهي ۽ اُتي ٿڌ به
تمام گهڻي آهي.

اڙي رام! اهو تنهنجو ئي اشارو هو. هن جي واسطي
رامداس کي خوفناڪ مسافرن ڪرڻ ۽ چوڪي وارين جاين
لاءِ تمام گهڻو موٽ هو.

ڪيدار نات بابت هن سوامي رام تيرت، جو وڏو مهاڻا
آهي تنهنجون لکيتون پڙهيون هيون. هن يڪدم پڪو ارادو
ڪيو. رام هن کي هرڪاڻ ۽ هو اُلهيءَ ارادي تي حڪم
دهيو ته انهن مندرون ڏانهن ضرور هليو چاهي اوڏانهن ويندڙ
پيچرا ڪهڙا به ڏکيا چون، هجن. هن رام جي مرضي مها ديوي ۽
ٻڌائي. انهن سڀني کي پهر يائين ته اهو خيال نه وڻيو چوڻ
آءُ مسافري بلڪل خوفناڪ هئي ۽ خاص ڪري رامداس
واسطي جهڙو بدن ڏاڍو ضعيف ۽ ٿل هو.

نه سڄيءَ دل سان هيءَ نام اڇا وهي ٿو يا ڏيان ڪڇي ٿو
نه اتي دڪ يا ڳڻتي ٿئي رهي. ڪال به نٿو اچي سگهي.

انهن چئي رآمداس وڃڻ لاءِ آيو ٿڌهين ماڻا ڪيس
عرص ڪيو ته وري اهي ٿڌهين مههجي جهوڙيءَ ۾ اچندو.
ماڻا جي مرضيءَ موجب هو وري اهي ٿڌهين انڪل ساڳئي
رقع هن وقت سندس جهوڙيءَ ۾ ويو.

”هلا امين! هاڻي ڪيئن آهين؟“ رآمداس اهو سوال
کاٺس پڇيو.

ر ماڻا جي جهوڙي تي خوشيءَ جي مرڪ هئي. هن چيو ته
مان ٿو هاڻي صلاح تي هليس ۽ هلندي رهنديس. هينئر ٻڌ
۽ ڳڻين کان گهڻو آزاد آهيان. تههڪا نموءَ هن ڪي ٿڌون
هڪي آچا ۽ چيو ته مون حلوائِيءَ جي دوڪان تان ڳڏا آهن.

هن چيو ”ماڻا! هي آهي ٿڌون ته آهين جي رآمداس
ڪي گهرجن. هڪي تههڪي آهين هي تيار ڪيل ڪچهه شيءِ گهرجي.“
انهيءَ جوڳي هو اندران پنهڪي هڪ هي لاهل
روئي کڻي آئي ها رآمداس وٺي خوشيءَ وچان کاڌي.

ان کانپوءِ هر وري هڪ ڀيرو وٽس آيو. ٿڌهين هو
”رام رام“ اڇا وڻ ۾ مشغول هئي.

رامداس کي ڏرو، عجب نه لڳو ۽ چوڻ لڳو ”سو ڇا؟
تون ٿڌهين، رامداس جي ماءُ آهين. مهر ٻائي ڪري پنهن
جي پٽ کي پاڻي پيئاري سندس اڃ لاه.“

انهيءَ جواب تي ٻڌي ماما ڏاڍو خوش ٿي ۽ اندر
وڃي رامداس جي ويهڻ لاءِ هڪ ڳوٺيءَ سڄو ٺڪر ۽ پاڻيءَ
جو برٺ ڪٽي آڻي، جنهن مان ڪجهه پاڻي سندس لوت تي ۽
وڌائين. رامداس ان آڇيل ڪجهه تي ويهي پاڻي پي پنهجي
اڃ لائي.

هاڻي ٻڌيءَ ماما چيو ته ”مان هن دنيا ۾ اڪيلي ۽
باڪل پريشان آهيان. پنهجي سڀ ڏينهن ۽ راتيون دڪ،
ڊپ ۽ ڳڻپين ۾ گهاريان ٿي.“

رامداس دلداري ڏيندي چيو ”اڙي ماما! ڊپ ۽
ڳڻپي ڪرڻ جو ڪوبه ضرور ڪونهي. اڪيلائيءَ ۾ هميشه
رام کي ياد ڪر، جو اسان سڀني جي رکيا ڪرتي ٿو. رام
هر دم اسانجي ويجهو آهي.“

ٻڌيءَ جواب ڏنو ”پر مون جهڙي غريب ۽ ضعيف دماغ
واري زال رام ۾ نشچر نٿي رکي سگهي ڇا ڪان ته آءٌ
وڏي پاپن آهيان.“ هوءُ ائين چئي اچي روئڻ ۾ چڻڪي.
رامداس چيو ”اڙي مهر ٻان ماما! توکي رام جي مهر
سان ضرور نشچر ٿيندو. نا اُميد نه ٿيءُ. رام غريبن ۽ نهان
جو هميشه ساٿي آهي.“

ٻڌيءَ ماما لمر تان چيو ته ”جيڪڏهن ائين آهي ته
مون کي رستو ڏيکار.“

رامداس چيو ”هر وقت ڏينهن جو ۽ رات جو جڏهن
ڇا ڳڻ، ٿيئي ٿڌهين هڪڙوئي نالو ”رام“ جو گهڙيءَ
گهڙيءَ اُچار. جيستائين ڪ اهو برتاپ وان نام پيئي اُچاريندين
تسعين پڪ ڄاڻ ته ڪڏهن به اُٻاڻڪائي ڪانه ٿيندو. جتي

رام غريبن جي رکيا ڪندڙ

وامداس جڏهين ڳوٺ ۾ ايندو هو تڏهين ڳوٺاڻا هڪي گهڻو سمجهائيندا ۽ چٽائيندا هئا ته جيڪا جڳهه والاري هٿائين سا ڇڏي. ڇاڪاڻ ته اهو نڪر هڪڙي ڳاڙهي ۽ اُلاهه بهلي جو ڀاڱو هو جنهنڪري اُتي چيٽا ۽ ٻيا جهنگلي جانور گهڻا رهندا هئا. پر جڏهين سرڙشڪتيران رام ڀاڱا اُتي هن جي رکيا ڪندڙ هو ته پوءِ هڪي ڏپ ڪئي ۽ ڪههڪان هو؟ هر هنڌ رام پيو وسي. سڀئي شين، هستين ۽ سڀئي ڇوڪرن ۾ اُتي هڙا اُٿن ٿيڻ لڳا آهن ۽ هيون هڪي رام جو حڪم ملڻ نه هٿان اڪر.

هڪڙو ننڍڙو واقعو جو اُتي ٿيو هو تنهن ٻا سڌ هن هنڌ ڏڪر ڪرڻ ضروري آهي.

هڪڙي ڏينهن جڏهين وamdاس اُن ڳوٺ جي ننڍي بازار مان ٽي لکيهو تڏهين هن اُچ مخصوص ڪئي. رستي جي هڪ ڀر تي ڪجهه ننڍڙيون ۽ چوڪل جهوڙيون ٺهيل هيون. هڙو بند ڪندو انهن جهوڙين جي ويجهو آيو ۽ هڪڙيءَ جهوڙيءَ جي آڀڙ ۾ هڪ ٻڌيءَ مان ڪي ويٺل ڏٺو، جنهنڪري هن پنهنجي ٺوٺي ۾ ٻاڻي ملڻ لاءِ عرض ڪيو. ٻڌيءَ مان ڪنڌ ڌوٽي ڇيوت.

”ميراج! تون پنهنجي هٿن جو ٻاڻي بي نٿو ڪهين.“
وامداس پڇيو ”مونکي هن اعتراض جو سبب ڇا ٿيندو؟“
”ڇو“ اعتراض جو ٺوري ۾ سبب هي آهي ته مان
جي ڪا به آهيان.“

هو ڏاڍيان دل ڇڪيندڙ منتر اچاريندو هو. ”اوم سري رام، جڳ رام، جڳ جڳ رام.“ ان وقت هوا ۾ اڏامندڙ ننڍا وڏا ٻڪي ۽ نورينڙا ڪٺڙي ٿي اچي ويهندا هئا ۽ ڏاڍي چاهه ۽ اُٿي ڏيان سان اهو ”اوم“ جو شبد ٻڌندا هئا. سڄها وقت اهو ساڳيو ”اوم“ جو آواز جادوءَ جهڙو اثر ڪرين ۽ ڏيڳن، جي سماڏيءَ جي ويجهو چرڻ اينديون هيون ان تي به ٿيندو هو. اُهي ڪنڌ مٿي ڪري ۽ ڪن سر لا ڪري سالت ۾ بهي مڌر آلاپ جو رس پيئنديون هيون.

اڙي رام! اهو ٻڪ سان ثابت ٿيو ته تون سڀني جيون جي دٻين ۾ رهين ٿو. ننڊ ۾ ستل هوا جا اڏامندڙ ٻڪي ۽ ڌرتيءَ تي رهندڙ ٻيون به رام جي مڙها ڳاڻڻ واري آواز جي سڏ تي جاڳي اٿن ٿا.

ڏيڻ لاءِ سنڌ وجهه. وٺي هڪدم هتان گڏ هڪڙي ”اورچا“
 نالي ڳوٺ ڏانهن روانيون ٿي هليو. اهو هنڌ شري رامچندر
 جي مندر ڪري مشهور آهي. اُتي اچي سندس کاڌي جو
 بندوبست مندر جي ويجهو رهندڙ هڪڙيءَ ماڻا سان ڪري
 مهاديو برسات رامداس کي اُتي ڇڏي پاڻ شهر ڏانهن موٽيو.
 هڪ کان موڪلائڻ وقت سبڪ ڏينيان لُٽ چاٽا.

”کوهانڪي هتي جيترو وقت وٺي اوڻو وقت رهندو يا
 حسن رام جي مرضي هجي ٻئي نيسن رهندو پر جڏهن اهو
 هنڌ ڇڏيو تڏهن موٽي ڪري جهالسيءَ ضرور موٽندو.“

رامداس اڪيلائي ۾ اُهوئيءَ ايشوري سولهين، سياهه مندر
 ۽ ماڻا رام جو ڏيان ڪندو هو. هو اڪثر اُتي ڇڏي مندر ٺڌيءَ
 جي ڪناري تي گهمندو هو. گهمندي گهمندي اٽڪل ٻه ميل
 پنڌ ڪري هُو ڪن سماڏين يا (Tombs) وٽ اچي پهتو. اُهي
 لغات جهڙيون ۽ پڳڙي جهڙيون، حصي مٿان گول چوٽي وارا
 گند لڳل هئا جي گهڻو مٿي هئا جڻ هواسان ئي ڳالهائون
 ڪيائون. ڳوٺ مان ٻچا ڪوڙ تي کيس خبر پئجي لاءِ اُهي
 ستمن جون سماڏيون آهن. سڃيڻي جي دهر جهڙي زماني ۾
 چالو هئي. هينئر اُهو هنڌ مسالو ڪري ڪم ۾ آڻيندا
 آهن. اها جڳهه سندر وٽڪار سان پوري هئي ۽ ان هنڌ
 پورن شائنتي راج ڪري رهي هئي. جنهن رام جي اڃا هئي،
 انهن هنن ايڪانت واسطي هڪڙي سماڏ وڃي
 والاري. هُو هتي اُت ڏينهن رهيو. فقط ڪلاڪ ڪن منجهند
 جو هُو مندر ۾ ويٺو هو ۽ پڏيءَ مانا جو تيار لبل کاڌو کائيندو
 هو. اُهو کاڌو هو بنا اڻڄڻي ٿو پون ورتيون ۽ اوڀاريل پٿارا.

هُو سڄي رات سماڏ ۾ ويهي ”رام ڀڄن“ ڪندو هو.
 وائون اُتي آندو ٿڌا رهندو هو. هُو جڏهن سان ساڻ ڪٽندو
 يعني ٻه رات کي ڪردر حاضر ڏسندو هو. صبح جو جڏهن

ٽيان ٿي فقط رستو آهي

ٻيو سنڌ جهڙو نالو ”پير جي“ هو سو ٻهرائين سنڌ.
”مرزاڻ جي“ جي ڀيٽ ۾ گهٽ هو. هنڪان چيڪي سوال
پڇيا هئا ته ڇو هو جواب ڏيندو هو.

مهالو پير جيءَ کان پڇيو ته ”آئندو جو سمسارڪ حياتي
۾ آهي سو هتي لهي سگهجي ٿو؟“

انهيءَ سوال پڇڻ تي پير جي ڪجهه اٿيل ڏسڻ ۾ آيو.
هن جو آواز ٻڪو ۽ فيصلي وارو هو.

”ڇڱو يا ٿو! مون توکي ڪيترا دفعا چيو آهي ته ان جو
علاج فقط هڪڙو ئي آهي يعني ”ٺرڪ ڪرڻ.“ هن دليا جي
دڪي حياتيءَ کي ٺرڪ ڪري، ڪنهن اڪانٽ
واري هنڌ ويهي پڳوان جي ٽيان ۾ رهڻ سان ئي توکي آئندو
ملي سگهي ٿو. جنهن آئندو جي تون ڳولها پر آهين، ان لاءِ
اهو ئي فقط رستو آهي. نه ڪو ٻيو.“

اڙي رام! انهيءَ واسطي تو پنهنجي ٻانهي کي هنن
سائن سان گڏايو آهي ته جيئن هڪڙو نوجو ٿو ۾ ٻڪو ٿئي.
ٻهريون سنڌ اها حالت ڏيکاري ٿو جي توکي پائين ٿا ۽ ٻيو
سنڌ سيکاري ٿو ته ڪهڙيءَ طرح توکي ٻانهي.

مهراڻ مهالو ڏينهن رات جو رامداس کي
پڇڻ لڳو ته ڇو ٿو ويٺو هو. هڪڙي ڏينهن جڏهن رامداس
هنکي چيو ته رام جي اها مرضي ڏسڻ ۾ اچي ٿي ته هاڻي
هتان روانو ٿيڻ گهرجي. ڏهن مهالو هنڪان جدا ٿيڻ ۾
ڏاڍو مايوس ٿيڻ لڳو. ان رواني ٿيڻ جي موقعي کي منهن

معصوم ۽ آزاد. بهادر برسان ٻاڻ سان ڪٿهه. کاڌي جون
 شيون ڪٿي آيو هو جي هن ڏرو ڏرو ڪري سمجھ جي وات
 ۾ پئي وڌيون. سمجھ کي وات ۾ هڪڙو به ڏند ڪول هو.
 کاڌي جون شيون نرم مٺايون هيون. سمجھ چٻڪي ڏهندو
 ٻيهر واهيءَ سان سڀ ڙڙ ڪاٽيندو ويو. هڪي ڪنهن جي به
 سمجھ ڪار هئي. هيتوڻيڪ هڪجي اک جي نظر خالي
 هئي پر تهن هوندي به خدا ئي جهڙو وارو هئي.
 هن سمجھ سان به دفعا ملاقات ڪئي ويئي. ٻئي دفع هُو ٻنهن
 جي مڪتيا جي ٻاهران پٺ تي ويٺل ڏٺو ويو ۽ ماٺ مٺ م
 ڪئي بڪار ڪاغذ جا اکر اکر اکر ڪري پيو هجي
 نه ڌاري بي پکيڙ ڏٺين.

لڏي. مهلاديو هن لاءِ نهايت خواهان ٿيو. ڇهين ملڪ تي به
هو رات جو رامداس جي پير ويهي سندس چوڻ ڏٺو ٿيو
هو. اڙي رام! تون ئي آهين جو هيءُ سڀ هن دوست دواران
ٻيو ڪرين. اڙي رام! تون ڪهڙو نه چڱو ۽ ڪهڙو نه پريمي
آهين!

روءُ. رامداس روءُ. ماڻ مٿ ۾ ٻيو روءُ. ڏک کان
نه پر خوشيءَ کان روءُ، ڇا ڪاڻ ته رام جي اولي مهر آهي.
مهينو کن هڪي سيڪ مهلاديو پرساد پاڻ وٽ ترسايو.
سڄو ڏينهن ۽ رات هن رامداس جي سنگت نه ڇڏي. هن
جي عرض ڪرڻ تي رامداس هڪي، جيڪا ٿوري سمجهه
پيشي هئي تنهنجي مدد سان ”پڳوت گيتا“ جي ڪن سلوڪن
جو اُرت ٻيو سمجهائي ڏنو. ۽ موت ۾ وري مهلاديو هن کي
مشهور ڪتاب سنٽ تاسيداس جو هنديءَ ۾ ”رامائٺ“ پڙهي
ٻڌائيندو هو ۽ مطلب پڻ سمجهائي ڏنو. گهر ڇا سڀ پاڻي
رامداس تي ڏاڍا مهمان نواز ۽ مهربان هئا.

رامداس جي ضعيف سرار واري دل جي بچاءَ واسطي
مهلاديو هڪڙو پختو پشهه جيڪي نهرايو.

اڙي رام! ڪيتري نه تنهنجي مهر باني آهي. جڏهين
به تون پنهنجي حب ۽ پير پنهنجي ٻانهي کي ڏيکارين ٿو تڏهين
نه جنهن ماءُ رامداس جي سرير کي چٽو آهيءَ کي به لڇا ٿين
ٿو. ايترو نه تنهنجو آئي پير آهي.

سيڪ مهلاديو پرساد جهاڻيءَ ۾ رهڻ واري عرصي ۾
رامداس کي ٻن مسلمان ستن جي ملاقات ٿي وئي ويو. پهرين
هڪڙو ٻڌو سنٽ هو جنهنجو نالو ”مرزان جي“ هو. عمر ۾
شايد ست ورهيه کان وڌيڪ هو. تمام ضعيف ۽ ڪپو هو.
هن ڪجهه به نٿي ڳالهايو پر هڪجي اک ۾ خوشيءَ جي جهاڪ
هئي. ٿوري پر کڻي ڇڏي نه سنٽ فقط هڪ ٻار جي مثل هو ۽

واپاري هو. هن رآمداس کي ويٽي ڪئي ته توهي ڪا دٻي
 ئي ويهي جنهن تي ٿول وهاڻا ٻٺي لڳائڻ واسطي رکيل هئا.
 پر رآمداس نه رام جو نماڻو ٻاڳو هو تنهنڪي پٽ ئي ويهڻ
 وڌيڪ پسند آيو. هڪي اٺي هڪڙي ڳوٺ آجي ويٺي جنهن تي
 هو ويٺو. پوئين ڪوٺ کان پوءِ اهو مهربان واپاري هجي پر
 پر ويٺو ۽ پنهنجي رهڻيءَ وغيره جي ڀاري ۾ هن کان ڪي
 سوال پڇيا. رآمداس سڀني جو جواب رام جي لڳا انڙسار
 پر پر ٻيل لڳڻن ۾ ڏاڍو، ڄاڻي لڳا هجڻ سوڏهن هئي. هن
 وڌيڪ سٺ سان رام جي پڳڻن تي ڏها ڪوٺ ۽ پر پر پاڻ سان
 هلڻ جو ذڪر ڪيو. ۽ کيس ٻڌايو ته ڪهڙن نه جيڪو رام ۾
 سڄو لسڙو ڌاري ٿو سو ڪوبه نه ڏٺو پئي ۽ سڀني حالتن
 ۾ خوش گذاري ٿو.

”رام جو ٿاڻو ڪوٺ آهي خوشي، پر پر آئند ۽ سواءِ
 آئند هي سو ڪڇ نه نه.“

اٺي پر پر ٻيل وڃڻ ٻڌڻ سان واپاريءَ ئي ڳهو اٿڻ
 ڏسڻ ۾ آيو ڇاڪاڻ ته هو پاڻ به چڱو رام جو پڳڻ هو.
 ”سيتا رام سيتا رام“ هميشه سندس زبان تي هوندو هو.
 نوري وٽ هي گشتڪو ڪانڙو واپاريءَ رآمداس
 کي عرض ڪيو ته ڪجهه ڏينهن وٽس وهي. هجڻو خيال هو ته
 رآمداس جو سر پر جو ان وقت تها پٽ ٻيل حالت ۾ هو تنهن
 جي پرورش ڪوٺ بلڪل ضروري آهي. انهيءَ مراد سان
 ته رام هڪي واپاريءَ وٽ موڪليو هو.

عتي اسان کي بيان ڪوٺ گهرجي ته رآمداس کي جيڪي
 ڪپڙا ٻيل هئا سي بلڪل ٽپڙيون ئي ويا هئا.

رام جنهنجي سڀال هڪ هڪي رکيو هو، تنهن جو ٿاڻو
 ”سٺ مٿاڻو پر سار“ هو. ان هڪي ٿاڻن ڳوٺ وٽ ڪپڙا
 سرڪري ڏنا ۽ هن مهربان مهڻا ٿاڻن هڻجي هر قسم جي سڀال

اھو وري ٻي رام جو پرياءُ هو. هن جا رستا پوکڻ کان
 ٻاهر آهن. هن تي سهورو مدار رکڻ جو مطلب آهي، نڪي
 ڳڻتي، نڪو ڊپ، نڪو ڏک ڪرڻ ۽ پورن وشواس ۾ رهڻ.
 اڌ ڪلاڪ کان پوءِ رآمداس کي رام جي سنگ ۾ اڪيلو
 ڇڏيو ويو. هن سهورو وقت رام جو لالو پيءُ اچاڙيو. نوان
 ساڌو ۽ ساڌو رام جو ڪهيترو وقت هنجو سونهون هو ۽ جڳ
 ڌرم جي ماءُ هئي، سي سڀ ڌرمشالا مان روانا ٿي ويا. هيٺ
 نه هيءُ رام سان اڪيلو هو، هن رام جو ڏيان ڏاڍي آسند
 ۾ پئي ڪيو ۽ ساڌو رام جي سنگ تي وڃي چڱو هڪڙي ڌرو
 ۾ خيال نه ٿيو. رام هڪڙي پنهنجي ڪرپا سان آئينده جي
 ڳڻتي ۾ ڏانڊن کان ڇڏايو هو. اهڙيءَ طرح هن رام جي ڀڄڻ ۾
 پي وقت ڪاٿيو. هڪڙا ٻه دوست هن وٽ اچي ٻه آلا هنجي
 هٿ ۾ ڏيئي اشارو ڪيائون ته بازار مان ڪجهه کاڌي لاءِ
 وٺي اچي ليرن ڪري. هن هڪدم پنهنجا قدم بازار ڏانهن
 وڌايا. اُتي هن ڄڻين کاڌي لاءِ ڪجهه خريد پي ڪيو ٿين
 هن پنهنجي لوڻڪ کي ڪنهن ماڻهوءَ کان چڪهندو مخصوص
 ڪيو. هيءُ جڏهن کاڌو خريد ڪري ٿريو تڏهن هن انهيءَ
 دوست جو هيٺيون گفتو ٻڌو:

”ها راج! هڪڙي سيڪ جي مرضي آهي نه، ٽون

وٺس هالين.“

رآمداس اهو ٻڌي هن دوست جي پنهان هلق ڳڙو،
 اهو دوست هڪڙي هڪڙي دوڪان تي وٺي آيو جتي ڪٺڪ
 جون ڳوٺيون رکيل هيون. ڄڻين هو اُتي پهتو ٿين ٻيو هڪڙو
 دوست دوڪان اندران نڪتو ۽ رآمداس فقير جي چرٽن ۾
 ڏنڊوت ڪئي.

ان دوست هٿ ٻڌي عرض ڪيو ته انهيءَ ڏينهن لاءِ
 پوڄن ڪرڻ سندس گهر ۾ قبول ڪري. اهو دوست وڏو

جوها نسي

پڇا ڪري ڏو سڌو ڏڪڙي ڌرمشالا ۾ ويا. اُتي ٿورو
آرام ڪري ساڌوءَ جي چوڻ تي بازار ڏانهن ويا. اُتان
ڏڪڙي ڌرمشالا واپاريءَ وٽان ڪجهه اٽو وغيره هٿ ڪري
موٽي اچي ساڌورام ٿورو ٻيون ڀيرو ڌال جي ڪڙهي
پلائي. مانيءَ کاڌي کانپوءِ هُو شام تائين ڌرمشالا ۾ رهيا.
ٽيون کانپوءِ ساڌورام اسٽيشن تي هلڻ لاءِ رڪ ڏيئي.. بٿي
چٽا سنبها لپڻ کان اڳي اُتي اچي پهتا.

اهو ساڳيو ٽڪيٽ ڪلارڪ، جنهن سان رام اڳينءَ رات
هندي وائيندڙ ڪرائي هئي سو در وٽ پهتو هو. رآمداس
وڏي هن رات وٺو ۽ اُتيءَ ڏانهن وڃڻ جي موڪل گهرائين.
جيتوڻيڪ هن پهريائين هندي وڃڻ لاءِ قبول ڪيو پر جڏهن
رات جو پي اتي مهل ٿاڏي اسٽيشن تي پهتي تڏهن هن
هنڪي اندر پلٽي ڏسڻ تي ڪهڙو ڪان منع ڪئي. اها سڀ رام
جي اڇا هئي. ان ڪري هن کي پي رات به اسٽيشن تي
ڪاٺي پئي. جڏهنجو مطلب هو ته سو ٻيو سندن عضوا ٿي
بر سڪي وڃڻ ۽ سڃڻ.

بٿي ڏينهن صبح جو هُو وري موٽي شهر ۾ آيا. ان وقت
ساڌورام جي من جي حالت ڏاڍي ماري ۾ ٿي ڏسڻ ۾ آئي.
ساڳيءَ ڌرمشالا ۾ اچي اُهي ڏڪڙن ۾ ٿيلگرو ساڌن سان
گڏيا. ساڌورام هن سان ٿوري گشت ڪري بهندي من ۾
ڪو ارادو ڪيو ته رآمداس جي سگهه ڇڏي هن سان
سان شامل ٿيان.

پيئي پر ڏٺائين ته پاڻ عجيب حالت ۾ هو. ٽنگون ٿڌ ۾ اهڙيون
 نه سگهي ويئون هيس جو گوڏن جي هڙندڙ ڳنڍ وٽ لڳي
 پيئون هيون. هن انهن تي وڌيڪ نظر ڪري مخصوص ڪيو
 ته گوڏن کان هيٺ پيرن ٺاڻين پئي ٽنگون اهڙو نه سڄي پيئون
 هيون جو چڱ نه کيس سوچ جو مرض لڳل آهي. تنهن هو ندي
 ۾ هڙ پيهي هڻن سان گوڏن کي پنڇ مٽ ڪن مهڻي ستل ڳنڍيون
 سرجيٽ ڪيون. هڙ آهستي آڻي هلڻ لڳا. ڪجهه مفاصلا
 منڊڪا ٿيندو هائيو. جئين هڙ پنڊ ڪندو پي ويو تنهن سندن
 ستل حالت گم ٿيندي ويئي. هڙ صبح جو اٽڪل اٺين بجي
 ”جها نسي“ شهر ۾ پهتا جو اسٽيشن کان اٽڪل چئن ميلن جي
 مفاصلي تي هو.

پريم ڌڪار کي جيتي ٿو

ڏسڻ ۾ ٿي آيو ته سادوءَ کي اهڙي هلت پي وئي. هُو
ٻاڪل خاموش هو ۽ راضي هو. رآمداس جي مرضي ٿي ته
اهاو مزدور مان چڪان سو سادوءَ کي عرض ڪيائين ته ساڻس
جڳهه مٽائي ۽ کيس به اهڙو لائني وجهه. ڏي ته اُڪيت ڪليڪٽر
جو ڌيان پار ڏانهن چڪا ٿي. پر هن سادوءَ کي جو ڏاڍو
مزور پي آيو سو هن اها جڳهه ڪانه ڇڏي. اُڪيت ڪليڪٽر
گهڙيءَ گهڙيءَ اها ساڳي هلت هن راضي واري سادوءَ
سان پي هليو. اها ڪار اٽڪل اڌ ڪلاڪ هلي. اُڪيٽن ڪنهن
ڪرڻ جو ڪم نٿو ڀورو ٿيو. هيٺ ڪلارڪ ٻاڪل واندو ٿيو
۽ هُو ساذن ڏانهن وريو. ههڙي مراد هئي ته ٻين ساذن تي
به اهڙيءَ سختيءَ جو هٿ هلايان. هُو ٻين ساذن جي ويجهو
آيو جن مان رآمداس بهو امير هو. اهاو ڏسي رآمداس کي
گهڙي خوشي ٿي ته نيت سندس به وارو آيو آهي. ڪلارڪ
وٽس اچي ههڙي هٿ کي سوگهو جهليو ۽ سندس منهن ۾ ٺهاريو
جنهن ۾ ههڙي مٽيا جي مرڪ ڏئي جا بهڪندڙ ۽ جهاڪ سان
هڻي. هن ڪدم پنهنجو هٿ ڇڏي ڏنو ۽ ڪي قدم پٺتي
هڻي ڪجهه. خيال ڪرڻ ۾ مشغول ٿي ويو. اهاو رام ٿي هو
جنهن پي ڪم ڪيو. انهيءَ وقت ڪلارڪ ساذن کي اسٽيشن
کان ٻاهر وڃڻ واسطي چيو. هڪدم سڀئي سادو هڪ هڪ
ٿي اسٽيشن ڇڏي ٻاهر هليا ويا.

اڙي رام! جڏهن تههڙي اُچيت ٻانهن تههڙي ٻانهي
جو بچاءُ ڪري ٿي ته پوءِ هن واسطي پوءِ ڪٿي؟ هڪڙي ڳالهه.

ٺي ٻيلي، هتي اُڪيٽن هي تمام سخت چڪاس هئي ته هڪڙي اُڪيٽ ڪلارڪ هنن ساڌن کي ڪاڏي مان هيٺ لاٿو. هنن کانسواءِ ٻين ڪيترن ساڌن کي به ڪاڌن کان ٻاهر ڪڍيو ۽ اسٽيشن کان ٻاهر وڃڻ واري دروازي ڏانهن وٺي اُڪيٽ ڪلارڪ ڏهه ساڌو هئا. اُڪيٽ ڪلارڪ هنن سڀني کي لنگهه واري دروازي وٽ هڪڙي پاسي قطار ڪري بيهاريو، هاڻي ٻيا مسافر اسٽيشن کان ٻاهر وڃڻ لڳا ۽ ڪلارڪ دروازي تي اُڪيٽون ڪنيون ڪرڻ لڳو. هتي ٻيلي ساڌن ڏانهن هئي. هن فطرتي ٻيهڙي ٻاهر واري هنڌ اي ساڌن کي بيهاريو هو. انهيءَ قطار ۾ ٻه ٻيون نمبر هڪڙو جوان ساڌو پُٺيل وارن ۽ ڇٽائڻ سان ايندو هو. جڏهين به اُڪيٽ ڪلارڪ کي اُڪيٽن ڪنهن ڪوڙ کان ٿورو وقت اڳ ملو تڏهين هو ٿوري انهيءَ جوان ساڌوءَ، جو سڀ کان سندس وڃڻو ٻيلو هو، تههڙيون چٽاٽون پڪڙي سندس مٿو تمام زور سان ٽپي ٽپي ڏنو. ڪجهه وقت کانپوءِ جڏهين مسافرن جي ٻيا ٻري ٽپي تڏهين وري هن ساڌوءَ کي مٿي کان جهلي ڌوڏاڙو ٽپي ۽ ٻيهڙي مڪن سان هن کي مارڻو ٿي.

ڪنهن هيءُ نئون ٻي نئون ٽڪين واداس جو هن کانپوءِ ايندو هو، هن جوان ساڌوءَ ڏانهن نظر ڪري ڏنو ته سندس چهر تي خوشيءَ جي مرڪ هئي.

ڪٿي ويٺي ته جيئن هر ڪو پنهنجي بدن جي گرماش پئي شان
مٽائي جڏهن به پنهني کي فائدو نٿي. اهو حقيقي ويچار هو.
انهن ڪندي رات گذري.

پئي ڏينهن صبح جو سوار پئي چٽا شهر ڏانهن ويسا.
اتان ئي هو ”سرجو“ نديءَ تي آيا جتي پنهنجا هٿ ۽ پير
ڌوئا ٿيون. ساڌورام چيو ته اڃان ڪڙي جي ضرورت ڪانهي
جو ٿڌو ٺاهڻ گهڻي آهي. اهڙيءَ طرح ان پوتر نديءَ تان موٽي
هو شري رامچند ۽ هومان جي ڪيترن مدرن ٻڌل ۽ هڪڙي
لنگر ۾ کاڌو کائي انهيءَ ئي رات جو هڪڙي گاڏي ۾ پڪڙي
جا بمبئيءَ ڏانهن پئي ويٺي.

هاڻي ساڌورام اهو پڪو فيصلو ڪيو ته اتر هندستان
جي ليرن جي مسافري بند ڪجي سو انهيءَ ڪري بمبئيءَ
ڏانهن مسافري ڪيا ٿيون.

اڙي رام! پنهنجي اڃا ٻوم پورن آهي. جيتوڻيڪ
رامداس کي اڃا اتر هندستان جا گهڻا ئي مدر گهڻا هئا.
پنهنجي نمائني ٻانهي کي اها ڪل ڳالهه ٿي پوي ته تون هڪي
بمبئيءَ ۾ چوڻو وٺي وڃين. پنهنجي داس جي سڀ حالت ۾
چا مٿ ست آڻين ٿو سا هو سمجهي ٿو ته سڀ پنهنجي ئي ڀلي
واسطي آهي.

گاڏي سادن کي ڏکڻ طرف کڻي پئي ويٺي. هڪڙي
پٺيان بي اسٽيشن ٻار ڪندا پئي ويا. نيٺ هڪڙي ننڍي
اسٽيشن تي جيئن ساڌورام اڃا پڪيون پئي کاڌيون ٿيون
هڪڙي مسافر لهر وقت سدس پٺيلي لوڻو کڻي ويو. جڏهن
گاڏي اسٽيشن کان ڇڏي ٿڌهين هيءَ جا ڳوٺ ۽ ڏٺا ٿين ته لوڻو
ڪم آهي. انهيءَ نقصان تي هو ڏاڍو خفي ٿيو ۽ سڄي ٻارن
وانگر زار زار روئڻ لڳو.

ايڏو اسٽيشن ”جهانسي“ هئي. گاڏي اچي اسٽيشن

کاشی

ڪاشيءَ جو شهر مندر مندرون جو شهر آهي. جڏهن جا
 ٿيندڙ منارا ڇڏين ڪنهن مٿاهينءَ کان ڏسجن نه ڪهڙو نه.
 جادوءَ جهڙو نظر ڀرڻو گنگا نديءَ جي ڪنارن تي اٿن ٿا.
 ساري هندستان جو خيال آهي ته هندستان جا سڀ کان مشهور
 مندر ڪاشيءَ ۾ آهن. هر روز هزارين ٿر ٿراسي هندستان جي
 سڀني ڀاڱن مان منڇوس اوتڄن پيا. جيئن رام رامداس کي ساري
 جي مند ۾ هن ٿر ٿر جي مٿاهينءَ تي وٺي ويو ته اُتي ٿر ٿر
 ڏاڍي گهڻي هئي. هنءَ ساڌورام کي پورا ڪهڙا نه هئا ۽
 هين ته هونديءَ جي ڪناري تي ڪاٺل هند سمجھيل هئا ٿين
 انهن ڏاڍي ٿر ٿر محصور ڪئي، خاص ڪري ساڌورام.
 ساڌورام هر روز بي صبر ٿيندو ويو. هندو اُتر پاسي مٿاهين
 ڪرڻ جو وڏو مقصد هو - ڪاشيءَ ۾ اچڻ سان ڏاڍو منجهل
 ڏسڻ ۾ آيو. هاڻي هن جي خواهش ٿي ته ڏکڻ هندستان ۾
 وڌيڪ چمڪا رام جي اچا. هن دنيا ۾ ڪجهه نه ٿو ٿئي جو
 ايندڙي اچا تي مدار ٿو رکي. رام جا رستا پورو ٿي
 ٿيا ڪنهن.

ٻئي ڏينهن رامداس ۽ ساڌورام کي گاڏي آيوڏها
 ٽٽي ويئي. انهيءَ هنڌ جتي شري رامچند جو جنم ٿيو هو ۽
 جتي هن راج ٿي ڪيو. رات جو وڳڙو هو جڏهين عؤ اُٿي
 پهتا. رات هنن استسبن جي ٺاهراڻ ڪليل ميدان ۾ ڪاٺي.
 جتي به ٿڌ امام گهڻي هئي. ساڌورام اشارو ڏنو ته ٻنهي کي
 پي پئي ۽ سان ملائي سهڻ ڪهرجي. اها حرميت انهيءَ واسطي

ڪا ئڻ کانپوءِ هن هڪڙي وڏي پيٽلي اوڻي مان پاڻي پيئو جو
 سندس پاسي ۾ رکيل هو. جيڪي ساڌو اُٺي هئا تن مان گهڻن
 نه چئن پوڙين کان وڌيڪ نه کاڌو پر ڪي به چهن پوڙين کان
 مٿي ڪونه ويا. باقي هن واٽڙي ڪمدڙ صورت واري
 ساڌوءَ کي ڪل چوٽيهه پوڙيون مليون هيون.

هن کي ڪجهه ڀاڄي، ڪڙهي ۽ مٺايون به ڏنيون ويئون
 هيون جي هن سڀ کاڌيون ۽ روڻڪ ۾ هڪڙو ڍاڻو پاڻيءَ جو
 پٺ پيئو.

هيءُ قصو هتي ٻڌايو ويو آهي، نه ساڌوءَ جي اي ادبي
 ڪرن لاءِ پر پڙهندڙن کي انهيءَ ماڻهوءَ جي خبر ڏيڻ لاءِ جنهن کي
 چئي ٻڪ لڳي هئي جا عجيب ”مايا“ رام جي ڏيکاري ٿي.
 آلهيءَ مدد ۾ به ڏينهن رهي، رامداس ۽ ساڌو رام گيا ۾
 آيا جتي هنن مدد جو درشن ڪري پوئو گنگا لڏي ۾ اشدان
 ڪيو. اتان هو ٻئي ڏينهن روانا ٿيا ۽ اُتر جي مشهور مدد
 تي وڃي پهتا جنهنجو نالو ڪاشي يا بڌارس آهي.

سامهون هئي. مانيءَ تي ڪجهه پوڙيون ڄاڻده لسي پٺل ڪٽڪ جي آئي مون چڱيون ٿلهيون، حيدر اٽڪل سرورهان انج نظر ه وءَ جي رٻڙ وانگر مڙندڙ هيون، تنهنسان گڏ ڪجهه پاڇي، ڪڙهي ۽ ملايون پڻ هيون.

وامداس کي ڏند ڪين هئا. هڪ کان پوڙيون آڏو ڏن ۾ ڪونه هليون. بلڪ جيڪي پنهنجو پورو حصر ملو هو تن کي پڻ کانڻ ۾ ڏاڍي تڪليف پهتي جيستائين ڪه ٿڙي مان اندر لنگهائي سگهين. انهيءَ ڪري وamdاس جي حالت اُمت هئي.

اهو ساڌو جو مانيءَ تي سڀني کان ڊاڙ سان آيو هو تنهن پنهنجو حصر بن منهن ۾ ختم ڪيو. وري هن کي چار پوڙيون بيون ڏنيون ويون سي به هڪ کن به ڪاهي ويون. تنهنڪا مراءَ وري هڪي پيون مليون پر انهن سان به ساڳي ڪار ٿي. ساڌوءَ اڃا به وڌيڪ ڪاڏي ملڻ لاه خواهش ڏيکاري! انهيءَ مهل بڏي دوست بروجيءَ کي حڪم ڏنو ته وڌيڪ ڀر جهڪي نه پوڙيون آهن سي سڀ کڻي اچ. تنهن کانپوءِ اهو ساڌو وٽ آيو ۽ چيائين:-

”مهراج! جيڪي به پوڙيون تون کائي سگهون سي ٻلي بهيتي مرضيءَ موجب ڪا. هڪ، ٻه، ٽي، چار ۽ اهڙيءَ طرح سان هڪي ويهه پوڙيون پيون به مليون.

اڃا به ساڌوءَ بس نه ڪئي. چار پوڙيون تون ڏيئي بهي دوست وڌيڪ ڏيڻ بعد ڪو به ساڌوءَ کي پڪ ڏنائين ته سڀني کان پڌرڻ جي پورائي ڪري باقي ٻيڻل وڌيڪ ٽوٽي نه پيون. انهيءَ حالت تي سڀني هو ڏيان هن پٿروڙي ساڌوءَ ڏانهن هڪ سڀني هڪي کانڻ جو ڊگ ڄاڇڻ لڳا. پر ساڌو به ڪو حڪم ڏاڍي سان ماتو به هو. پوڙيون هڪ ٻئي بيان حصر ۾ بهيون. ساڌوءَ جي چوڌاري جهڪي نه نه. علم تحت حصر ۾ بهيون. هڪو نه هو. چئن پڌرڻ پوڙيان

ٽارڪناٽ مندر

اينگالي ساڌو اهي اهو نظارو ڏسي اصل واٽرو ٿي ويو. نيٺ پاڻ سنڀالي هن اشارو ڪيو ته هيٺ ڪوئيءَ کان ٻاهر اڪرڻ گهرجي جو ٻين جڳهين تي به هاڻو آهي. سڀ کان وڌيڪ رآمداس پي دليو ٿي آيو ۽ هن سرڪس جهڙي هند کان ٻاهر آيو. تنهن کانپوءِ ساڌو رآمداس کي (جو ٻورن سڀني جي حالت ۾ هو) هن ڪوئيءَ جي پٺيان هڪڙي باغ ۾ وٺي ويو ۽ هڪڙو ٻڌڻ وٺڻ جو جهڳٽو جهنگلي چوڌاري هڪ پٿرن ۽ مٽيءَ سان جڙيل ٿلهو هو سو ڏيکاريو.

ساڌو سمجهائي چوڻ لڳو ”هن ٿلهي تي ٻرمهس گهڻو ڪري ويهندو هو ۽ ٻههجي شش کي اُڀرڻ ڏيندو هو.“ تنهن کانپوءِ هو هڪڙي ننڍيءَ جهوپڙيءَ ۾ وٺي هليو ۽ چيو ته سنڌ هتي ٻههجي آدرشي ڪالي مانا جي سماڌي لڳا ٿيندو ۽ ڏيان ۾ ويهندو هو.

اڙي رام! اهي نظارا تحقيق اڪين تي برڪت وجهندڙ آهن. اڙي ڳوڙها! انهيءَ ٻورن خوشيءَ جي گرم جهاڪ وچان وهي هلا!

هاڻي اينگالي ساڌو هن کي رڪ ڏيئي هڪڙي جوان سياسيءَ جي ملاقات لاءِ وٺي هليو جو سري رامڪرشن جو شش هو. رآمداس اها رڪ قبول ڪئي ۽ هو هڪڙي هڪ ميل پري هڪڙي ننڍڙي مندر ۾ وٺي ويو جنهن ۾ ٻرمهس ۽ ڪاليءَ جون مورتون رکيل هيون. اتي هڪڙا ٻه

نيتي مڪهجي.
 اڙي وارا! هن ٻت تي هن ٻهتل شخص جي پُٺ ڇوڙن
 جي ٻرڪت ٻيل آهي.
 انڪل ووه آڏ ڪلاڪ ڪڍي ويو. هُڙا جا ٻي ليشڙ ٻو
 ۽ هن جو ڇورو هڪڙي عجيب آڀار ڪشي مان ٻي ڇوڪرو.

د ڪشاور باب ۾ نه ٻڌو آهي جو ڪي سال ٿيا هتي رهندو هو. ”
 رآمداس جواب ڏنو ”هاڻو دوست! رام هن داس
 کي ساڳئي ئي سبب ڪري هتي آندو آهي.“ جو هـو
 ان رام جي بابت وڌيڪ ڇڏي ڇڏيو ته ڪهڙا ڪم رام جا آهن جن
 تي ٻروڙ پئجي نٿي سگهي.

سادو جو بيمگالي هو تنهن ڇڏي ”تون مون سان گڏ هل. آءٌ
 سڀ هنڌ جي سمن جي حياتيءَ سان لاڳا ٻو رکندڙ آهيان سي
 ڏيکاريندس.“

رآمداس دل ۾ ٿي دل ۾ چوڻ لڳو ”اڙي رام! هي
 پنهنجو غريب ٺاڇو ٻانهو ڪهڙن لفظن ۾ ٺوهاراڻي ٻڌي ڇڏي
 اونهي سمندر جي موما ڳائي سگهي ٿو؟ اڃا هُو ڪا به اڇا
 ظاهر ڪري ٿو ته اها پوري نئي ٿي.“

بيمگالي سادو نماڻي رآمداس کي (سادو رام هن سان
 گڏ نه هليو) جيڪي جايون مندر جي چؤرس اڱڻ جي چؤڌاري
 هيون انهن مان هڪڙيءَ ڪوٺيءَ ۾ وٺي هليو. ڪوٺيءَ کي
 ڪلف لڳل هو. مهربان سادو ڪڇي گهرائي دروازو کولي
 رآمداس کي اندر وٺي ويو. واہ! ڪهڙو نه انسان جو آئند
 هو! اندر هڪڙي ڪت هڪڙو هنڌ ۽ ٻه ٽرم گادي جا سري
 رامڪرشن ڪم ۾ آڻيندو هو سي هڪجي يادگيري قائم رکڻ
 لاءِ سنڀالي رکيا ويا هئا.

رآمداس پڙهڻ ڪري هنن جي ويجهو ويو ۽ پنهنجو سر
 انهن مٿان ڌريو. هن خود ان وقت ڪوٺيءَ جي آئند جو پاڻ
 تي بجليءَ جهڙو اثر محسوس ڪيو. خوشيءَ جي لهر پٺيان لهر
 هن جي اندر مان اٿي. تنهن کان پوءِ هُو سڌو
 چؤڌاري ليٽڻ يون پائڻ لڳو. هن سڄي
 جي چرچ واري خوشيءَ ۾

وڃڻ نه ڳهرجي جيئن اوهان منجهند جي ماني نه کاذي آهي
 هاڪائي مائو جو برباد آهي. منهنجي پراڻا آهي نه مندر
 ڏانهن موٽي هلو.

اها نيند بهي کي قبول ڪرڻي پيئي ۽ ٻئي جڳا مندر
 ڏانهن واپس موٽيا. راجا رستا ٺاهي پئي ڳجهي آهن.

پوڄاريءَ هنن کي چيو ته گنگا نديءَ ۾ لاشن ڪو به
 پنهنجا ڪڙا صاف ڪريو. کاڌي جي وقت اوهان کي سڏ ڪبو.

پوڄاريءَ جي چوڻ موجب ٻئي ساڌو پوٽر نديءَ جا
 ٿورا ڏاڪا لهي هيٺ ويا جتي ڪڙا ڏوٽا ٿون ۽ لاشن
 پڻ ڪهاڻون. تنهن کانپوءِ مندر جي اڳڻ ۾ اچي انهن پنهنجا
 آلا ڪڙا سڪڻ لاءِ وڌا ۽ ائين ئي اُس ۾ واهي پاڻ کي گرم
 ڪمائون. ان وقت هيٺيان ڪيال رآمداس جي هن ۾ آيو:

اڙي راجا! تو پنهنجي نالائي پاڻي کي هن مندر ۾ آندو
 آهي ڇاڪاڻ ته سميت سري ڪرشن پرهس ڪنهن وقت هتي
 پاهي راس ٿيو هو ۽ سندس سڪا سڄيءَ دنيا ۾ پکڙهي ويئي
 هئي. ڪهڙيءَ طرح نه تو صريح هو هن پاڻي کي هن هنڌ
 ڇڏڻ کان روڪ ڪئي آهي. منجهند جي مانيءَ کاڌي کانپوءِ
 ضرور هنن هڪ ڪلاڻي ڪرڻي پوندي. اڙي راجا! پوئين
 ڪرڻ کان اڳي، انهن چڱو ڪن ٿيندو ته ٿون پنهنجي پاڻي
 کي جتي هو وڌو سميت رهندو هو ۽ پنهنجو روزانو لب ۽ ڌيان
 ڪندو ۽ انهيءَ هنڌ جي واقفيت ڪرائين؟

اڃا پنج منٽ ٿي ڪن گذريا هئا، رآمداس اڃا انهن
 خالن ۾ رهيو هو ته هڪڙو ڊگهو جوان سڀيا سي پيرن ٿاڻين
 پهتل ڪرڻ سان ۽ پشائي چندن جي تلڪ سان چٽل، اچي
 آئي، جتي رآمداس ويٺو هو تنهن جي پاسي ۾ ويٺو. هڪجهڙي
 جي هر ڪرڻ کانپوءِ هن ٻڌا هئا:

... ۽ من وڏي سميت سري راجا ڪرشن پرهس

ٿڌ ڏاڍي سخت هئي ۽ ٻار مڇرن جي هڪڙي وڏي لشڪر پيانڪ روپ ۾ هندن تي حملو ڪرڻ شروع ڪيو .

ساڌو رام رڙ ڪري چيو ”هي ڳالههون خوفناڪ حالت واريون آهن . تروپتيءَ ۾ فقط ٿڌ هئي ۽ بيت ۾ سهڻ جوڳي هئي ۽ ٻار هتي اها مڇرن جي لکن ڏنگن سان گڏيل آهي .“
رامداس جواب ڏنو ”دوست ! اهو سڀ درست آهي . ٻار رام جي مهر ٻائيءَ جي پوريءَ طرح ساراهه نٿي ڪري سگهجي . هن هڪڙو سڀ کان ڊاڳر دستو رامداس کي جا ڳاٽ جو لڌو آهي ته جيئن ننڊ هن تي ڌرو ۽ غالب نه پوي ، الاهيءَ واسطي ته هو رام جو ڀڄڻ ڪري سگهي .“

ساڌوءَ جو هڪڙو ڪپڙو جهن سان هو ٻنهنجو بدن ڍڪي رهيو هو سو انهن کنڀن وارن مهمالن کي ٿڙي ڪڍڻ لاءِ هيڏانهن هوڏانهن لڙڻ لڳو ۽ فقط هيئن چيو ”ڇڱو، ڇڱو.“ ساڌوءَ رات ننڊ ڦٽل ڪاٺي ۽ خفي ٿي دانهن ڪرڻ ۽ ڪرڪر ڪرڻ لڳو .

رامداس ٻنهنجي من جو ڌيان رام ۾ لڳائي انهيءَ حالت کي منهن ڏنو . رام هنجي سر ٻر جي سمڪ ڪڍي ٿوري وقت لاءِ بيهوش ڪيو . رات جو سڄو وقت هو ان حالت ۾ رهيو .

اڃا پرهه ڦٽي ته ساڌو رام اٿيو ۽ رامداس کي چيائين ته سندس پٺيان اچي . هنکي خبر نه هئي ته ڪيڏانهن هلي پر هنجي مرضي هئي ته هتان وجهه وٺي ٿر تي نڪران . اڳي ساڌو اڃا مندر کان اٿڻ لڳو مس اڳتي وڌيا ته کين ساڳيو پر جاري سامهون گڏيو جهن پر جاريءَ اڳئين رات هنجي مهمالن نرازي ڪئي هئي .

انهيءَ مهراڻ دوست هنکي خوشيءَ سان ڪيڪاري چيو ”نوهين ايترو سوار ڪيڏانهن ٿا وڃو؟ نوهانکي نيهين

ٿا پر رات نڪائي ۾ رهڻ واسطي اصل ڪوبه خيال نٿا ڪري سگهو، جيئن ته ائين ڪرڻ نهن جي خلاف آهي.

رامداس جواب ڏنو ته ”اها ڪم ڪالِيءَ جو آهي. هونءِ اسان کي انهيءَ بابت ڪجهه به نه ڪرڻو آهي.“
 - تنهن کانپوءِ هتي ساڌو انهيءَ پاسي هلڻ لڳا جتان روشني پئي آئي، ۽ ٿوري ئي وقت ۾ پاڻ کي ڪالِيءَ جي هڪ اڳيان پھتل ڏٺائون. ڪالِيءَ جي مورچي ڏسي هڪڙي آئي خوشيءَ جي لهر هنن جي بدن اندر گهڙي. ڪالِي سري رام ڪرشن پر مٿس جو پوڄا يوگت سندر آدرش هر - هو مشهور سندس دلڪش مشورو جو هسو. جيئن هو هڪ ٻڌي بتلي جي سامهون ايندا هئا تنهن مندرو مان هڪڙو دوست نڪتو ۽ ساڌو ڏسي هنن کي ڪجهه ڪالِيءَ جو پرسان کان واسطي ڏنائين. تنهن کانپوءِ رآمداس هنن کان پڇيو ته اها ڪالِي ماڻا هي ڇا آهن ڇا ته اسين رات جي وڳڙي ۾ مندرو اندر اچي وٺون؟ اهو مهر بان دوست پوڄاري هر جو هڪجهڙو ۽ چيائين:

”مندرو جي نهن موجب ڪڏهن به پاڻ هنن ماڻهوءَ کي مندرو جي حايطي اندر رات سمهڻ جي موڪل ڏيئي اٿي سگهجي. تنهن هوندي به جيئن ته هيئر آڏي رات ئي آهي تنهنڪري پر هاڻي باهر اولهه ۽ ٿڌ ۾ ڪا ئي نه هجي ڏکيو آهي.“

اڙي رام! انهيءَ قاعدن کي قانون ناهي ڀڳتن کي ٻڌي سگهن ٿا. تنهنجي مهل ڀريل ٿا لي جڙو جو مطلب آهي، هڪدم سڀني ٻڌن، سڀني لڳهه لڳائين، سڀني قانونن ۽ ڪڙين کان چڙهڪا روڻائڻ. تنهن کانپوءِ پوڄاري دوست ساڌن کي گنگا جي ڪناري تي هڪڙيءَ کليل ڌرمال ۾ ليو. هن وري ڪجهه کاڌو هنن کي ميسر ڪري ڏنو ۽ ڪا ئي لاءِ زور رکيو. رام جي مهر پاڻيءَ کي ڪا به حد ڪانهي. ڇهن هنڌ ساڌو هئا آئي ٿي ته لاش ٻي هئي. نه فقط ٿڌي هئا جي لڳن ڪري

ٿي رهتا، جيئن راءِ هن جي دل ۾ وڌو. راءِ دڪشيپور
 ڏانهن وڃڻ جي تياري ڪئي ۽ هڪڙي جهاز ۾ چڙهيا.
 هڪڙي مهراڻ دوست هڪي اڪيٽون گهڻي ڏنيون. جهاز
 هڪي گنگا جي سيني تان ڪاڪٽ کان ڪوٺڙ دور ڪڍي ويو.
 ٽڏهن رات جا ڏهه بجڻ لڳا هئا. رات امار اونداهي هئي.
 هن رات ئي ڪن دوستن کان دڪشيپور جو رستو پڇيو.
 جيئن هڪي گهڻي گهڻي مان ڏس پي مليو تنهن هڙ پي ڦريا،
 ۽ ڪڏهن ڪڏهن ٻين ۾ جتي هڪي ڪو نه سونهون نه پي
 مليو ٽڏهن رستو پڇي ٿي ويسا. اهو سهرور راءِ جو ڪم
 هو جڏهن بدوچن پگتن جي آزمائش ٿي ورتي. تنهن هوندي
 راءِ هن جي مهراڻ سان ساڌو نيم آڏي رات جو انهيءَ مشهور
 مدر جي دروت اچي رهتا. انهن مدر جو سامهون وڌو ۽
 ڳرو دروازو بند ٿيل ڏٺو ۽ اهو در ڪڙڪا يا ٽون. در کليو ۽
 هڪڙي آدميءَ جو ش واري آواز ۾ هن کان پڇيو:
 ”توهين ڪير آهيو؟“

راءِ داس جواب ڏنو ”هروڻو ساڌو ڪاليءَ جي درشن
 واسطي آيا آهن.“
 ”اهو سڀ درست آهي پر هيئن اندر لڏا اچي سگهو
 توهين سوير صبح جو اچڻ.“

انهن چئي اهو دوست ساڌن جي منهن تي دروازو بند
 ڪرڻ تي هو پوءِ هتي هڪي چڙهن کائيندي به مات ڪري اندر
 گهڙي ويا ۽ پوءِ هڪي خبر پيئي ته اهو آدمي رات جو
 پهريدار هو. هتي ساڌو مدر جي وڏي چوڪ ۾ لنگهي ويا
 ۽ ڀڪو ڀاڄڻو ڪيائون ته جيستائين هڪي ڪاليءَ جو درشن
 نه مليو آهي تيستائين هڙ پنتي نه موٽندا.

مهراڻ پهريدار جو پهريائين چتر ٿيو هو سو نر ٿي ويو
 ۽ يائرين کي چيائين ته توهين ڪاليءَ جو درشن ڪري سگهو

ڪلڪتو ۽ دڪشنيشور

ٻئي ساڙو کاڌيءَ مان لهي اوندهه ۾ هلندا هليا ۽ نديءَ جي ڪناري تي اچي هڙو وڌي ٻل لٽاري پار پهتا. لڏ ڏاڍي گهڻي هئي. ٻئي پاڻي پهچي، وري گنگا نديءَ جي ويجهو آهيءَ هنڌ آيا جتي مندر جي هڪ پاڻي ۾ ٻه ۴۸ پاڻن کي پُٽو نديءَ ۾ لڏائڻ ڪرڻ کانپوءِ ٻوڙا ڪرائيندا آهن. اتي ساڌن کي هڪڙو تختو ملو جهڙي هنن رام جو آرام ڪيو. ٻئي ڏينهن سوار صبح جو ۴۸ مٽي چڙهي ڪاڪي طرف وڌيا. ڪاڪيءَ جي مندر جي ٻچا ڪري انهن ڪالنگهات ڏانهن رخ رکيو جو ان هنڌ کان سڀ ميل پري هو. هنڌ ڪنڊي آهي ڪالنگهات اتي پهتا ۽ سڌو نڪالي ۾ ويا ۽ وڏي ڪاري پٿر جي ڪاڪيءَ جي سڀ اڳيان وڃي پيا. هڪڙي وڏي ۽ ٻاڙهي زبان ڪاڪيءَ جي ويڪري منهن مان پي نڪتي.

وامداس پراڻا ڪٿي ”اي ماري سرشتيءَ جي مانا! پنهنجي ضعيف ۽ لاچار والڪ تي برڪس وجهه. سدائين ٺههجو ٻاڻو سڀني استرڻن کي ماڻهن سمان ڏسي ۽ کين ايسوي روپ جو عبوشي سمجهي.“ هتي وamdاس کي چوڻ کان ٻاهر خوشي معلوم ٿي ۽ ڀڳوان تي پورن مدار رکڻ جو خيال اُٿو. گهڻي خوشيءَ ڪري هنجي اکين مان ڳوڙها زار زار وڃڻ لڳا. اها سڀ مانا جي مهر هئي. ان هنڌ ڏوھ سال ۾ ساڌو ٻه ڏينهن ترسيا.

هاڻي قدم ڌٽائي ٻنهي ڪلڪتو ۾ وري گنگا جي ڪناري

ڪرسيون آڻي هنن کي ويهاريو. پتل جو لوڻو ساڌو رام کي واپس ڏنو ويو جنهن تي هنجي چوري ۾ رنگ ۽ روشني وري آيو. اڙي ڪرائيسٽ! توکي سارا هٿ گهرجي. انگلو انڊين دوست هنن تي ڏاڍو مهر بان ٿيو ۽ هنن کي چانهه وغيره آڻي جي سبب رام داس مهر بان ٿي چئي ناڪار ڪئي.

”هي ڏٺي! هي ڏس، هڪ ٻي گاڏي اٽڪل اڌ ڪلاڪ اندر ايندي. ان جي پهچڻ تي مان ٿو هانگي غرحت سان آهي ۽ ٻه ويهار بندس ۽ تنهنڪا ٺهڻ ٿو هين هٿس ڏانهن اڳتي وڃي سگهو ٿا. اوهانجو هيءُ لوڪر ٿو هانسان جيڪا هلت هليو آهي، تنهن واسطي ائسوس ٿو ظاهر ڪري ۽ معافيءَ لاءِ منت ٿو ڪري.“

اڙي رام! اڙي ڪرائيسٽ!! توکي پنهنجي نماني داس کي جاچڻ واسطي هڪ عجيب رستو آهي. اڙي رام! تنهنجو پتو ٺٽو پوي ٻن ٽن خود مهر بان ۽ ٻن ٻن روپ آهن. اي رام! ڇهڪو اوڻي مدار ٿو رکي تنهنجو ٽون ٻرون مددگار آهن. رڳو سڀ آهي جنهنجي چاچ پوي ٿي ۽ رڳو بس آهي. تنهنجا رستا سمجهڻ اصل ناشدلي آهي ٻن تنهنجن نمائڻ پگتن واسطي رڳو ضروري نه آهي. تنهنجي اڪيچار ٻن ٻن جي اس ماڻھو سوڻو سڀ کان وڏو آندو آهي. ٻار ماءُ جو ٻن چاهي ٿو جنهن ملڻ سان هڙ راضي ٿئي ٿو. پوءِ انهيءَ کان وڌيڪ گهرڻ جي ڪٿي ضرورت آهي؟ وقت ئي گاڏي آئي ۽ انجام موجب ڪرستان دوست انهن ساڌن واسطي هڪڙي فوختي ڇڏي. گاڏي ۾ هٿ ڪري هنن کي آرام سان ويهاريو. گاڏي چٽي ۽ هٿس اسٽيشن تي رات جو ڏهين بجي پهتي.

وڙي ان دوست هجتي ڳوڙي پاڻ ڏانهن چڪي ڪولي
۽ منجهس جهڪي هو سو جا چي، ڪجهه به ڪٽڻ جهڙي شيءِ نه
ڏسي، هڪي وڙي موٽائي ڏني.

هاڻي هڏجو ڏيان رآمداس ڏانهن وڃو ۽ هڪ کان پڇيائين
”هينئر توڻي وڙي ڇا آهي؟“

انهيءَ وڃڻ رآمداس اڳيئي پڙهندڙ ٿوڻو ۽ ڪتابن جي
ڳڻڙي ڪرستان دوست جي سامهون وڃي جواب ڏنو ”يا ٿورا
هي ٻئي شهرن ليهڻ جون آهن. اهي ٻئي اهل لاءِ ٿون ڪن
ڇا ڪاڻ ته رآمداس ڪنهن به وقت الهجڻ مالڪ نه آهي.
جيڪو به ڳوڙي اهي شهرن آهيءَ جون آهن.“

هن چيو ”هيءَ لڏڙي ٿوڻي نه ڪئي، ٻيل جو ٿوڻو وڌاڪ
ڪاڍو آهي. هاڻي هن ڳڻڙيءَ ۾ توکي ڇا آهي؟
ڳڻڙي ڪولڻ وقت هجتي ٿوڻو ڳڻڙيءَ مٿان هڪ ڪسي
۾ ويهڻ جهڙي شيءِ نيو آئسٽيمٽ ٿي پيئي. جڏهن ئي سولن
آڏون ۾ نيو آئسٽيمٽ ٿالو لڪل هو. هن اهو چڪي ٻاهر ڪڍي
ڏنو ۽ رآمداس کان پڇيائين:

”هن ڪتاب مان لهندڙ ڪهڙو واسطو آهي؟“

رآمداس جواب ڏنو ”يا ٿورا سڀ ڪجهه.“

هن پڇيو ”تون ڪرائيسٽ ۾ اعتقاد ڪرين ٿو؟“

رآمداس چيو ”ڇو ڪن. ڪرائيسٽ به ڀڳوان جو ناصد
آهي. هر ماڻهن جي چونڊڪاري لاءِ ٻڌا ٿو هو.“

اهو جواب هن دوست کي دل سان ٺڳو ۽ رآمداس
جي ويچار آچي هن چيو:

”هي ڏٺي! هوڙائي ڪري پڙهندڙي ٻانهي کي معاف
ڪيو، جنهن ٿوهالڪي نه سڃاڻڻ ڪري همٿي ساري اڪلاڻ
ڏني آهي.“

انين چئي ”آئسٽيمٽن اندر هنن کي وٺي وڃو ۽ ٻه

خيال ٿي هت هت پي وينا. پر جڏهين هؤائنگو انڊين جي
 پوئين ڏيکاريل جڳهه تي وڃي ويٺا تڏهين ساڌورام ڪر ڪر
 ڪري رامداس کي چيو:-

”سوامي! هيءُ ماڻهو اسان سان هيءُ عجيب هلت هلي
 رهيو آهي. سندس ارادو فقط اسان کي ڇيڙا ٺڻ جو ٿو ڏسڻ
 ۾ اچي.“

رامداس جواب ڏنو ”ڀائو! ائين نه آهي. تون هن
 مهربان دوست جي مهربانيءَ بابت ڀل ٿو ڪرين. جئين ته
 اسان کي گاڏيءَ ۾ ويٺي گهڙو وقت گذريو آهي جنهنجو نتيجو
 ٻه ٽي آهي جو اسان جون ٽنگون ٽڪجي پيڙون آهن. ٻه
 ٽڪ لاهڻ واسطي ۽ رات جي دؤري تي ڪرڻ لاءِ ٻه مهربان
 دوست هيڏانهن هوڏانهن ڦيرائي ٿو ۽ اسان کي اٿاري
 ويهاري ٿو. سڀ ڀلي واسطي ٿي آهي. اسان کي رام جي پلائيءَ
 ۽ پريم جي ساراه ڪرڻ گهرجي.“

ٻه جواب ساڌورام کي نه آڻيو، جنهن چيو ”تنهنجي
 ٻاڏا هپ مون غريب ساڌوءَ واسطي پوريءَ طرح سمجهڻ
 باڪل مشڪل آهي.“

انهيءَ گفتگوءَ وقت مهربان ڪرستان ڪم هو. تنهن کانپوءِ
 هؤ ڪڙو ويڪري منهن وارو لالئين ڪٽي موٽيو ۽ سڌو ساڌن
 جي سامهون جهلي پهر يائين هنن جي منهن تي هڪ ٻئي پٺيان
 روشني وڌي. تنهن کانپوءِ هن مٿان ۽ چوڌاري ڦيرايو.
 روشنيءَ دوران هن ساڌورام جي ڳوٺري ۽ هڪ پتل جو
 لوڻو ۽ رامداس جي ڪٿا ۾ جي ننڍڙي ڳوٺري ۽ اٺليو مينڀر
 جي لوڻي ڏٺي.

”هاڻي هيءُ آءُ ڪٽمڻس“ ائين چئي هن ساڌورام
 وارو پتل جو لوڻو کنيو ۽ پنهنجي ٻر ۾ رکيائين. ائين ڪرڻ
 ڪري ويچارو ساڌورام باڪل سا ٿو ٿي ويو.

ڪرائيسٽ يڳوان جو هڪڙو قاصد

گاڙي ٻن ساڌن کي ڪڍي آڻڻ ڏانهن هلندي رهي
 جيستائين هوءَ ”گريٽ هٽڙا“ اسٽيشن جي اڏاوت ۾ پهتي.
 اهو ريلوي ڪمپنيءَ جو قاعدو آهي ته سڀئي مسافرن جون
 ٽڪيٽون هن اسٽيشن تي ڪليون ڪن. هڪڙو انگلو انڊين
 دوست هو ٽڪيٽ ڪليڪٽر هو، سو گاڙيءَ ۾ گهڙيو ۽ هن ساڌن
 کان ساڌن ٽڪيٽون گهريون. ساڌن کي قبول ڪرڻو پيو ته
 ڪن کي به ٽڪيٽون ڪونه آهن. ڇهن تي هن نصف ٽڪيٽ
 ڪليڪٽر ساڌن کي چيو ته هڪدم لهي وڃو. ڇهن نه ٻان
 ٽڪيٽ هي گاڙيءَ ۾ ماري ڪرڻ قاعدي جي برخلاف
 آهي. ٻنهي ساڌن اهو حڪم هڪدم مڃيو. اڃا سڀ رار
 هي اڃا هئي. اٽڪل رات جا اٺ لڳا هئا. اسٽيشن اندر
 هئي. ساڌن کي گاڙيءَ هلي ٿاڻن دروازي وٽ پهچايو
 ويو هو. وري جڏهن ٽڪيٽ ڪليڪٽر دوست هو ڏٺا ته هن
 ڏانهن چڪر لڌين آئي آهي هن کي حڪم ڪيائين ته وڃي
 رهو. ساڌو هڪدم ويهي رهيا.

”نه، اتي نه.“ وري ڪرستان دوست رڙ ڪري چيو
 جو چرچائي ٿي ٽيڪسٽ ۾ آيو. ٻنهي جي ساڄي پاسي اشارو
 ڪري چيائين ”هڪڙا اٿو ۽ اچي هن پاسي ويٺو.“
 ساڌن کي ڇهن حڪم ملو هن ڇهن ڪيو ۽ ڇهن نٿن
 ڪيو. ڏانهن اشارو ڪيل هو سا وڃي والاري. وري ٽيون
 ڇهن ڏهن وٽان حڪم ٿيو ته اڃا جڳهه. ڇڏي پيءُ جڳهه.
 ۴۰ جو به هن هڪدم مڃيو. ٻئي ساڌو پاڻ ۾ هڪدم

لاڻو هو سو کولي هنن کي وري چڙهڻ لاءِ عرض ڪيا. انهن
هن جي پٺيان هلي ائين ڪيو. هڙ گاڏيءَ ۾ سائڻ سان
ڪجهه وقت ويٺو.

”مان توهان کي ايشور جي ڳولها ۾ منجهان ئي نه و سگهان.
مان چاهيان ٿو ته شل ٽڙي سوپ ٺاهيو.“ اهي لفظ چئي هڙ
گاڏيءَ مان لهي هليو ويو ۽ گاڏي اڳتي هلندي هلي. ”اڙي
رام! تنهنجي لاءِ جي وڏائي سدائين قائم رهي!“

ڪري رهيا آهيو.

”پگوان جي ڪوچ ۾“ اهو هنجو سليمس جواب ڏنو.

انسپيڪٽر انهيءَ ٻاڙهه تي زور ڏئي چيو ”ڇو لڏا آهن
 نه پگوان هر هنڌ آهي. تڏهن توهان کي هنجي ڳولها لاءِ پٽڪا
 ۾ ڪهڙو ٿر مڙو ملي؟ جڏهين هُو ٿر ۽ اڻڇي چوڻ ۾ جب حتان
 توهن روانا ٿيا آهيو اتي به آهي.“

رامداس جواب ڏنو ”يا! اهو سچ آهي نه پگوان
 سڀ هنڌ آهي پر هن جي مرضي آهي نه اسن اهو سڀي هنڌ
 وڃي ثابت ڪرايون؟ هنجي هستي هر هنڌ متحصر ڪرايون.“
 انسپيڪٽر اڳتي چيو ”ڇڻو ٻلا، جيڪڏهن جتي وڃن
 ٿو تي ڏسهن ٿو، اُن هتي هن هنڌ جتي بياو آهن ضرور
 ڏسندو هوندائين؟“

رامداس جواب ڏنو ”بسڪ ٻاڙو! جتي اسن ٻيلا
 آهون هُو هن ساڳيءَ جڳهه تي موجود آهي.“
 انسپيڪٽر پڇيو ”اُن مرنڪي ٻڌائي سگهندين نه هُو
 هوندو ڪٿي آهي؟“

رامداس ڪهڙي چاه مان زور سان چيو ”ڏس! هُو هتي
 منهنجي سامهون بيٺو آهي.“

انسپيڪٽر رڙ ڪري اٿرائيءَ سان پڇيو ”ڪٿي آهي!
 ڪٿي آهي؟“

رامداس خود مرڪي انسپيڪٽر جي ويڪريءَ جانيءَ
 کي نڙي اشارو ڪيو ”هتي، هتي. منهنجي ڊگهي صورت
 جا منهنجي اکين اڳيان بنجي آهي يعني ٿورو ۾. رآمداس هر هنڌ
 حاضر پگوان کي چئي ڏسي ٿو.“

ڪجهه وقت انسپيڪٽر منجهل ڏسڻ ۾ آيو. پوءِ هُو اچي
 - ”اڀيءَ کل ۾ چٽڪيو. اهو ڪاڏو جهن مان هن ساڌن کي

پڄوان هر هنڌ آهي

ساڳئي ڏينهن شام جو ساڌورام، رامداس کي ريلوي اسٽيشن ڏانهن وٺي هليو، جتي هڪڙي گاڏيءَ کي پهچي هنن ”ڪالا هستيءَ“ ڏانهن مسافري ڪئي. اُتي هڪڙو ڏينهن ترسي هُو ڪاڪٽ، روالا ٿيا. مڃهند جو وقت هو، ساڌورام ۽ رامداس گاڏيءَ ۾ هئا. هڪڙو ڪرستان اُڪيٽ انسپيڪٽر جنهن کي يورپين وانگر ڪپڙا پهريل هئا سو هڪڙي ننڍڙيءَ اسٽيشن تي گاڏي ۾ گهڙيو ۽ ساڌن وٽ اچي اُڪيٽن جي پڇا ڪئي.

رامداس انگريزيءَ ۾ چيو ”ياغ! ساڌو اُڪيٽ نه وٺندا آهن. ڇا ڪاٺ نه آهن ڪي پيسا آهن ۽ نه ڪجهه پيسا رکڻ جي پرواه آهن.“

اُڪيٽ انسپيڪٽر جواب ڏنو ”تون انگريزي ڳالهائي سگهين ٿو. جيئن ته تون پڙهيل آهين تئين تون اُڪيٽ کانسواءِ مسافري نٿو ڪري سگهين. مان بهي جي لهن جو حڪم ڪريالٿو.“ ساڌورام ۽ رامداس، انسپيڪٽر جي حڪم تي هڪدم لهي پيا. رامداس سونهن کي خاطري ڏيئي ته ”اها سڀ رام جي لڇا آهي.“

هيڊئر پڻي ڇڻا پليٽفارم تي هئا. اڃا گاڏيءَ ڇٽڻ ۾ ڪجهه وقت پيو هو. اُڪيٽ انسپيڪٽر جي مرضي ٿي ته رامداس ۽ ساڌورام سان گاڏيءَ جي ڇٽڻ تائين ڪجهه گفتگو ڪريان. انسپيڪٽر رامداس ڏانهن نهارِي چيو ”ڇڱو مون کي ٻڌائيندا ته توهين هڪڙي مطلب سان هن طرح مسافري

ڪٽو ٿيو. ٻن اعظم اڃا هن کي هٿ کان جهليو ويٺو هو ته رامداس
بيجهڙو مٿو موڙي ۽ چي ڇڙن ۾ ٽرايو.

ان کانوء براھمن ھڪي مندر جو چڪر ڏيٺا پر. اڙي
وامر! عيٰء شخصي بندو ڪهڙن لشطن پر ٺهيندي مهر ٻا ٺيء چر
اٿوار ڪري سگهي ٿو. سب ٺهيندي مهما آهي. ڪو ڪهڙي
سچر وقت هڻ ڪڙيء عتيب ڪوشيء جي لهر پر مٿو ڏو. هن
هي اکين مان ڪوشيء جا ڳوڙها پي ڳڙيا. ڪهڙي نه چوڻ کان
ٻا هر ڪوشيء ڪهڙيء ڪوشيء جو ڪڙو بل به ٺهيا جي سيني
ڪوشين کان ڳڻو آهي. ٿورن متن کانء ڪوڙ ۽ سونڊون ٻر ڪم
ٻا ڪر ساڳيء جڳهه تي آيا عتات هن کي ڪيو ڇٽائين. اٺي ڪڏهه.
ٻر ساد (رڌل چانور) هڪ ڪري ٻر ڪم واهداس هي واس
ٻر وڌو.

درہمط چيو ”ھاڻي منجهو حڪم ختم ٿيو“ ۽ هڪئي جڏي
مدد ڏانهن ٿي موٽيو ته رانداس کي انڌر مان سوال پڇي
هي ڪهڙي ۽ هن چيو:-

”اڙي ٻاءُ! ڪيئن ڪڙي رولو ساڌو ٿي اهڙو مهر بان
ٿين جو ڪمي مندر جو روشن ڪرائڻ وٺي هليان.“

در غمط جواب ڏنو ”جهڳمات ئي ڦٽا ٺهڻي - وال جو جواب ڏيئي گهي ٿو. اڃا توکي ڏنر مس نه مونکي اڏيئون خراش ئي نه اڏي اڏي وئي وڃي جهڳمات جو روشن ڪرايان. آڏو ٿورو سمجهي نٿو سگهان ته مون جو ائين ڪيو. هيءُ سڀ ڳڻو ان ئي ڪرايو آهي.“

ہے اھی نہ اہر رار حری کیو ۴۰۰

جڳن ذات

گاڏي هلندي هلي. هڪڙي رات ڌرمشالا جي وراڻدي
 ۾ ڪا ئي ويئي. هتي به ڏاڍي ٿڌ هئي. ٻئي ڏينهن صبح جو
 شهر کان ٻاهر هڪڙي وڏي تلاو تي ويا ۽ لاشمان ٻاٽي ڪري
 مشهور جڳينات جي مندر طرف پنڌ پيا جهجهو سندر اچو ۽
 اوچو منارو جو مٿي آسمان سان ٿي لڳو، انهيءَ پُوار شهر
 جي ڪنهن به هنڌان ڏسڻ ۾ پئي آيو. هاڻي ساڌورام ۽ رامداس
 مندر جي وڏي دروازي تائين آيا. ڀر اندر ڪيئن گهڙن؟
 ياترين جي ٻيهر مندر جو دروازو اصل روڪي ڇڏيو
 هو. ڏاڍيون نورانيون، ڌڪ ۽ لتون هڻڻ هن جائشاني انسان
 جي گوڙ جون هيون. ههڙي حالت ڏسي رامداس هٿ ٻڏي
 ڀر نام ڪري هيٺن چيو:-

اڙي رام! ڪيئن ٺههجو غريب ٻانهون ههڙي ماڻهن جي
 ٻيهر. مان لنگهي درشن پائي سگهندو؟ جو ضعيف ۽ آناٺ فقير
 آهي تنهن واسطي ڪو به رستو ڏسڻ ۾ نٿو اچي.

اڃا هن اهي لفظ چئي مس پورا ڪيا ته انوقت دروازي
 جي لنگهه واري گوڙ مان هڪڙو ڊگهو ڀر هٿ نڪري هڻجي
 ويجهو اچي هڪي هٿ کان وٺي ٻههجي سڄي طاقت لڳائي
 دروازي ڏانهن ٺٽو. هن گوڙ جي ٻيٽ مان رستو ڪري وائڙي
 رامداس کي ٻاٽ سان گڏ لنگهاريو. اهو سڀ ڄڻ سچو ٻي ڏسڻ
 ۾ آيو. رامداس کي انوقت سر ڀر جي ڪاٺي سمڪ ڪانه
 هئي ۽ هو سرڙشڪتيوان رات جي ايشوري وصل ۾ مڙو ٿي
 ويو. ٻهجن مٿن اندر هو جڳينات جي وڏي ۽ مورتيءَ اڳيان

- ضم روک کي مدون ڏيئي ٻڌهجي نو ڪري جوکي هر دهي
 ائين ڪري لو. اڙي رار! هاڻي ڏانهن ڪو شڪ ڪونهي
 نه اٿن ساري سوشيءَ جي دل ڦري ڪم ڪرائن لو، ائين
 کي ٻڌهجي اڃا آڏو سار ڦهلائين لو. اڙي رار! اٿن ٻڌهجن
 پگڙن جو سچو ٻڙ ٻڌي آهين. ٻڌهجي ٻانهن کان اچي لڏائي ڏي
 لين هن سان ٻڌهجي مهيا ۽ ٻڙ ۾ ڦاٿو ڪري. اڙي ٻڙ ۾!
 وهي هلو. اهوئي دستو آهي جو رانداس ٻڌهجي دل تي
 روس ڦاٿو ڪري لو.

هن ٿڌي پر مضبوط آواز سان چيو ”ياڻ! هنن تي
نظر ڪر ته هن قسم جي حالت ۾ پنهنجي وويڪ جي حڪم
کو به وڌيڪ اختيار ڏيو واريو ڪونهي. جي حڪم برابر
خدا جا دل ۾ اُتاريل سمجهبا آهن.“

اڪيٽ ڪلارڪ تڪيد ڪيو ”ان پنهنجي ڪم لاءِ اسان
مٿين آفيسرن کي آگاهه ڪنداسون ۽ توکي انهيءَ جو جواب
ڏيڻو پوندو.“

پوليس واري جواب ڏنو ”پيشڪ دوست، جي پنهنجي
رپورٽ ڪرڻ سان نتيجو اهو ٿيو ته آڻ ٺوڪريءَ کان موقوف
ٿي وينديس، ته پنهنجي پراڻهه ڪانهي. آڻ سڀني نتيجن واسطي
تيار آهيان. پر تون يا ڪوبه ٻيو هن پرڻي تي هنن ساڌن کي
هن گاڏيءَ ۾ مضافي ڪرڻ کان روڪي نٿو سگهي.“

پوليس واري جي هن روش تي ڪلارڪ نهايت منجهي
ٻيو ۽ اسٽيشن ماسٽر ڏانهن ٻي نظر ڪيائين، گاڏيءَ ڇڻڻ جو
وقت پورو ٿيو هو. اسٽيشن ماسٽر گاڏيءَ کي ٺڪرڻ جو سگند
ڏيڻ ۾ مشغول هو. سٽ لڳي ۽ گاڏي چؤ چؤ ڪري هلڻ
لڳي. ڪلارڪ تمام لاچار ٿي اُن گاڏي ڏانهن جتي ساڌو
وينا هئا گهڙو ڪري نهارڻ لڳو. اڙي دام! پنهنجو غريب
ٻالهون هن واقعي کي ڇا سمجهي سگهي ٿو. ڇاڪاڻ ته جڏهن
پنهنجا سر وڻ شڪتيران هٿ ڪم پيا ڪن ٿڌهين ڪوبه انهن کي
روڪي نٿو سگهي. اڙي هن ساري سرشتيءَ جا مهر بان ۽
ٻير روپ رکيا ڪندڙ! پنهنجو هڪ ٻيرو هٿ لائڻ هڪ ڀل ۾
سڄي سرشتيءَ جي روش ڦيرائي سگهي ٿو. اهو ساڳيو پوليس
وارو جنهن کي ريلوي پليٽفارم تي بيهاريو ويو آهي ته ڪمپنيءَ
جا قاعدا پڇڻ کان مسافرن کي روڪي سوچائي ٻجهي اهڙا
نسب قاعدا پڇي ٿو ۽ ٻن ساڌن کي جنهن اڪيٽون ڪونهن،
انهيءَ ڄاڻ هوندي به گاڏيءَ ۾ ويهاري ٿو ۽ تنهن کانسواءِ

ڪليڪٽر ٻيٽا هئا اُتي پوليس واري وڃي هنن ساڌن جو ڪيس
انهن اڳيان رکي چيو ته:-

”هنن ساڌن کي گاڏيءَ ۾ چڙهڻ جي موڪل ڏيڻ گهرجي.
هؤ انهيءَ جا لائق آهن. هنن مان ٽڪيٽن لاءِ ٻيا ڪٿڻ جي اميد
نه رهي سگهجي ڇو ته ٻيا هون ساڌن جي کوچ نه آهي جئين
دلوري ماڻهن جي آهي.“

انهن لفظن واري آفيسرن تي ڪو اثر نه ڪيو ۽ انهن
بھڪ ٻرو جواب ڏنو:-

”آڪٽ ڪانسواءِ ڪنهن کي نه گاڏيءَ ۾ چڙهڻ جي موڪل
ڏيڻ ماعدي جي برخلاف آهي. تنهنڪري هنن واسطي تنهن
جي ڇڪٽ هلائڻ اچائي آهي. تنهن کانسواءِ اها ڳالهه نوڪار
وسري ٿي وڃي ته پوليس وارو جو واري ڪمپنيءَ ۾ ملازم
آهي ان لاءِ اهو چوڻ به اصول جي برخلاف آهي.“
انهيءَ جواب پوليس واري کي تمام گھڻي چڙ ڏياري.
هن اهو ٻڪو ڀرادو ڪيو ته ڪنهن به ڪري هنن ساڌن کي
گاڏيءَ ۾ مٽاري ڪرڻ جي موڪل ڏيڻ گهرجي.

هيئر گاڏيءَ چٽڻ جو وقت اچي ٿو. مهربان پوليس
وارو ڏاڍو بي آرام هو. هجڻ اڳيون ٻوڙ لڳوڻ ۽ هڻجي
جهري ۾ بي پرواهيءَ جي جهلڪ اُٿي. هؤ ٽڪڙو هڪڙي
ڪڏي ۾ ڪوٽڙو ۽ گاڏي جو دروازو کولي هنن ساڌن کي اشارو
ڪرڻ لڳو ۽ ڪوٽڙو هنن ائين ڪيو جئين هنن کي چيو ويو. اهو
ڪم ڪرڻ ۾ نه پر اهو ڪم مهربان ٽڪيٽ ڪليڪٽر ڏسي
.....

.....
.....
.....
.....
.....

هڪڙو مهربان پوليس وارو

ٻئي ڏينهن منجهند ڌاري رام، جو سڀني جو پيارو پٽ
آهي، جنهن ڏٺو ته سادو ري پوڄن آهن تڏهن هڪڙي اڪيٽ
ڪليڪٽر کي هرڪا يو نه هڪي چوي ته هڪڙي اسٽيشن جا
”نيز وادا“ ۽ ”جڳن لالت“ وڃي آهي اتي لهڻ. رام داس
کي انهيءَ اسٽيشن جو لالو ياد نه آهي. اسٽيشن کان ٻاهر
اڪري هڪ شهر ڏي وڌيا ۽ ڪجهه ڪاڌو کائي پاڻ کي تازو
ٿرانو ڪيا ٿون ۽ شام جو ساڳيءَ اسٽيشن تي پهچي رات اتي
ڪاٽيا ٿون. ٻئي ڏينهن ساڳئي وقت انهن کي گاڏيءَ کي رستو
هو جنهن وقت انهن کي اڳئين ڏينهن لالو ويو هو. کين ٿرار
ڪجهه اڪليف سهڻي پيئي جا صرف ٻاهران بي ڏسڻ ۾ آئي
جو نه رام جا رستا ڳجهڙا آهن. اڪيٽ ڪليڪٽر ۽ اسٽيشن ماسٽر
ٻئي ڪراڻي ٿيا ته انهن سادن کي گاڏيءَ ۾ چڙهڻ نه ڏجي.
گاڏيءَ اچڻ تي جڏهن سادو گاڏيءَ ۾ ٿي گهڙيا تڏهن ٻنهي
آفيسرن پنهنجو فرض سمجهي انهن کي ائين ڪرڻ کان روڪيو،
جيتوڻيڪ سادو رام ڪيترو عرض ڪيو. پليٽ فارم تي جيڪي
مسافر هئا سي سڀ گاڏيءَ ۾ چڙهيا. فقط ٻه سادو ۽ ريلوي
آفيسر اسٽيشن تي هئا. اڪيٽ ڪليڪٽر ۽ اسٽيشن ماسٽر سادن
تي ڪرڙي نظر رکي ته متان هو ڪسڪي گاڏيءَ ۾ نه چڙهن.
اڙي رام! ڪهڙو نه عجب ۾ وجهندڙ آهين. گاڏيءَ ڇڻڻ ۾
باقي ٿورو وقت هو جو هڪڙو ريلوي پوليس وارو سادن وٽ
آيو ۽ چيا ٻين ته گاڏيءَ ۾ چڙهو. پر سادو رام هن کي چيو ته
اڪيٽ ڪليڪٽر وڃڻ نه ڏيندو. جتي اسٽيشن ماسٽر ۽ اڪيٽ

شکل ۾ ٻڌايو ۽ ساڻهي وقت بدن کي ڇڪڙي سڀڙي ڪري
سان ڏيکيو جو ئي فٽا وٽس هو.

هنکي سڄي بدن ڏيکڻ واسطي اهو ڪپڙو نياپت ٺهيو
هو جيتوڻيڪ هن پيٽن جي اهڙي حالت هڪئي جو پهتو ڪوڏا
ڪرونڌڙا ڪري اهڙو ڇڪيا جو سندس لڪ کي ئي لڳا.
ساڌوراڻ وري چيو ”ٺنڊ ڪرڻ نه ٿو ممڪن آهي“.

ويچارو غريب دوست. رات فٽا هنجي پلي لاءِ ٺهي
مخمس آزمائش وٺي رهيو هو. رات گذري ويئي. صبح جو
سوڀر جڏهن ڏينهن ٿيڻ لڳو ته ڏهن ڏنڊ ڏيکندڙ ساڌو ڀڄ
ڏيئي نه هينئر ٽڪريءَ کان هٽ ٺهيو. پر رانداس اڻڄارو
ڪيو نه باقي اهي ئي ميل اڳتي هلي سگهيو ته اڻويءَ اڻڄار
وت هلي ٻيڇو هنکي ”ٻا بيسي“ ڪوٺيس ٿا.

عام طرح اهو لشچو آهي ته جو نه منهن هن اڻڄار ۾ اڻڄار
ڪري ٿو تنهنجا سڀ گناه ڏوڀي وڃن ٿا. اڻويءَ ڪري اهو
ٺالو ٻيو اٿس.

ساڌوراڻ قبول ڪيو ۽ ٻئي ڇٽا اڳتي وڌيا ۽ اچي اڻويءَ
ٻاڻيءَ ۾ اڻڄار ڪيائون جو زور سان اُڪر ٿا ته هڪ ئي ٿو.
جيئن ته هاڻي ڏينهن جي ڳوٺي روشنائي هئي تنهن هڪي
ٽڪريءَ جي چوٽي تمام چٽيءَ طرح بي ڏس ۾ آئي. سندس
نظارا ۽ ماڻهون جڇو اڪس روشن ڪيو سي موعت ڪندڙ
هيون اڻڄار ٻورو ڪري ساڌوراڻ ٽڪڙو ٽڪريءَ کان ٺٽو
۽ پٺيان رانداس ٺٽو. ساڻنهن کان اچي هو عيت شور ۾ پهتا.
ساڻهي ڏينهن عام جو هو ڇڪڙيءَ ويل کاڌيءَ ۾ چڙهيا جا
اگر طرف وڃي هئي.

انهيءَ مندر جي آڳاٽي ۾ باهه پي پري جهنگلي چوڌاري ڪي ماڻهو ويٺا هئا. ڏکندڙ ساڌو ٽڪڙا اُٺي ويا ۽ انهن دوستن جي وچ ۾ وڃي ويهي رهيا ۽ پنهنجا هٿ ۽ پير ڪوسا ڪيائون رام سڄي ٻيهر مهر بان هو. ٿوري وقت کانپوءِ مندر جي دربان سڀ جيڪي باهه تي ويٺا هئا تن کي حڪم ڪيو ته اهو هٿڌ خالي ڪري وڃو. ڇو جو اهو وقت مندر جي دروازن بند ڪرڻ جو هو. تنهنڪري سڀني کي بيحد ناراض ٿي باهه جي ڀر ڇڏڻي پيئي. ساڌو رام دربان کي عرض ڪيو ته اسان ٻن جڻن کي مندر جي اندر رات ڪاٽڻ جي موڪل ڏي، جو عرض قبول نه ٿيو. اها سڀ اڃا رام جي هئي. مندر کان ٻاهر اڪرڻ هيءَ زوردار ۽ نهايت ٿڌي هوا کي منهن ڏيڻ، جا ٽڪرين تي پي لڳي. انوقت اولدا هي هئي ۽ هنن کي رات جي آرام واسطي ڪا جاءِ ڳولهڻي هئي. اُٺي هڪ ڌرمسالا هئي جنهن جڳهه جا ٽڪرا سڀ کليل هئا، تنهن هوندي به ساڌو هڪڙي اُڪر ۾ لنگهي ويا ۽ وڃي ٺهي ٺڪي ويٺا. ساڌو رام ٿڌ جي ڪري ڪر ڪر ڪرڻ لڳو ۽ چيائين ته:-

”سوامي! اڄ رات ليد جو ويچار ڪرڻ لاشدلي آهي. ٿڌ اسان کي ڏرو به جهوٽو ڪرڻ نه ڏيندي.“

رامداس جواب ڏنو ته ”پاڻ ڏاڍو سنو، سهورو وقت رام جي ڀڄڻ ۾ لڳائي سگهجي ٿو. جو ڀڄڻ آهي اُلهيءَ سرڙ شڪتوان ۽ سرڙ ٻرلير روپ هستيءَ جو.“

ساڌو ۽ چيو ”اها توھان واسطي صحيح آهي پر منهنجو اهو خيال آهي ته ڏينهن ڦٽندي ئي اسان کي هتان نڪري هلائڻ گهرجي. هتي هن حالت ۾ هڪڙي رات به ڪاٽڻ ٿيندو پاڻ کي بدب مثل سڃاڻڻو.“

رامداس جو رام جي ڌيان ۾ رڌل هو تنهنڪن ڪو به جواب نه ملڻ تي ساڌو رام لپتي پيو ۽ پاڻ کي مروني 8 جي

تروپتي

پر ياد هو چين اچي جبل تان لهي رانداس سڌو
سجمن لي ويو ۽ اتي ڪڙي ٿرين ڏسي هڙ ٻلهڻارم ئي سواءِ
ڪنهن روڪ جي آيو ۽ گاڏي ۽ ٻر گهڙيو. ٿورن منٽن کان پوءِ
گاڏي هلي. گاڏي هڪي ڪيڏانهن ئي گهلي ويئي؟ اها خبر
لهڻ سان هندو ڪو واسطو نه هو. رام ڪڏهن به ٻل نهو ڪري.
هن ۾ ٻڙن وسواس آهي. ٻڙن سلامتي ۽ سڀ کان سٺي
سونهپ آهي. گاڏي ڪنڊي جنڪشن تي لهي. هتي رام
هڪي ڪڙي ٻئي ساڌورام سان واقفيت ڪرائي ڇو همدو
سرلهون آيو. هن کيس ٿروپتي وٺي وڃڻ جو انجام ڪر
جڏانهن گاڏي هلي رهڻ هئي. اڙي رام! نههڻي سڪتي
اتقي هر دم ٻڙيءَ طرح نئي ڪم ڪري. نئين ساڌورام ۽
هن ٻڙي گڏجي مسافري ڪئي ۽ ٻار وقت تي ٻئي ٿروپتي
لڏا. ڪجهه کانو جو مهربان ساڌورام ٺاهيو هو، سو کائي
ٻاٺڪي تازو اواز ڪري ٿروپتي ٽڪريءَ طرف پهتو قدم
ڪميا ٿون. هن ٽڪريءَ جي پٿر واريءَ ڏاڪڻي ڇڙهڻ
شروع ڪيو. اها اڃا مٽي، مٽي مٽي ٽيڄ واري جبل تي پئي چڙهي.
گهٽ ۾ گهٽ ست سؤ ڏاڪا چڙهي ساڌو ٽڪريءَ جي چوٽيءَ
تي اٽڪل اٺن اچي شام جو پهتا. تنهن کان پوءِ هڪي ڌوري
پهتو. جبل سڌي رستي تان هٽو پيو. چانڊوڪي رات هئي
رام گهٽي لڏ هئي. جيءُ وٺڪ ساڳئي وقت رام هي
رام گهٽي هئي.

امت کان ٿورو اڳي هڙ ٻالا جي مندر ۾ پهتا.

گهاري . مهر بان ساڌو رام هڪي روز مٿي اُڪريءَ تي يا
 شهر ۾ جتي هو بکشا وٺڻ لاءِ ايندو هو، پيو گڏو هو. آخر
 اهو ڏينهن به آيو جڏهين هڪي رام جو حڪم مليو ته اها
 جڳهه ڇڏ. ڪيڏانهن؟ سا خبر رام کي.

اُجهل چڪ جا هن آلهيءَ دوست واسطي مخصوص ڪئي سو
 آلهيءَ واسطي ئي جو هن رام جي جهلڪ منجهس ڏني. ”اڙي
 رام! تون آيو آهين، تون آيو آهين.“ آلهيءَ خيال ڪرڻ
 سان رام داس هن ڏي ڊوڙيو. ڪڏهن ڪڏهن هُو وٺڻ ۽
 ٻرڻ کي جي غار جي ويجهو آيو ۽ هئا، ڊوڙي وڃي انهن کي
 پاڪر پائيندو هو. رام سڀني پاسن کان ٻيو هڪي چڪيندو
 هو. اڙي رام! واه ٽهنجي چري ۽ ٻر ٻر ٻر چڪ. اڙي
 رام! تون ٻر ٻر آهين، روشني ۽ آند آهين آلهيءَ طرح هن
 غار ۾ پهتو ڏهن گهاري ۾.

کاڌي واسطي صبح جو حمل ٿان لهي شهر ۾ ويندو هو،
 در در ٿان ٻئي آلي جي مهر بان ما ٿان کان پنهجي لڏي
 لوتي ۾ مڪ جا نون جي ويندو هو. ڪڏهن لوتو اورو اڌ کان
 مٿي اوار هو ته هُو موٽي غار ۾ ايندو هو ۽ ڪجهه سڪل لڪڙون
 ڪنهن ڪري ساڳئي لوتي ۾ ڇا نور ڏيندو هو. پاڻي نه ميسر
 هوس. هڪڙي لندي ننڍي، ڪنهن جو صاف ۽ شهشي جهڙو
 چاڪيندڙ پاڻي هو سا غار جي نڌ سا موهون واريءَ اُڪريءَ
 ٿان هڪ ٻئي وهي. آلهيءَ لنديءَ ۾ روز اُشيان ڪرڻ سان
 هُو لاهيت تازو ٿو ٿو ٿيندو هو. اهي اونا ريل ڇا اور - راءِ
 لوت يا ٻيءَ ڪنهن شيءِ جي هُو ٻڪر اهڙي لاءِ کائيندو هو ۽ فقط
 ڏينهن ۾ هڪڙو ڀيرو کائيندو هو. آلهيءَ سادي کاڌي ۾ هن
 سان ٻيوار ٿيڻ لاءِ ڪي اور پٽڙا عار ۾ ايندا هئا. وقتي ٻي
 ڊبائي سندس هٿن مان کسي کائيندا هئا. انهن جي سنگت
 رام داس لاءِ ڏاڍي خوشيءَ جو پساد هئي. روز هُو نون،
 ٻج ۽ ٽڪرن ۾ ٻيو ڦرندو هو.

هي ٻرواه ۽ ٻي خيالو ٻيو رام جو! اها سڀ طرح اصل
 هي ۽ آند واري حياتي هئي جا هن جبل جي ڪلڻ ۾

غـفـا R

عاطي رامداس رام جي چوڻ تي ڪجهه وقت اڳڪاٽ
 ۾ رهڻ جي خواهش ڏيکاري ۽ ساڌو رام اڳيان لاهيا رکي.
 ساڌو رام ته هر دم هنجي خواهش پوري ڪرڻ لاء تيار هو.
 هو رامداس کي جبل تي وٺي ويو جو وڏي مندر پٺيان هو.
 هتي اٽاهين تي چڙهي هڪي گهٽي غارون ڏيکاريون. انهن
 مان هڪ ننڍو غار هن رامداس لاء چونڊيو جو هن هتي ڏينهن
 والاريو. اهي غار ۾ هن اٽڪل روء هڪ مهينو رام جي ڌيان
 ۾ لڳا يو. رات جو پوريون ٿي پيرو هو جو رام هڪي اڳڪاٽ ۾
 پنهنجي ڀڄڻ لاء وٺي ويو هو. هيءُ هن ڏاڍو آندو مخصوص
 ڪيو جو ته هو آرام سان رام ۾ لين ٿي سگهيو ٿي. هو سڄو
 چوڻ کان ٻاهر آندو جي سمندر ۾ ئي تڙڪيو. رام جو سڄي
 آندو جو جهڙو آهي تنهن ۾ من لڳا ٿي سان ئي سڄي خوشيءَ
 جو آيو ٿي ٿو.

هڪڙي ڀيري ڏينهن جو جڏهن هو رام جي ڌيان ۾
 محو هو تڏهن غار مان ٻاهر نڪتو ۽ ڏٺائين ته هڪڙو ماڻهو
 غار جي منهن کان ٿورو پري بيٺو آهي. بيھوشيءَ ۾ هو هڪڙي
 ٻوڙيو ۽ پنهنجي زوردار پاڪر ۾ هڪي جهليو. رامداس
 جي ان روش ان پينل دوست کي اصل ٻيچاري ڇڏيو جنهن
 سمجهيو ته هڪڙو چريو اهڙي قسم جي هلت علي رهيو آهي ۽
 اهي ڪري ٻوڙيو هو. هو مونکي نقصان رسائيندو. ائين سڄو
 آهي ته هو چريو هو. برابر هو رام لاء چريو هو. پر اها اڻ
 جوڪا ٿي چريائي هئي ڇا ان ماڻهو پوء مخصوص ڪئي. رات

مها رشي ھو. ھن جو آشرم ”ٿروونملائي“ جبلن جي لڙي ۾
 ھو. اھو ڪڪاٽين ڊڪ سان ٺھيل ھو. ٻئي ملائي آشرم اندر
 ڪوڙيا ۽ سمنڊ کي گڏيا ۽ ھن جي پوئلڳنن ۾ ٿلڌوت ڪيائون.
 جتي سمنڊ رھيل ھو اھا جاءِ سڃي پيڇ. ٿاڏي ٿرڪن واري
 ھئي. ھو جوان ھو پر شائست روپ ھو ۽ ھنجي وڏن اکين ۾
 پُر ٻر جي پوئلڳا رھئي. جنھن مان ڇاڏو ۽ پُر پل سائت ۽ آند
 پي ٺڪتو. انھن کڻن واسطي ئي ڪيترا ماڻھو ھن وٽ آيا لي.
 رامداس کي ڪھر پيئي تہ سمنڊ الڪڙي جاڻي. تنھن ڪري
 ھن عرض ڪيو تہ:-

”مھاراج! ھتي تھنجي اڳيان ھڪڙو ماڻھو ٻاڏو پيو
 آھي. ھن ئي رحم ڪر. ھنجو منط اھو عرض آھي تہ ھن ۾ لڻ
 تھنجي ٿرڪن وجھو.“

مھا رشي ۽ پنھنجون سندس اکيون رامداس ڏانھن ڪري
 ڪي منٽ ڏيان سان ھنجي اکين ۾ زلزلو ڌري چڻ تہ ھو رامداس
 ئي اکين ڏٺا ران ٿرڪن وجھي رھو ھو. تنھن جو ڪنڊ
 ائين ڏوٽائين چڻ جھلن پي تہ ھن ٿرڪن وڏي آھي.
 رامداس جي دل ۾ چوڻ کان ٻاھر ھڪ آند پي اٿر آئي.
 ھنجو سڄو بدن ائين ڏٺڻ لڳو جئين گل جو پن ٿڌي ھوا ۾.
 اڙي رام! تھنجو ڪھڙو نہ پُر ٿر آھي. ساڌو رام ۽ رامداس
 مھا ٿا کان مڙڪلائي مرناري جي جاءِ تي مرنيا.

جو اسپيڪٽر تي خوب وسڪارو ڪيو. ڪيترو به رامداس
هڪي شانتِي ڪرڻ لاءِ چيو پر هن جي زبان جي لکي روش
بند نه ٿي. هڪي ڀڪڙ ڏنائين ته اها رام جي لڄا هئي ۽
تبهنڪري ڪرڪڻ جو ڪوبه سبب ڪونهي. پر هُو ڏهن به
ناهي ٺاهي ڪارڻون ڏيندو هليو. ڪارڻ ڏيڻ به هُو پڙ هو. ميل
ڪن مثالي ٿاين ته سادورام جي ڪاوڙ ڪانه ٿئي. آهستي
آهستي هن مات ڪئي، شايد هن وٽان ڪارڻن جا لفظ ڪپي ويا
هئا يا خالي پيمت جي ڪري ائين ڪيائين؛ شايد ائين به هجي
ته رام جي سڀ حرمت هجي ته رامداس جي آزمائش لھان
ته هُو سندس هلايل رالڊ به شامل ٿئي ٿو يا نه! رام کي ئي فقط
اها خبر آهي ۽ هُو ئي فيصلو ڪري سگهي ٿو.

پانڊيچري شهر کان اٽڪل چار ميل هلي سادورام رات
جي آرام ڪرڻ واسطي هڪڙي دوڪان جو ورائڊو چولڊيو
جو دوڪان بند هو. سوير صبح جو هُو ”ٿروپا پليئر“ جي
مسافريءَ لاءِ روانا ٿيا جتي هُو پي بچ. منجهند جو پهتا. هتي
پهچي سادورام ڏاڍي پريم سان هنجي اهڙي سنڀال ڪئي
جو چڻ هنجي سڳي ماءُ هئي. اهو سڀ ڪم رام جو هر جنهن
چارستا پريم سان پراب ۽ ڪجهه آهن. هتي ڏينهن گاڏي ساڌن
کي ”ٿروونملائي“ وٺي ويئي. اُتي سادورام پنهجي هڪڙي
واقفڪار سولاري جي گهر رامداس کي وٺي ويو. سولارو
ڀڳت هو. هن پنهجي ساڌن تي زور رکيو ته سندس مهمان ٿين.
ساڌن قبول ڪيو. ڪجهه ڏينهن رامداس هن دوست جي گهر
به بدديل وراڻيو پنهجي ڌيان ۽ آرام واسطي والاريو. روز
صبح ۽ سانجھ جو هُو سادورام سان گڏجي مهاڏيو جي وڏي
بدر به ويندو هو.

هڪڙي ڏينهن مهراڻ سادورام اُتي جي هڪڙي مشهور
مٽ جي درشن واسطي وٺي ويو. جنهن جو نالو ”راما“

هٿائڻ واسطي وٺي ٿو هلي. رآمداس چيو ته پوليس جي سباهيءَ سان هلجي ۽ آئينده راءِ جي هٿن ۾ ڇڏجي. اٽڪل اڌ ميل پنڌ ڪرڻ کانپوءِ پوليس اسٽيشن تي پهتا ۽ پدهندي سامهون ڪڙو ڏکيو وڃين ۽ عمر وارو ماڻهو ڏٺائون جنهنجو چهرو شرم هو ۽ مڇون چڱيون مروٺيل هئس. هن ڪجهه شوخيءَ سان چيو ته هو سمجهي نه سگهيا ڇاڪاڻ ته هن ضرور فرينچ بوليءَ ۾ چيا هوندا. رآمداس الڪريءَ ۾ جواب ڏنو ته اهيءَ ماڻهوءَ جو پوليس انسپيڪٽر پي ڏنو تهن وقت ۾ ڳوڙ ڪري لهاريو ۽ ڏيکاريا تهن ته جڻ هن لاهو ڳالهائڻ ڪو نه سمجهيو. تهن کانپوءِ هن ۽ ساڌو راءِ جي وچ ۾ ٿيل بوليءَ ۾ ڪٽڪو هلي. پوليس انسپيڪٽر جيڪي چيو تهنجو لاهو مطلب ئي اڪتو نه ساڌن کي فقط ٻن ڪلاڪن جي مهلت ڏنائين ته هو شهر ڇڏي وڃن. تنهنجي ساڌو راءِ چيو ته ويهه ميل يڪاهيءَ پنڌ ڪرڻ کانپوءِ اٽڪل اٺو لائونڊن کي ڪجهه آرام ڏيو جي. هن راءِ ڪاٺ واسطي شهر ۾ وڃڻ پسند ڪيو ۽ اٺن ميل صبح جو لڪري وڃڻ لاءِ ٻڌايو.

انهيءَ جواب تي انسپيڪٽر واسي نه ڪو نه ٿيو پر ڏسڻ ۾ آين آيو ته هڪ ئي ٿوري ڇڙ لڳي آهي. هن ٿورو ڪجهه ڳالهايو ۽ سندس اکيون پي ٻڌن ۽ سندس هٿن شوخيءَ ۾ مڇون پي مڙوڙ ٻڌن.

آخر ٻن ڪلاڪن جو مدو گهٽائي هڪ ڪلاڪ ڪيائين ۽ چيائين ته جيڪڏهن هو هڪدم انهيءَ حڪم جي پيروي نه ڪندا ته کين انهيءَ ڪري سزا پوئجي پوندي. جيڪي هميشه چيائين تهنڪي ڪٿي ڪٿي ٿا هجي ڪارائتو حوالو ٿي گذرائن. ساڌوءَ فقط حيا ٿي پڇائڻ لاءِ رآمداس تي زور رکيو ته اڪڙو هيءَ شهر ڇڏيون. ويچارو غريب انسپيڪٽر جي لفظن تي ڊجي ويو ۽ ڇڙ نه لڳيس. پوليس ٽائي کان به ڇاڙ ٻارڻ پري هلي ڪارائين

ٻئي ڏينهن صبح جو سڄ اڀرڻ کان اڳي ٻئي ڀر ۾ ڀرين پند
روا ٿيا ۽ پاڻ ڏيڇري ڏانهن ويا. منجهند وقت اٽڪل ۲
ٻي پاڻ ڏيڇري شهر جي ٻاهران ۽ پسگردائيءَ ۾ پهتا. هتي جي
اها خاصيت آهي ته شهر جي لنگهه وٽ ٻنهي پاسي هڪ ٻئي
کان ٿورا وال ڀري ٿاڙيءَ جا دوکان آهن. شهر ۾ گهڙي
آهن پڇا ڪئي. انهيءَ گهر يا آشرم جي جتي سنت اروندو گهوش
وهندو هو. ڪجهه وقت رهندي هن کي هڪ دوست شاهي
مهاڻا جو دروازو ڏيکاريو جنهنجي اندر ساڌن کي چيو ويو
ته سنت هت رهيو رهيو آهي. اندر گهڙي رآمداس ٻن جوان
بينگالين کان (جي جاءِ جي لنگهه وٽ ٺهيل ڪوٺين مان هڪڙيءَ ۾
رهندا هئا) پڇيو ته سنت سري اروندو گهوش جو درشن
ڪري سگهجي ٿو؟

انهيءَ جي جواب ۾ انهن مان هڪڙي جواب ڏنو:
”سائين افسوس. جيئن ته سري اروندو گهوش ڇري
۾ آهي سو ڇڪو سال اچڻو آهي تنهن ۾ ڪنهن سان به ڪنهن
ملاقات ڪندو“.

رآمداس تڏهين عرض ڪيو ته ههڙي مها ڀرڻ جي فقط
درشن ڪرڻ سان آءٌ راضي ٿيندس.

اهو به عرض قبول نه ٿيڻي سگهيو. اها سڀ راءِ جي
اڇا هئي. تنهنڪري هو ٻاهر آيو ۽ سڄي حالت ساڌورام
کي سمجها يائين جو ٻاهر ترسيو ويو هو. انهيءَ وقت هڪڙو
پوليس جو سپاڪي آئي آيو جتي ساڌو پينا هئا. آهن وٽ اچي
انهيءَ حاضر حاضر سپاڪيءَ چيو:

”تو هاڻي پوليس ٿاڻي تي ڪوٺ ٿي آهي. توهان کي
منهنجي پٺيان هلڻو آهي“.

انهيءَ تي ساڌورام ڏاڍو ڏٺو ۽ رآمداس کي پاسيرو
ڇڪي سس ڀس ۾ چيو ته شايد پوليس وارو اسان کي ڇهڪيون

پانديچري ۽ تروونملائي

وقت سر تروپا پليسر ٻڌجي ويا ۽ ساڌورام رامداس کي پنهنجي جوولي مانت جي گهر وٺي ويو جتي وراڻدي ۾ هنن راند کائڻي. پتي ڏينهن صبح جو ساڌورام هنکي بس ڇا رکيو ڏيکاريا ۽ وڃي پکيا وٺڻ لاء صلاح ڏني.

مهر بان دل واري ساڌورام چيو ”ڏس مڇراج! پنهنجي ترين ۽ کير واسطي پکيا کڻن. رواجي کاڌو نه سولائيءَ سان ملي سگهي ٿو. پنهنجي کاڌي لاء پکيا کڻن“. رامداس کي هڪڙيءَ ڪپڙيءَ ۾ وٺي ويو جن جي بيهي پاسي کير ڳچيل ٺٽا جي وڪيلن جا هئا.

ساڌورام چيو ”گهر گهر ۾ وڃ، اهي شايد ڪجهه ڏسي مان پنهنجي واسطي پيءُ ڪمد تي ترسندس“.

رامداس جو پنهنجي سونوئين هي حڪم موجب پي هلو. ٽنهن ائين ڪيو جئين کيس ڏسڻ ويو. اٽڪل ڇهن گهرن مان پتي هن ٺاهي ۽ ٻين سڪن سان مڪ ٻري ۽ سڀ هن ساڌورام کي ڏنا، جنهن ڳچي ڏار ڏڌ آلا هئا.

ساڌورام کي چيو ”پنهنجو رام سڄ پڇ ڏاڍو مهر بان آهي. اهي پکيا به ڏينهن هليدا“.

ڏينهن جي عرصي ۾ بالڊ پيٽريءَ جي ڳالهه ٺڪتي جا رام کي خبر پئجي ته نٺو ويد ميل ”تروپا پليسر“ کان ٻري هئي. هنجي من ۾ خواهش اُڀري ته اتي وڃي سري اڻوڻو ڳوڻو ڪو بهنگاڻي وڌو سندس آهي. پنهنجو روشن ڪرڻان. ساڌورام سان اعزاز ڪر اهڙن ظاهر ڪباڻين جو هڪدم ساڻس شامل ٿيو.

هئا ئهن جو هههجو مطلب نه هو نه ههكي خبر پوي . اوچتو هههجي
دل ۾ ڦيرو آيو ۽ ٻئي جڳا هههجي چرلن تي ڪري پيا ۽ پنههجن
”گهئن لفظن“ واسطي، جن لفظن کي آلهن انهن سمجهو هو، معافي
گهري . آلهي ۽ ڪا نپوءِ هو پاڻ وڃي ڇڏي ۽ مهر پاڻ ٿيا . هنن پڇيو نه
ڪجهه . اوهان کي ڪا ئي واسطي ڪيئي؟ ههكي ٿڌهين يا دگيري
آئي نه هن سڄي ٿڌهين ۾ ڪجهه نه ڇڪيو هو ۽ اها پنههجي
حالت هن صفا وساري ڇڏي هئي . ٿڌهين هن ٻهئي دوستن
کي چيو نه هو فقط ميوئي تي گذر ڪري رهيو هو ۽ خوشيءَ سان
ڪجهه انهنجو دان قبول ڪندو . آلهن سونهين ساڌو رام سان
صلاح ڪري هن کي ڪجهه پئسا رامداس جي ميوئي خريد ڪرڻ
لام ڏنا . رام جي رستن جي چاڻ ٺٽي پوي . هو ٻورن ٻوڙي ۽
ٻورن ديا وان آهي .

جڏي هتي جي الڪرڙي ۾ چيو (انهن ڀاليون نه سندن سامهون وٺڻ سياسي الڪرڙي بولي نه ڄاڻي):

اسانجي سامهون وٺڻ سياسيءَ کي چڱيءَ طرح ڄاڻ ۽ مولتي اعتبار ڪر نه هئي. انهن سياستين مان آهي جي بگا ٺڪ آهن. هن شخص فطرتي ڀڄڻي گذران ڪرڻ لاءِ شيءِ لباس ورتو آهي. هيءُ بڪو ٺڪ ۽ مشرو آهي.

اها راءِ هتي جڏي کي ڏاڍي پسند پئي. جڏهين اهو غريب رآمداس باهه اها راءِ هئي. پوءِ به ڪجهه ڇانورن جو هاندڙ ٽاڙيءَ جي ٺڪ ٺڪ ڪري پورو سمجهي نه سگهيو. اري راماڻون ڪيڏو نه مڃيا آهن جو رآمداس کي ائينءَ هاند آندو ائين جتي هو پاڻي اهڙيءَ طرح ٺڪا ٻڌي. ڇڙا ڇڙا بدراڻ هڻجي کليو ڳاڻيا ٺڳ ڪري هن تي برڪت وجهڻ لاءِ هن راماڻن دعا پئي. وڌيڪ رآمداس انهن دوستن جي شڪر گذاري ڪرڻ کان پاڻي روڪي نه سگهيو ۽ هڪ ٻڌي رنام ڪري هينءَ چيو:

اري مڙهه ڏوسرو! رآمداس کي وڏي خوشيءَ سان قبول ڪرڻو پوي ٿو ته جيڪا راءِ توڻان هن باهه ظاهر ڪئي ته هسان پورن طرح شامل آهي. اهو برابر سچ آهي ته هو ٺڪ آهي. هن سياسيءَ جو لباس انهيءَ واسطي ڀريو آهي ته هن کي ڪجهه گذر واسطي انهيءَ دواران ملي. پر هڪڙي ڳالهه ڄاڻو ۽ هن ۾ ڏسو ته سا اها آهي ته هو راماڻي واسطي مس آهي ۽ هر دم هو هڪي ڏاهن ڪري ٿو ته هڪي صاف ڪر ۽ فطرت راماڻي تي چڙهي ٿو. تنهنڪري سواءِ هڻجي ٺاهي راءِ ۾ راماڻن ڪرڻ واسطي هن تيرت تي وٺي هلي ٿو.

هن ڪٽي ڏهه دوستن کي عجب ۾ وڌو. نه انهن جي معافي تي پر انهيءَ خبر تي ته هيءُ رولو سياسي الڪرڙي سمجهي نه سگهيو ۽ هڪي هن ريمارڪ ڪيا سي سمجهيا

ٽروپا پليبير جي مسافري

اسٽيشن کان ٿورو پنڌ پري هڪ وڻا هيٺ ڪي ڏکڻ پٿرن جا پيا هئا. رآمداس اُتي وڃي اُنهن مٿان چڙهي ويٺو ۽ رام جي زبان ۾ لڳي ويو. منجهند لنگهي ويٺي هئي جڏهن بي گاڏي اچي پهتي. رآمداس اُتان اُتي پليٽفارم تي ويو. هڪي ڪنهن به هن وقت روڪ ڪانه ڪئي ڇاڪاڻ ته هڪجي مسافريءَ لاءِ هيءَ ئي گاڏي صحيح هئي. اُتي هڪي هڪڙو ساڌو گڏو جو ڪنڊن هن واسطي ساڻي بڻيو. رام هڪي ٻيو سولهون ڏنو. ٻئي گاڏيءَ ۾ گهڙيا. ٽئين ساڌو رام کي ڏاڍو هن جي سنڀال لاءِ اونو ٿيو. پڇيائينس ته ڪيڏانهن هانءَ جي مرضي اٿو. رآمداس اُلهيءَ سوال تي منجهي ٻيو. سچ ته اهو ئي هو ته هڪي خبر نه هئي. جواب ڏنائين:

”رام کي خبر آهي ۽ چئڻ ته رام توکي منهنجو سولهون ڪري موڪليو آهي ته توکي ئي خبر هئڻ گهرجي ته ڪٿي وري هڪجي.“

ساڌو رام ٽڏهن چيو ته: ”ڇڏو آءُ توکي ٽروپا پليبير ڏي وٺي ٿو هلان ۽ اُتان وري ٽروپا ملائي ۾.“

رآمداس جواب ڏنو ”جيڪا تنهنجي مرضي. تون رام آهين. رآمداس تنهنجي پنهان جتي تون ويندين اُتي هلندو.“

هاڻي گاڏي ٻي هلي. رآمداس جي سامهون واريءَ جڳهه تي انگريزي پڙهيل ٻه لوجوان همدو ويندا هئا. ٻهي ساڳئي ئي وقت پنهنجي سامهون عجيب ۽ اڌول سنڀا سڀيءَ يعني رآمداس ڏانهن گهور ڪري لهاريو. ٽڏهن اُنهن مان هڪڙي

[illegible]

وري دوست ڀڄيو ته مهر ٻا لي ڪري مولڪي ٻڌا ٻو ته
 ڪهڙي قسم جو ڪاڌو اوھين ڪاٺيندا آھيو؟
 رامداس چيو ته ”مهر ٻا لي. ٿريون“.

هڪدم دوست اُٿي گم ٿي ويو ۽ ٿوري ئي وقت ۾ هُو
 ٻڙن ٿرين جو وٺي موٽيو ۽ رامداس جي اڳيان رکي کيس
 ڪاٺ واسطي زور ڪيائين. اري رام! منهنجا رستا حيرت ڀريا
 آهن. ڪاڌو ڪاٺي اُٿيو ته ٽنهيان جنهنڪي رام پنهنجي اماڻي
 داس جي گهرجن پوريون ڪرڻ لاءِ موڪليو هو تنهن وري
 رامداس کي چيو ته منهنجي پٺيان اچو. هن مندر جي لنگھ
 تي ۸ آنا ڏنا جا اندر گهڙڻ جي ٻي ٻنهي واسطي هئي ۽ هن
 کي مندر ۾ اندر وٺي ويو. پوتر مورتيون جو درشن ڪرائي هنڪي
 اندر سڄو مندر ڏيکاريا ٿين. هڪڙي خاص ڳالھ. اها هئي ته
 مندر جي چمٽ سولن پٿرن سان ڍڪيل هئي. رام جو هن کي
 سواھون ڏٺو هو سو مٿس ڏاڍو مهر بان هو. انهيءَ رات مندر
 ۾ عالیشان لهولي جي پوڄا هئي ۽ سرگس به هو جنهن ۾ هزارين
 آدمي شامل ٿيا. جڏهن پوڄا سڀايت ٿي تڏهن آڏي رات
 به گذري چڪي هئي. ٽنهيان دوست هڪڙو هنڌ رامداس
 جي رات ڪاٺ لاءِ هٿ ڪيو. اتي رامداس کي ٻڌايائين
 ته مان هتي هڪڙي ويجهي شور مان ٿير ٿراسي ٿي فقط پوڄا
 ۽ سرگس ۾ شامل ٿيڻ واسطي آيو هوس ۽ منهنجي مرضي آهي
 ته سوير صبح واريءَ ڪاڏيءَ ۾ موٽان ۽ مولڪي هن ٿوري ئي
 وقت ۾ ٺوھانجي سنگت مان گهڻي برڪت ملي آهي. رامداس
 جي دل چوڻ کان ٻاهر ڀرجي اُٿي. رام جي مهر ٻائيءَ جو بيان

دامداس کي چهر نه داميشورم پر سونهون ٿي هليق وارو فرض
 پورو ٿيو. مولڪي موڪل ملي نه آءُ اوهالڪان جدا ٿي پمهدجي
 گرو آستان ”راجا منر گدي“ ڏي هلان. سڀ وقت سادورام
 همتي ڏاڍو مهربان هو ۽ سڀني مسافرين ۾ هر طرح همدجي باڪل
 پيار سان بي سميال ڪيا ٿين.

هڪڙيءَ جهڪشن اسٽيشن تي هن دامداس کي ڇڏيو.
 انهن ڪرڻ کان اڳي هن دامداس کي پڪ ڏني ته تون هنڪي
 ”چدم بزم“ ۾ وٺي ٿي وڃي جو هڪڙو مشهور مندر آهي.

ٿرڻ جي رستي، دورا وٺا ۽ آئي پوري وقت ئي ٻهنا.
 ”مينا ڪشيءَ“ جو مدد وٺي ۽ سندر، عمارت آهي. جنهن ۾
 سنگتراش پنهنجي سهڙي ڪاريگري ڏيکاري آهي. جو
 هي قد جهڙيون ڊولائينون شڪليون ٻڌڻ جي وارا
 ٿيون مان انهن ئي لکتون جو ڏيکاري ٿو ته ڇٽڪ آهي
 انهن مان ڇٽڪ ڪي جهڙا ۽ ٻاهر نڪتل آهن. پاري حرام
 انهن جي آهي ۽ آهي اڃا من ٿاڻين ٻڌڻ ڇٽڪ ٿا.
 پوري ۾ ڇٽڪي ٿا. هن جو ڏيکاري سندر آهي.

آئي رآمداس وري سوامي گووانڊاڻند کي گذرو ڇو
 راميڙم ۾ هن ئي ڏاڍو مهر بان ۽ هو. هن رآمداس کي ٻين
 بن ستن سان مندر جي لنگھ، جي ڪڙي پاسي ويٺل ڏٺو.
 ڪل ساڙورام، رآمداس جو سونهون سمجهو ۽ هو ۽ رآمداس
 هن جي ٻيون کان پلٽي ماوي ويو هو. لنگھ ۾ ساڙورام خون
 نگوں رآمداس جي نعل کي پي لکيون. ڪدم سوامي آيو ۽
 ئي راندل ڪرڻ لڳو ۽ ساڙورام کي ڇاڳاڻي ئي هو ته رآمداس
 سوامي ۽ کي ۽ ۽.

”میرا ج! میرا بی گری ساز و کی انا راو ہو
میری درد آس۔“

”سوامی : جی ہاں۔ اُس عورت کو کی لون ہو چکی۔
 مگر اُس نے یہی سوچا کہ اس نے اُس کے لئے کیا کیا ہے
 جیو جی، کون اسے نہیں آتی۔“

وایداس خبر سنا . "سوامی ہی ! ادا حالت بہک
جئے تُو وایداس ۔ سوامی ، تُو رام آہی ۔ سو کہوں
تجھ صاحب کو پیش ۔"

تاج گزیدہ ... اس کا رنگ کان آبی ہن

مدورا

رامداس راميشورم پر به ڏينهن رهيو. ساڌورام هلا
 جي رت ڏيئي هڪي اسٽيشن تي وٺي ويو. انهيءَ گاڏيءَ
 چڙهيا جا اڃا پري ڏکڻ ڏي هلي. اهي هڪڙي هنڌ پهتا ج
 ڏلشڪوڊي ڪري سڏاي هئي. هتي رهڻ سان ساڌورام
 اهو سوالهون ڇهنهڪي رام مهر ٻائي ڪري ميسر ڪري ڏاڻو
 هو سو سمند جي طرف هلندو رهيو ۽ رامداس جو هميشه رام جي
 ڌيان ۾ مشغول هو تڏهن هنجي پٽ ورتي. رامداس معلوم پي
 ڪيو ته مان سڀني ۾ هلي رهيو آهيان. رام ئي فقط هنجي ساري
 ڪو جنا، سا رو خيال ۽ سا رو مقصد هو. ڳالهه ڪندا آهن ته
 ”سيٿو“ يا پل جا سري رامچندر لڳا جي دُوري تي ٻڌي
 هئي اها فقط به ميل اُتان سمند جي ڪناري تي هئي. واريءَ
 واري رستي جي اُڌ تي سنهي بوند ميهن جي شروع ٿي، ٿڌ
 جي مند هئي. اُڪڙا ٿورا هئا پر رام جي دٻا ۽ مهر ڏاڍي
 گهڻي هئي. آلهيءَ واريءَ جي اصل سڌي ڏکڻ ۾ اُن اڪٽل
 نڪر تي ٻنهي اُشمان ڪيو.

وري رامداس ۽ ساڌورام هڪڙي ننڍڙي ويجهي مندر
 ۾ ويا جتي هنن کي ان سادن جو درشن ٿيو جي اُئي هميشه لاءِ
 رهندا هئا.

هاڻي ڏلشڪوڊيءَ ڏانهن موٽندي هو
 هڪڙيءَ ڌرمشال ۾ آيا جتي ساڌورام، رام ۽ ٻار واسطي
 ڪجهه کاڌو تيار ڪيو. هن وقت رامداس فقط ميرو ۽ سواءِ
 مڇ ۽ لوڻ جي کاڌو کائيندو هو. هڪڙو ڏينهن هتي ترسي اُهي

ڪووند آندڻ تي مڃڻاڻ ٿيو.

سواميءَ ڇو نه مان هڻي جي شري سڌوڻ سواميءَ
 جي من جو آڇيان ۽ رامداس کي ٺيڻڊ ڏنائين نه هڻي جي
 سڌوڻڙيءَ جي جلسي ۾ شامل ٿي، جو حلد ٺيڻڊ هو.

رامداس يڪدم اُٿي ساڌورام کي چيو ته رام جي مرضي آهي ته اسين هتي لهون. اسٽيشن کان پنڌ هڪري ٻئي شاهي رستي تي آيا. اُتي ساڌورام اسپهڪڙ جي آلهيءَ هليڪي تي ڪرڪيو. جنهن تي رامداس چيو:-

”پاڻي! اسين سڀ وقت راميشورم ڏي ٿرڻ رستي مسافري لٿا ڪري سگهون. تيرڻ تي پيرڻ پنڌ وڃڻ گهرجي. پر ڪيئن به ڪري راءِ مهرڀاڻ تي اسان کي همستائين ٿرڻ به وٺي آيو آهي. اسان کي راميشورم ۾ پهچڻ لاءِ فقط ڇهن ميلن جو ٿورو پنڌ ڪرڻو آهي. اها رام جي لڇا آهي ته اهو مٿاڻو پنڌ ڪري هلون. پاڻي خوشي ڪر.“

تمهن کانپوءِ هنن هليڪي شروع ڪيو. جڏهن انهن ۾ ميل ڪيا تڏهن رام هنن سان هڪڙو حجام گڏايو. جڏهاڻڪر رامداس مٽڪار مان روانو ٿيو تڏهاڻڪر هنن ڪار حجامت ۾ ڪرائي هئي. تنهنڪري هن سنڀاسين وانگر ئي پنهنجي ڏاڙهيءَ ۾ ڪوڙايو. ڇهين هو راميشورم کي ويجهو پوندو ويا، ته اهي آيا هڪڙي رستي جي ڀر ۾ تلاءُ تي جنهن کي ”لڪشمي ڪنڊ“ ڪري سڏيو آهي. آلهيءَ تلاءُ تي سنان ڪري هو انهن لڏين تلاءُ وٽان لنگهيا جن جا پيا پيا نالا هئا.

نيڪ رام هنن جي قدمن جي مٿڙ راميشورم جي مندرن ڏي ڪئي. مندر ڀاري عمارت هو. حيران ڪندڙ آڳاٽو، وراڻڊا ۽ لنگهه، جي پوڄا جي هنڌ وٺي وڃڻ ٿا تن ۾ پلجي وڃي ٿو. جڏهن ساڌو سڀ کان پوڻي آستان (ڏيوري) جي ويجهو آيا تڏهن در ڪليل هو. راميشورم جي پوڄا شاندار ڪريا ڪرم سان هلي رهي هئي. اري رام! سڀ ڪير تي تنهنجي آهي. انهيءَ وقت ان پوڻي هنڌ خوشيءَ واريون لهرون رامداس جي روح ۾ اُٿيون. هتي هو ڪن مها تمان سان گڏوگي اُتي تيرت يا ٿرا ڪرڻ آيا هئا. انهن مان سوامي

راميشورم

سولهن کي هڪدم قبول ڪيو ويو. رآمداس کي انهيءَ وقت اٽڪل ۹ روپيا هئا جي هن ساڌورام جي هلي ڪيا ۽ انهن ڪرڻ ڪري ٻاڻڪي آزاد سمجهيائين. پٺا ڪٽڻ آهي ٻيئي ڪٽڻ، چور آهي پٺا ڪهڙي ۽ ڳوڙي ۽ ٻاڻ ڏي ڏيان چڪائين ٿا. ساڌورام کي پٺا ڏيئي هن اشارو ڪيو ته روپيا آهن پر مٿي سڀ انهن غريبن کي ڏجن جي مدد ۽ دروازن وٽ بکيا پئي رهيا آهن ۽ اها عراعت ساڌورام عمل ۾ آڻي. هاڻي رآمداس اهي کان وڌيڪ پورائتا سان رام جي مدد ٿي ٿي پاڙو. ٻه ڪهڙا ۽ ٿورا ڪتاب، اهي هئا دنيا ۾ هجي هجي ملڪهت. هُو ساڌورام سان گڏ روانو ٿيو جهڙڪي رام وٽس سواڻون ڪري موڪليو هو. هُو همڪي ۽ پلوي ستمين ٿي وئي وڃي ۽ پٺي هڪڙي ۽ ٿاڏي ۾ چڙهيا جا راءِشورم ٿي وئي. اُڪيٽ لڙ وئي وئي. رام ٿي اُڪيٽ ۽ سڀڪجهه هو. جيڪو وقت رآمداس ويل ۾ هو سو هن رام جي ڏيان ۾ لڳا پر. ٿاڏي هليدي وڃي ٿان ڇو اچي هڪڙي اسٽيشن ٿي پٺي جا ۶ ميل راءِشورم کان پري هئي. اُتي هڪڙو اُڪيٽ ڪاهڪو انهيءَ ٿاڏي ۾ آيو جتي رآمداس ۽ سندس پٽيون سونهيون ويٺا هئا. ٻين مسافرن جون اُڪيٽون ٿيڻي هُو ساڻن وٽ آيو ۽ رڙ ڪري چيائين ”اُڪيٽس، اُڪيٽس“ جواب ڏنائون ”اڏي پاءُ! اُڪيٽون ڪونهن اسين ساڌو آهيون.“

”اُڪيٽن کائڻ لاءِ هن کان پري مسافري نه ڪري سگهندا. پرندو“ اُڪيٽر چيو.

ٻڌڻ لڳو ته رامداس ڪٿڙي پاسي وڃڻو هو. اُلهيءَ سوال جو جواب هو ته اصل ڏيئي نه سگهيو. رام ٽي ڏيئي سگهيو ٿي. جواب نه ٻڌي سڌوءَ رت ڪئي ته هو رامداس کي راميشورم ۾ وٺي ويندو جتي هو پاڻ وڃڻو هو.

هي رام، پنهنجي دٻا نهايت گهڻي آهي. پنهنجي محتاج ٻانهي جو سولھون ٿيڻ واسطي ٽو هڪڙو ساڌو موڪليو آهي. چوڻ آءُ هنکي خود رام ٽي سمجهان ۽ نه ڪو ٻيو.

وقت بوقت رامداس ساڌن کي گڏيو. جي نه فقط هنکي نيرڻ ٿي وئي ٻي ويا ٻنهن جي هر طرح سميال پي ڪيا ٿون. اهي سڀ رام جي اڇا موجب ”ساڌورام“ جي نالي سان ڪوٺيا ويندا.

ٿيو. اهي جوان ساڌو جن بيمهجي اڳيان ڪپڙو وڇاڻو ۽ وڏن
 لاءِ الهيءَ تي فقط ٽي پئسا پيا هئا. سڀ دان الهيءَ ڏانهن
 واسطي ايترو مليو. ٿا آمهڙيءَ جي جهري سان الهن ڇڏيو.
 صبح کان وٺي اسين ڀڳوان جي موما ٻڌائي رهيا آهيون
 ۽ هن اسان کي فقط ايترو ڏنو آهي. بڪ ۾ ڀيٽ ٻاهه آئي.
 اڏي ڀڳوان اسان کي ڪاڌو ڪيئن ملندو؟ بيمهجو ٿا وڃو
 ڪا اڏي هيل ٿا ٿين فقط ٽي پئسا هتي ڇا؟

الهيءَ سوال جو جواب رامداس هڪدم ڏنو: اٿن له
 آهي. توهان تي ڀڄن جو ملو. ڪٿي ٿيو سگهجي. ڀڳوان هميشه
 مهر ٻان ۽ ڀر ڀر وٺي آهي. هڪڙي هن تي ٻاڙين ٿا ٿن ڪي هو
 ڪڏهن به ٿيو وساري. راج بيمهجي لاهي ٻاڙي ڏنارن،
 توهان جي اڄ جي ڪاڌي واسطي پئسا ڏنا آهن.

الهن چئي هن ساڌن جي هٿن ۾ هڪڙي پئسا هن وٽ
 الهيءَ وقت هئا سي (هڪڙو روپيو) ڏنا. غريب ساڌو عجب ۾
 بيمهجي هن ڏي ٻاهر ٺڳا. اکيون ڀڙڙ هن سان ڀري پيون. اهي
 ٻڪار ڪري چور ٺڳا:

اي ڏٺي توهان عجب ۾ وجهندڙ رستا آهن. معافي بخش
 بيمهجي ٿا ٿاڻي ٻاڻن ڪي هن ٿو ۽ بيمهجي ڀر ڀر ۾ شڪ آندو.
 آئنده واسطي اسان تي ٿاڻا قبول ڪر ڪر اسين ٿو ڪي ڪڏهن
 نه ڏوهه نه ڏاڍن ڀر بيمهجي ٿاڻي صدق سڀ ڏک صبر سان سهي.

ساڌو توهان ٿاڻن ٿاڻا وٺا. رامداس بيمهجي اڏي
 ماڻهون ٿڌيون. اهي ٿيڙا سڪا ڏسي رامداس جي دل
 خوشيءَ ۾ ٿاڻا ڏيڻ لڳي. اها ٻيوڻ ڪمائي هئي سندس ٻڪيا جي.
 اهن ڪن سان هن ٿيڙا ڪپڙا ڪري ڏاڍي خوشيءَ
 ۾ پوئو ڪيو. الهيءَ وقت الهيءَ ساڳي ٿاڻن ۾ جهڙو ٻوڙو
 هو. هڪڙو سو ساڌو سندس ساڄي پاسي هو ۽ مٿي جا ٿاڻا بل
 ساڌو هن جي پاسي هئا. هٿي اهو ساڌو هن وٽ اچي

ٻڌڻ لڳو ته رامداس گهڙي پاسي وڃڻو هو. اُلهيءَ سوال جو جواب هو ته اصل ڏيئي نه سگهيو. رام ٿي ڏيئي سگهيو ٿي. جواب نه ٻڌي ساندوءَ رت ڪئي ته هو رامداس کي راميشورم ۾ وٺي ويندو جتي هو پاڻ وڃڻو هو.

هي رام، ٺهينجي ديا اهايت گهڻي آهي. پنهنجي محتاج ٻا لهي جو سوالهن ٿيڻ واسطي ٿو هڪڙو ساندو موڪليو آهي. چو نه آءُ هڪي خود رام ٿي سمجهان ۽ نه ڪو ٻيو. وقت بوقت رامداس سندن کي گڏيو. جي نه فقط هڪي ٿيڻ ٿي وئي ٻي ويا ٻنهن جي هر طرح سهيل ٿي ڪيا ٿون. هي سڀ رام جي اڇا موجب ”ساندورام“ جي نالي سان ڪوٺيا ويندا.

ٺو. اهي جوان ساڌو جن پنهنجي اڳيان ڪپڙو وجهايو هو ۽ ٽن
نمبرن الهيءَ جي فقط ئي پڪا ٻيا هئا. سڀ ڏانءِ الهيءَ ڏانهن
واسطي ايترو ملو. ٽا آمهڙيءَ جي چوري سان انهن چورن.
صبح کان وٺي اسين پگوان جي مهمي ڳاڙهي رهيا آهيون
۽ هن اسان کي فقط ايترو ڏنو آهي. هڪ ٻي بهت يا ه ٿو ٿئي.
اري پگوان اسان کي ڪاڌو ڪهڙن ملندو؟ ٺهڻو ڪو ٺو صبح
ڪا اولي همل ٽا ٿين فقط ئي پڪا ٺهي ڇا؟

اهيءَ سوال جو جواب راءداس هڪدم ڏنو: آئين نه
 آهي. توهان لکي ٻڌڻ جو ملهه ڪٿي نٿو سگهجي. ٻڌڻون هميشه
 مهربان ۽ آرام وٺڻ آهي. جيڪي هن تي ٻڌڻن ٿا ان کي هو
 ڪڏهن به نٿو وساري. آرام ۾ پيهجي امان ٿي يا ٻي ڌنارن،
 توهان لکي اُچ جي ڪاڏي واسطي پڇسا ڏنا آهن.

انهن چئي هن ساڏن هي هٿن ۾ جهڪي پئسا هن وقت
 اهي وقت هئا سي (هڪڙو روپو) ڏنا. غريب ساڏو عجب ۾
 پئسي هن ڏي لهارڻ لڳا. اکيون ٻوڙ هن مان ٻڙهي پيون. اهي
 پڪار ڪري چوڻ لڳا :

ای دلی ندمجا عجب پر وجهدتی و سا آهن. معامی ایش
بندھتی لا لائی ہا ائون کی جن نو پر ۽ ندمجی پر امر پر شک آندو.
آئندہ واسطی اسالچی پر اوٹنا قبول کر ل اسمن توکی کڈھمن
پر ڈوہ لہ ڈیون پر لہجی لالی صدقی سب دک صبر سان سھون.

ساڌو ٿيڻ لاءِ اڪان هليا ويا. واعداس پنهني لوني
 مارا، ٻارون لڏيون. اهي لڏڻا سڪا ڏسي واعداس جي دل
 خوشيءَ ۾ اٿا ڏيڻ لڳي. اها ڀورين ڪمائي هئي سندس پکا جي.
 انهن سڪن سان هن ر لڏڻا ڪڍلا ڪري ڏيڻي خوشيءَ
 ۾ جن ڪرد. اهي وقت اهي ساڳي لادن ۾ چاهن ۾ هو ويو
 ۽ هڪڙو سو ساڌو سندس ساڄي پاسي هو ۽ مٿي ڇاٽا بل
 ٿو ه. جي کسي پاسي هئا. هاڻي اهو ساڌو هن وٽ اچي

سری رنگر

ٺهڻ جدم ۽ ٺهڻ حياتي جي زوردار خوشي هن کي راڄ جو منڙو پيارم مخصوص ڪرايو. رآمداس جي جالشيا لي ڪندڙ آتما شالتيءَ ۾ آئي. دل جو ڳوڙا ٺهڻ واپس آڻڻ ٻي ڏس ۾ آيو ته رامج پنهجڙا هٿ سندس پاڻي ٺهڻ ڏريا آهن. رامج آشورواد ڏي آهي. اڙي ڳوڙا ٺهڻ ۽ چوڻا ڪاري جي ٻج خوشيءَ ۾ وهي هليو. دڪ ڏرن، ڳڻتي ۽ ڳوڙا سڀ گهرائي ويا جي وري ڪڏهن به نه موٽندا. رامج اهو پنهجڙو پرتاپ آهي. اهو وڏو فضل رامج ڪيو. آءُ توکي پنهجڙي اجهي هيٺ رکڻ ۽ ٺهڻ سوچون ٺهڻس. هميشه لاءِ منهنجو پڳت ٿي. ٺهڻو لالو ”رآمداس“ ٺهندو.

ها، ڪيڏو، اوچو ٻڌ آهي رام جو ٻالھو ٿيڻ،
جو رام ٻورن، ٻورن، ٻورن، مھروان،
ٻورن دياوان ۽ ٻورن معافي ڏيندڙ آهي.
هاڻي هو هڪڙي ڌرمشا لاير آيو جا لنديءَ جي لڳ-
هتي ۽ ڏانهن نه ڪي سادو آڳوڻو جي پٺ تي رستي جي
سامھون ويٺا آهن. اھي ڪجهن ۽ ڪيتاري سان رام
ڇڻ ڪرڻ ۾ مشغول هئا. اوهي رام جو نوجوان اٽالو ڳاڻي
زهيا هئا. هيءُ به پلٽي ماري ان جوان سياهن جي ڀر ۾ ويٺو ۽
ٻنھجو لوڻو جو. هن ٿر جيءَ ۾ هٿ ڪيو هو ٻنھجي سامھون
ٿير ٿواسين کان بکيا ماڻ لاءِ رکيو جي سنان ڪرڻ کانپوءِ اُتان لنگهيا
ٿي. ان جوان ڀڳتن جو ڀڳت سچ ڀڳت ڏاڍو مڏو هو. وقت اهايت
فرحت ۾ گذريو. اٽڪل روع ٻارھين بجي منجهند جو ڀڳت پورو

- (۱) هيءَ حياتي هن ڪا لبوءِ اصل سري وار هي ڏهان ؛
شيو ابرار ڀڃ ڪندس .
- (۲) شڪست تر عمر چروءِ اختيار ڪري سهي زالن کي ماءُ
سماں - ۾ ڏهندس .
- (۳) جيڪي ٻڪريا يا ڏان مليو ته هتي به جي ٻالڻا ڪندس
۽ اٽان ان کي ڪاڏو ڪارائيندس .

شهر ڏي هليو. سمورو وقت منگلور کان وٺي سڄي رستي ۾ هن رام جو منتر پڻ اُچارايو. هو الهيءَ کي الٽي وساري سگهيو. رام نام جي اُچارائي هن کي پڻ هلايو ۽ خوش رکيو. رستي جي ٻار ۾ هڪڙي گهر جي وراندي ۾ رات جو وقت آرام ڪري، صبح جو پيرين بند هو سري رنگم جو اٽڪل ۷ ميل اُڀري کان اُڀري هو تنهن لاءِ رواو ٿيو. هو اٽڪل الين ٻه اٺي پهتو.

هتي رامداس کي رام جي مطلب جي ڳجهه جي خبر پيئي. ۱. ۾ ڇو هن اڳين ۽ حياتيءَ ۽ اوسي پاسي جي وايو چڪر مان هن کي چڪيو. اهو مطلب هو ته هڪي پوتر مدرن ۽ اندرين جا نيرت ڪرائي. سري رنگم ۾ ڪاوبري اندي پنهنجي پوتر جل سان سندس اظهار ۾ ڇڏي ڏيڙي وهي رهي هئي. هن الهيءَ انديءَ جي صاف پاڻيءَ ۾ سنان ڪيو. هن ڪاوبري اندي جي ڪناري تي رام جي حڪم سان سنڀاليءَ جو لباس پهرايو. اهو پاڙي قدم هو پنهنجي ڪٽ ڪري رام هڪي اصل لئون ڄم ڏاڍو. جيڪي اڃا ڪپڙا هڻا پهريندو هوس هن ڪاوبري انديءَ کي ارڻ ڪيا جا اهي ڪپڙا پنهنجي تڪيءَ وهڪ ۾ ڪٽي وئي. ان بعد هن ڪپڙو رنگ جا وسٽر پهرايو ۽ پنهنجي سموري سمور شڪتيءَ سان هيٺين پراڻا ڪئي :-

اڀري رام! اڀري اڀار پريم- سڀني دليان جا رکيا ڪندڙ ڌڻي، فقط پنهنجي خواهش موجب پنهنجي پاڻيءَ هر ڪڇي هيءَ سنڀال ورتو آهي. پنهنجي ئي نام جي صدقي اڀري رام هن سنڀال ڇڏيو آهي ۽ سڀ پنهنجن ۽ لاڳاپا ٻاڙي ڇڏيا آهن. اڀري ام تون پنهنجي غريب ڀڳت تي مهر جي برڪت وجهه. شال امداس کي پنهنجي طاقت همت ۽ امان عطا ٿئي ته هو تنهن جي ئي نالي سان هيٺيان انجام پاڙي ۽ سڀ آزمائشون سڀ قسم جون تڪليفون سهي جي هن مٿان سنڀال جي مارڻ ۽ فقيريءَ واري سخت ۽ جوکائي حياتي ۾ اچي ڪڙڪن :-

سنياس ونظ

صبح واري ٿاڏي رامداس کي ”مٿنگاور“ مان وٺي
 ساڄيون جو ”اروڊ“ ۾ لائو هو هڪڙو رهاڙي چمڪڻ آهي.
 هن پاٽان ۲۵ روپيه ڪٺا هوا ۽ ٿورا ڪتاب جهڙا ۽
 ليونيسٽيٽ به هئا. اروڊ ۾ هن جڳهه پاٽ کي محتاج
 سمجهيو جو آئنده لاءِ لڪا هئس ڪا به رت نڪرو وڃار. هن کي
 خبر نه هئي ته رام هن کي ڪٿي ئي ليو. هو الهيءَ هنڌ ڪٿه.
 وقت ٿيو ۽ جڏهن اولهه ٿي ته هو هڪڙي ننڍي ۽ امل
 جهوڙي جي ويجهو ويو ۽ الهيءَ جي ٺنگهه ۾ هڪڙي وڃڻ عمر
 واري زال ڏسي ان کي عرض ڪيائين ته مولڪي ڪٿه ڪاڏو
 ڏي. اها دياران مانا هڪدم ان جو آڏو پاڻ ڪري جهوڙي
 ۾ وٺي ويئي ۽ هڪي ڪٿه ڄاڻو ۽ ڏڏ ڪا واپس آيا. اها مانا
 نڪل مهربان هئي. ڏاڍي ٽڪليف سان هن کي مڃايو ويو
 ته هن هڪو ڪاڏو ڏنو هو الهيءَ لاءِ ڪٿه، يقيناً قبول ڪري.
 جهوڙي ڇڏي هو اسٽيشن تي ويو. هڪڙي ڪند ماري
 هن ڪٿه، وقت آرام ڪيو. هڪي خبر نه هئي ته هاڻي ڇا ڪرڻ
 ۽ ڪيڏانهن وڃان. اڏي رات ڪاڏي جي اچڻ جو گھٽ ٺڳو.
 هو اٿي کڙو ٿيو ۽ پنهنجي اڳيان هڪڙو ٽيمبلين ڏٺائين جڏهن هن
 کان هلڻ بابت پڇا ڪئي. رامداس الهيءَ جو ڪٿه، نه جواب
 نه ڏيئي سگهيو. رام کي ئي سندس آئنده جي خبر هئي. اتي
 هن دوست رامداس سان انجام ڪيو ته مان تڻي ٻوليءَ وڃڻ
 آهيان ۽ اوسان اوسائين هلندس. هڪي يقيناً ڏنا ويا ته هو
 رامداس جي ٽڪيٽ خريد ڪري ۽ ٻئي ٿورين ۾ چڙها. سالهين
 سڙي ٿورچا ٻوليءَ اسٽيشن تي پهتي. اسٽيشن تان اتي هو

نڪڙو پنهنجي زال کي جنهن کي رامداس ڪجهه وقت کان پنهنجي
 نڀ نظر سان ڏسندو هو ۽ ٻيو انهيءَ مهربان دوست کي جنهن سان
 اهو هڪڙي سڀني قرضن کان چٽا ٿيڻ لاءِ ملايو هو. هن
 پڪو ارادو ڪيو ۽ صبح جو پنهنجي اڃي هن دنيا سان هڪلائي
 ڪئي جنهن جي چڪ هينئر گم ٿي چڪي هئي ۽ جنهن به هن ڪجهه
 به لٽي پنهنجو سهڻو. تنهن من ۽ آتما هن رات جي چرلن ۾ ڏريا.
 رات جو اڪال روپ هستي ڀر ڀر ڏيا سان ڀريل آهي.

پر نران. عالمي راء عن کان ”لائيت آف ايشيا“ جو ڪتاب
کولا او جو ڪه اتيءَ وقت هن وقت هو. هن جي اکين اڳيان آئي
صفا آيا جيون پر هن جو وڏو تياڳ وڙان ڪيل آئي.

عالمي او هو وقت آيو آئي جيون پر آئي
هيءَ سوار قيد خانو جيون پر منهنجي دل
ٻاڏ آئي او هو ”سج“ ڳوڻيل لاءِ ڦٽو
ڪرمان، جو هن کانپوءِ منهن جي ايلي واسطي
ٻيو ڳوڻيل سندس عيسون ”سج“ لهندو.
سائيءَ طرح راءِ داس ”ٿر ٿر ٿر“ ڪريو جيون مان
هيءَ مان لفظ عيسون سوج جا لکتا.

هر ڪه ماڻهو جيون منهنجي صدي پنهنجو
ٿيو، يا ٿاڻو، يا ٻيو، يا ٽي، يا ماءُ، يا
زال، يا ٻار، يا زمينون ڦٽيون ڪيون آهن
منهنجي سڙيل ملندو، امر جيون ماڻهندو.
روي سائيءَ طرح ”ٻا ٻوڙ ڪوٽا“ (جو وڃاڙ ڪري)
ڪوٽا ٿين ۽ عيسون سلوڪ ٻڙ ڪوٽا ٿين.

سڀ فرض ٿنا ڪري اڪيلو اچي واسطي
موت اچ. نڪ نڪر آئي لولي سيني
ٻاڏن ڪسان جو نڪو ڏسندس.

راءِ اعڙيءَ طرح ٿن وڏن اولادن هن، ڪرائيت ۽
ڪوشن، دواڙان اٿن جي منهن لٽن پر ڪا ٻيا ٻوڙ ائين سيني
او هو ماڻهو رستو وڃاڻ ڪيو. ڪڏهن راءِ داس سڀ ڪم
عيسان عن جي سيني اٿن وڃاڻ ڪيو ڦٽو ڪرڻ جو ٻڪر
اڙان ڪيو ڦٽو راءِ جي صدي ائين ڪرمان ۽ سساري ڏيا
ٻڌاڻ. اتيءَ وقت عيسو ڏاڍا سادا ڪپڙا پهريندو هو
ڪڙو نڪرو سڀ جي منهن ڀڙي ڪي ڏڪڻ لاءِ هوس ٻيو هو
ڀڙي سڀ جي وڃڻ لاءِ. ٻئي ڏينهن هن اتي ٻئي ڪپڙا
ڀڙي وڃڻ لاءِ ڀڙي وڃڻ لاءِ ڀڙي وڃڻ لاءِ.

ويزاڳو

هاڻي رانم هن سوڙهي سنسار جي لاءِ مان پنهنجي داس
کي ڪڍيو، الاهيءَ واسطي نه هڪي وڏي سنسار جي ساگر جي
سرواڙهي جيون ۾ وجهان. پر رام کي خبر هئي ته رامداس کي
ايڏو وڏو ساگر ٽرڻ واسطي طاقت ۽ همت گهرجي جنهنجي ملڻ
واسطي رام جي مرضي هئي ته هن چسي ۽ بي آزمودگار الاهي
کي سخت انتظام واري رستي مان لنگهيان ۽ پنهنجي ئي نظر
هيٺ هلايائين ۽ مدد ڏيائين. تنهنڪري هڪڙيءَ رات جئين
هو رام جي مٺي آلي ڇٽ ۾ رڌل هو تئين رامداس کي ڇڪ
ڪري هيٺئين ويچار ۾ وڌائين.

اورام ڇڏهين تنهنجو ٻالهنون توکي اهڙو طاقت وارو ۽
پرير ڪندڙ سمجهي ٿو ۽ جو توڻي لڳو رکي ٿو تنهنڪي ٽون سڄي
شانت ۽ سچو سڪ ڀڪ سان ڏيئي سگهين ٿو ته پوءِ ڇو نه هو پاڻ
کي پنهنجي ڏيا جي چران ۾ اچي جو فقط ڏهين ٿي سگهي
ٿو ته هو سڀ ڪجهه جنهنڪي ”پنهنجو“ سمجهي ٿو تنهنڪي ڏيو
ڪري. ٽون ئي پنهنجي الاهي واسطي سڀ ڪجهه آهين. هن
ڏايا ۾ ٽون ئي فقط رکيا ڪندڙ آهين. اوهي ماڻهو گمراه ٿيل
آهن جي چوڻا ته ”آءٌ هي ۽ هو ڪريان ٿو، هيءُ ۽ هو منهنجو
آهي.“ هي رام سڀ تنهنجو آهي ۽ فقط ٽون ئي سڀ ڪم ڪران
ٿو. پنهنجي الاهي جي فقط اها ئي پرار ٿي آهي ته ٽون ئي فقط
هنجو سچو هلائيندڙ ٿين ۽ هنجو ”ماڻهون“ ڪڍين.

اها پرار ٿي هن جي قبول پئي. رامداس اولهو ساه
ڪڍيو. هڪڙي جهڪي خواهش هن جي من ۾ اُڀري ته مان سڀ
ڪجهه ٿيا ڳو ڪري فقير اُٿي لباس ۾ هن ڏايا ۾ رام جي کوجنا

مدد ڪندو هوس. تنهنڪري هو جي نورو ئي وقت دليا جي
ڪمن مان واندو ٿيندو هو ته اهو رات جي ڏيان به سندس لالو
ٻنهي ٻچن لڳائيندو هو. گهڻين ڀرين ۾ گهڻو وقت به ”رام رام“ ٻيو
چوندو هو. رانداس جي دليا جي وڻين ڏي ڇڪ ويئي ته
ٿيندي. لند راند جو رام جيڪو ڪري فقط هڪ يا ٻه ڪلاڪ
ڪندو هو. ڪيڙن ۽ ٻوڙين جي موٽن ڦٽي ڪري هو ڪڏڙ ٻالو
لڳو. جڏهن هي بدوان هو فقط ٽڏو ڪم آڻيندو هو. ڪاڏو به نه
وٺي مان گهڻائي هڪ ڪيائين جو به ٿوري وقت ڪاٺيءَ ڇڏي
ٿرين ۽ اوهاريل پٺائن تي رهيو. مڇ ۽ لوڻ اصل ڪم نه آڻائين
سواءِ رام جي هڪي ڪا به ئي لذت نٿي آئي. رام جو ڏهاڙو
هلندو هليو ۽ ڏينهن جي ڪلاڪن ۽ دليا جي فرضن مان به انهي
واسن کي ٻڃا پائين.

اهڙي حالت ۾ هڪڙي ڏينهن رانداس جو پيءُ جنهن
کي رام موڪليو هو سو وٽس آيو ۽ پائيو ڪوئي هنڪي رام منتر
جو اُڀاڻ ٿيڻ ٿيڻ ”سري رام، رام، رام، رام“ ۽ پاڪ
ڏنائين ته جيڪڏهن ٿيڻ اهو منتر هر دم اُچارين ته رام
تو کي هميشه اڀار خوشي بخشيندو. انهيءَ پيءُ جي سڳا هٿي
اسين هڪا اهو ”گروڀر“ جي نظر سان ڏسنداسون جيڪا اهو
ٺڪڙو آڻيندو وڌارو ڪيو. ڪڏهن ڪڏهن رام هنجي من
کي اُٿاريندو هس، ڪرشن جي ”پاڪوڪ ڪٿا“ به اولاد جي
”لايت آف ايشا“ جهڙي ڪرائيسٽ جو ”ٿيوٽسٽمپٽ“
۽ مهاڻا ڪالڙيءَ جو ”پنگر الڌا“ ۽ ”ايڪڪل وٽس“ پڙهندو
هو. اهو ننڍڙو رام پڙهيءَ جو ساو اهڙيءَ طرح پڙهيءَ جهڙي وان
ڇڪر به ٻيو جنهن وان ڇڪر جو اثر اهڙن مهاڻا پڙهن جو ٺاهي
رانداس جي من ۾ ٿيو. انهيءَ وقت آهستي آهستي اهو خيال
ان جي من ۾ اُٿي ٿيو ته رام ئي فقط ”سبح“ آهي ۽ ٻيو سڀ
ڪوڙ آهي. ۽ جڏهن جڏهن هنجي مهاڻا دليا جي وڻن جي ماڻھو
جي لذت مان اڪڙي اڪڙي گهڻي ويئي ٿيڻ ٿيڻ ”مان ۽ منهنجو“
خيال نه هن مان لهي ويو ۽ هٿ ۽ لڙاڻن جو هوش ڪم ٿيندو ويو.
سڄو خيال، سڄو من ۽ سڄي دل ۽ آتما هن رام جي ڏهاڙو ۾ لڳايل
رام تي هر ڇڙ ۾ ميل سڃايل ٿيڻ.

جا نفشا ني د پکشا

انگل روء به سال رآمداس هن دکه یریل دلیا جی
گپتنه کوجهرن ۽ دردن یر پی هتوراژون هدیون . اوهو
خوفداک دل جی بار ۽ بی آرامی جو وقت هو . اهڙي حالت
پاڻسان پاڻیهی کچی ٿی . اها اصل ارهتا جی حالت جا
سچی پڙا سان یریل ٿئی ٿی . چونکارو کتان ملندو؟ کتان
آرام پاڻو؟ اها رآمداس جی دل جی داهن هئی . اها
پکار اگهی ۽ آکاس واڻی ٿی ته ”امیداه لاه! موٽی
پروسورک ۽ نون آزاد ٿی“ . اهو آواز رام جو هو . اهی
همتا ئیدڙ لفظ رام جا الهی ۽ ماڻهو جی لاء جو گجندڙ سمند
جی طوفانی لهرن یر حیائی پھانڻ لاء پيو هتوراژون هڻی
هڪڙي قسم جو تختو ٺاھت ٿیا . انهن رام جی پڪ ۽ جھن
میلھن جی سمھن بولد جا پیاس یریل ڌرتی ٿی پئی لار آڻی
ٿی ، ساڳی طرح الهی ۽ دکیل دل لیرل رآمداس جی من یر نار
وڌو . الهی ۽ کالپو هو کجهه وقت جو اڳی فقط سچوئي دلیوی
کمن یر لڳا ئیدو هو سو وقت رام جی ڌیان یر لڳایو ، جنھن الهی
وقت هن کي سچی شالتي ۽ شفا بخشی . آهستی آهستی رام
جو یرام جو شالتي بخشیدڙ آھی وڌڻ لڳو . جيترو گھڻو رآمداس
رام یر ڌیان ڌریو ۽ سندس نالو ڌیاریو اوڻری گھڻی شفا ۽ خوشی
مخصوص کئی . رانیون جن یر دلیوی کمن کان چٽل رهجي ٿو
سی درجي بدرجي هن فقط هڪ ین کلاڪن جی آرام کرتا سان
باقی رام جی پڙن یر لڳایون . هنجی رام پڳتی ٽڪڙي ٽڪڙي
وڌادی وٺی . ڏینھن جو جڏھن پئسي جی ٽنگي ۽ ٻيون
مشکلاتون اچي کڙکندون هئس ته رام اوچتي اولی یر اچي

پر وڌي رهيو آهي. اهڙيءَ اسٽيٽي ۾ ڌڪار جا جدائي
 (ڪئمف) جي جان سبب پيدا ٿئي ٿي سا اڪري وڃي
 ٿي ۽ ان جي بجاءِ حق جي هڪڙائي محسوس ڪرڻ سبب
 هر ڇهڙ لاءِ ٻار ٻار پيدا ٿئي ٿو. اهو ايشوري ٻار ٻار آهي.
 اهو ايشوري ٻار اسين ٽڏهين ٿي حاصل ڪري سگهنداسين
 جڏهين پاڻ کي ايترو لهڻو ۽ لمانو ڪريون جو پنهنجو آڻو
 خودي ۽ اليڪ هستي ٻڌجي وڃون. جڏهن اسين ان پدويءَ
 تي پهچون ٿا ٽڏهين اسين ايڪنا ۽ ٻار ٻار جي جا ڳول
 سوجهيءَ سان ٽن بدن جا سڀ لاڳا پاڻ ڌيان ڪري منش
 ٿا ٿي ۽ ان سڀني جيون جي ٻلي لاءِ رهون ٿا جي سڀ
 الهه ٿي رام جو روپ آهن. اها ئي وڏي ۾ وڏي
 ڌار ٿي آهي جا پگوان ٻڌ ۽ هميشه ڪري ڏيکاري جا
 هن وقت مها ٿا ٿڌي ڪري گذرو. اهي ٽيئي مهارش
 ان رام جو روپ آهن، جو ٽي حقيقي سعي ۽ ٻار ٻار روپ آهي.

اور شري رام

ديبا چه

انگل ۾ سال اڳ رام پنهنجي لمائي ٻالهي رام داس جي دل ۾ زبردست ٽڙپ پيدا ڪئي ته هو سندس آپار ٻار ۾ محسوس ڪري. رام کي سمجهڻ ۽ اوڏو اچڻ جي ڪوشش ڪرڻ لاءِ ضروري آهي ته هي دليا جنهن جو آڪار هر وقت ٻيو ٿري، تنهن کان پاسو ڪجي. ڇو ته فقط رام ئي هڪ سچو آهي، هڪ حقيقت آهي. رام هڪ الوڪي ۽ غيبي شڪتي آهي جا سنار ۾ وسي رهي آهي ۽ سندس ٻالڻا ڪري ٿي. هو اجولي ۽ اڪال مورت آهي. هو هر ڇيز ۽ هر ڪنهن جيو ۾ وسندڙ آهي، جي صرف دائما بدلجندڙ آڪارن سبب الڳ هستيون يا سڻ ۾ اچن ٿيون. هن جدا جدا آڪارن جي مائا کي سمجهڻ سان ئي ايشور جي ايڪتا ۽ سندس ٻار ۾ محسوس ڪري سگهجي ٿو. رام جو ٻار ۾ معنيٰ هن دليا جي سڀني جيون ۽ وستن جو ٻار ۾ ۽ ڇو ته رام سڀني ۾ وسي ٿو ۽ سڀ رام ۾ (سمايل) آهن. حقيقت ۾ رام ئي سڀ ڪجهه آهي.

اسين جيڪي اڳيان وس ٿي پاڻ کي الڳ هستيون پيا سمجهون، تن کي هيءَ مکيه حقيقت محسوس ڪرڻي آهي، ته اسان کي ان آپار شڪتيدان، سرويائي رام (جي اڃا) اڳيان سر جهڪائڻ گهرجي. پاڻ کي ٻورن ريت رام (جي اڃا) جي تابع ڪرڻ سان اسين پنهنجي ٽن بدن جي جاڳ پلائي سگهون ٿا، جنهن ئي اسان کي کائڻس جدا ڪري رکيو آهي، ۽ ٻوڙ اسين رام کي الڳ ڪري نه سمجهندا سين. رام جو اسان ۾ ۽ اسان جي چوگرد هر ڇيز

مهاڳ

وامداس کي هن ڪتاب جي مهاڳ لکڻ لاءِ چيو ويو آهي. شري ايڇ. پي. چيلائي "In Quest of God" پستڪ جو سنڌي ۽ ۾ ترجمو ڪري سنڌي ڄاڻي ۽ جي وڏي شيوا ڪئي آهي. مون کي وشواس آهي ته سنڌي پڙهندڙ هن ڪتاب جي لاشڪ آجيان ڪندا، جو اهو ڪتاب آئندو آئو ۾ جي ڪتابن مان آئي ۾ به ڪتاب آهي. شري ڀائي ۾ ٽاپ ڏيئلداس، جنهن کي سنڌين ۽ خاص ڪري پاڪستان ٿيڻ سبب سنڌ مان لڏي آيلن جي سک ڪلياڻ جو گهڻو اونو رهندو آهي، تنهن سنڌين جي ڀلي لاءِ هن ڪتاب ڇپرائڻ جو ارادو ٿي هموار ڪيو آهي.

هن ڪتاب ۾ ورنن ڪيل آهي ته ڪيئن ۳۴ سال اڳ وamdاس کي نئين جيون جو پرڪاش مليو. سندس ساڻا جو مکيه وسيلو رام نام اُچارڻ ئي هو. هن تي جڏهين رام جي آسپس ٿي، تڏهين کان سندس جيون جو اُدش رام جي نالي جي وڏائي ڦهلائڻ ئي پئي رهيو آهي. انگريزي ڪتاب آتمڪ اُنٽي جي راهه جي ٻا نڌيڙن ۽ پڳتن جي هر دن ۾ ايشور لاءِ ترڻ ۽ رام نام ۾ شرڏا اُٿڻ ڪرڻ جي مراد ۾ ثواب ڪئي آهي. وamdاس کي وشواس آهي ته هي سنڌي ترجمو به اهو ڪاري ۽ پورن ڪندو. شل رام جو نام سدا اُمر رهي!

سواهي رامداس

سواہی رامداس

ايشور جي ڪوچ ۾

ليکڪ :- سواهي راھداس

۱
انراڌڪ :- ايڇ . پي . چيلاڻي

ڇاپو پھريون - ۱۹۵۷
قيمت هڪ روپيه

آئند آشرم
(ڏکڻ ڀارت)

